

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Шимянова Марія Вячеславівна

УДК: 811.111'28:81'373.612.2

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРОСТОРОВА МЕТАФОРА В АВСТРАЛІЙСЬКІЙ, НОВОЗЕЛАНДСЬКІЙ ТА
ПІВДЕННОАФРИКАНСЬКІЙ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ**

03 Гуманітарні науки

035 Філологія

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ М. В. Шимянова

Науковий керівник: Козлова Тетяна Олегівна (доктор філологічних наук, професор)

Запоріжжя – 2025

АНОТАЦІЯ

Шимянова М.В. Просторова метафора в австралійській, новозеландській та південноафриканській англійськомовних картинах світу. – Кваліфікаційна праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія. – Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, 2025.

Дисертацію присвячено проблемам просторової орієнтації як однієї з базових когнітивних здібностей людини, ролі уявлень про простір в організації досвіду і знань про світ. На матеріалі національних варіантів англійської мови розглянуто когнітивну, зокрема орієнтаційну, метафору як інструмент пізнання довкілля, досліджено участь просторових метафор у формуванні англійськомовної картини світу, актуалізованої лексико-семантичними засобами її національних варіантів, поширених у південній півкулі.

Мета роботи – зіставний аналіз процесів метафоричного моделювання світу на основі вже сформованих і вербалізованих знань про простір в англійськомовних культурах Австралії, Нової Зеландії та Південної Африканської Республіки.

Реалізація мети передбачає виконання таких завдань: розглянути базові ідеї лінгвофілософських концепцій картини світу в історичній динаміці; окреслити основні сучасні положення теорії картин світу, які стосуються її моделювання й актуалізації; узагальнити досягнення філософії і мовознавства щодо простору як базової онтологічної категорії, особливостей її вербалізації в картинах світу різних лінгвокультур в результаті мисленнєвого освоєння довкілля мовцями; описати простір як одну з базових когнітивних схем людської свідомості, яка проєктується на пізнання інших ділянок світу; схарактеризувати універсальність і національну специфіку просторового коду культури в семіотичній площині картини світу; систематизувати основні положення теорії когнітивної метафори, розглянути механізм метафоричного моделювання та його різновиди; розкрити когнітивні основи орієнтаційної метафори, а також її роль в процесах структурування й вербалізації знань мовців про світ; розробити алгоритм дослідження актуалізації просторових концептуальних метафор в англійськомовних картинах світу південної

півкулі; здійснити аналіз етимологічних та структурно-семантичних властивостей складників просторового коду в аналізованих англійськомовних картинах світу; визначити чинники, які вплинули на формування цих властивостей; з'ясувати цільові сфери просторових метафор, проаналізувати вербальну актуалізацію концептуальних ознак простору в інших сферах досвіду мовців; виявити спільне та відмінне в реалізації метафоричних моделей категорії простору засобами австралійського, новозеландського та південноафриканського варіантів англійської мови.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній уперше здійснено всебічний аналіз просторової лексики трьох варіантів англійської мови (австралійського, новозеландського та південноафриканського) в синхронічному та діяхронічному аспектах; виявлено та проаналізовано вплив культурних, соціальних, географічних та історичних чинників на формування та еволюцію просторової лексики в кожному з трьох варіантів англійської мови; розроблено послідовну методичку аналізу, яка пояснює механізми формування та розвитку просторової лексики в умовах мовного контакту та культурної взаємодії.

Науково-методологічною основою дослідження є роботи науковців, що висвітлюють питання вивчення картин світу у рамках лінгвістичного, когнітивного та культурологічного підходів, а також аналізують особливості репрезентації уявлень про світ засобами просторової лексики.

Матеріалом дослідження слугувала авторська картотека, яка складається з 1734 одиниць, у значеннях яких наявна локативна чи дирекціональна компонента. Відібрані одиниці представлені як окремими лексемами, так і фразеологізмами, до складу яких інтегровані просторові позначення. Джерелами слугували авторитетні регіональні історичні словники австралійського, новозеландського та південноафриканського варіантів англійської мови, в яких наведено контексти уживання лексичних одиниць впродовж різних історичних періодів, а також 506 текстових фрагментів, відібраних з інших джерел (художніх творів, історичних нарисів, регіональної преси та офіційних документів).

Серед спеціальних лінгвістичних та міждисциплінарних методів і методик застосовано: метод суцільної вибірки й описовий метод – для інвентаризації та інтерпретації мовних одиниць; методика безпосередніх складників – для визначення будови лексем; методи аналізу словникових дефініцій й контекстологічного аналізу – для розкриття структурно-семантичних і функційних властивостей одиниць; етимологічний аналіз – для встановлення походження одиниць; когнітивний аналіз – для моделювання структури знань про позначене; зіставний та лінгвокультурологічний методи – з метою порівняння, встановлення спільного та відмінного між фрагментами англійськомовних національних картин світу.

Результати дослідження є певним внеском у розвиток таких галузей мовознавства як когнітивна лінгвістика, лексикологія, соціолінгвістика, етнолінгвістика, а також доповнюють наявні у сучасній германістиці відомості про закономірності та тенденції розвитку варіантів англійської мови.

Поширення та розвиток англійської мови, а отже і просторової лексики, у зазначених варіантах відбувалося в особливих історичних умовах. Процеси поступового заселення та опанування нового природного і соціального простору, взаємодія з місцевим населенням, наявність лексико-семантичних лакун, адаптація транспортованих уявлень про навколишню дійсність зумовили утворення унікальних картин світу у досліджуваних варіантах.

Проблеми номінації національно-специфічних елементів опановуваних культур вирішувалися шляхом утворення регіонально маркованих інновацій (на позначення реалій географічного, культурного, соціального простору), які зазнали метафоризації, внаслідок встановлення асоціативних зв'язків, та стали важливими елементами відображення культури досліджуваних країн. Ліквідація лексико-семантичних лакун частково здійснювалася завдяки запозиченню лексики із внутрішніх та зовнішніх джерел. Запозичення виявилися важливими у процесах номінації реалій соціального та географічного простору. Аналіз контекстних уживань засвідчив функційну варіативність запозичень, які є маркерами соціальної приналежності, реалізують номінативну або характеризуючу функцію.

Адаптація транспортованої картини світу сприяла утворенню локальних неологізмів. Рушійною силою цього процесу виявилася зміна фокусу уваги мовців та метафоричне переосмислення просторових понять внаслідок концептуального зсуву. Аналіз структурно-семантичних характеристик просторової лексики засвідчив її різноманітність та полісемантичність.

Результати дослідження засвідчують, що шар лексики з просторовим значенням зазнав значних змін та розвитку в аналізованих варіантах. Переосмислення просторових позначень та їх адаптація до позначення нових реалій сприяли утворенню метафоричних значень. Просторові метафори утворено шляхом переосмислення фізичного і культурного досвіду. Джерелом метафоризації слугують просторові концепти, у яких задовані уявлення про розташування об'єктів, їх властивості та характеристики. Просторові орієнтири проєктуються на інші непросторові складники картини світу. Перебіг подій у просторі, їх рух та напрямок відображено у різних сферах життя мовців. Метафоричне розширення когнітивних образ-схем (*'in – out', 'up – down, 'front – back'*), утворених на основі асоціацій, дозволяє кодувати абстрактні поняття у термінах фізичного простору. Метафори, утворені на основі просторових понять, виявилися ефективним засобом пізнання, формування та вербалізації концептів.

Досвід орієнтації у просторі набуває особливого значення для носіїв південних варіантів англійської мови у зв'язку з демографічними змінами та міграцією з північної до південної півкулі. Просторова метафора є внутрішньо систематизованою, слугує важливим інструментом концептуалізації як конкретних, так і абстрактних понять. Продуктивність просторової метафори у процесах фразеологізації засвідчує ефективність семіотичних засобів, утворених на основі просторових метафор, їх прозорість і комунікативну доцільність, що пояснюється відносною легкістю декодування втіленої в них інформації. Орієнтаційні концептуальні метафори охоплюють усю сферу людського досвіду і мають значний когнітивний потенціал.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на порівняльно-історичний аналіз особливостей утворення, розвитку та функціонування просторових позначень в інших

варіантах англійської мови, а також просторових метафор в картинах світу різних англійськомовних культур.

Ключові слова: асоціативний зв'язок, варіанти англійської мови, картина світу, когнітивна метафора, концепт, метафоричний перенос, семантична деривація.

ABSTRACT

Shimyanova M.V. Spatial metaphor in the Australian, New Zealand, and South African English-speaking worldviews. – PhD dissertation manuscript.

Dissertation for Doctor of Philosophy Degree (Ph.D.): Specialty 035 Philology. Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, 2025.

The dissertation investigates the issues of spatial orientation as one of the basic human cognitive abilities, and the role of spatial representations in organizing experience and knowledge about the world. Based on material from national varieties of English, the study examines cognitive, specifically orientational, metaphor as a tool for understanding the environment. It investigates the participation of spatial metaphors in the formation of the English-language worldview, actualized by lexico-semantic means of its national varieties prevalent in the Southern Hemisphere.

The purpose of the research is to establish commonalities and differences in the processes of metaphorical modeling of the world, based on already formed and verbalized knowledge of space in the English-speaking cultures of Australia, New Zealand, and the Republic of South Africa.

The objectives of the research include the following: to review the basic ideas of linguophilosophical concepts of the worldview in historical dynamics; to outline the main modern provisions of the theory of worldviews concerning their modeling and actualization; to generalize the achievements of philosophy and linguistics regarding space as a basic ontological category, and the peculiarities of its verbalization in the worldviews of different linguocultures as a result of speakers' mental assimilation of the environment; to describe space as one of the basic cognitive schemes of human consciousness, which is projected onto the cognition of other parts of the world; to characterize the universality and national specificity of the spatial code of culture in the semiotic plane of the

worldview; to systematize the main provisions of the theory of cognitive metaphor, to examine the mechanism of metaphorical modeling and its types; to reveal the cognitive foundations of orientational metaphor, as well as its role in the processes of structuring and verbalization of speakers' knowledge about the world; to develop an algorithm for studying the actualization of spatial conceptual metaphors in the English-language worldviews of the Southern Hemisphere; to analyze the etymological and structural-semantic properties of the components of the spatial code in the analyzed English-language worldviews; to identify the factors that influenced the formation of these properties; to determine the target domains of spatial metaphors, to analyze the verbal actualization of conceptual features of space in other domains of speakers' experience; to identify commonalities and differences in the realization of metaphorical models of the category of space by means of Australian, New Zealand, and South African varieties of English.

The scientific novelty of the research is in the fact that it is the first comprehensive analysis of spatial vocabulary in three varieties of English (Australian, New Zealand, and South African) in synchronous and diachronic aspects; it identifies and analyzes the influence of cultural, social, geographical, and historical factors on the formation and evolution of spatial vocabulary in each of the three English varieties; it develops a consistent analytical methodology that explains the mechanisms of formation and development of spatial vocabulary in conditions of language contact and cultural interaction.

The theoretical principles and research methods rely on the approaches and tools developed by scientists dealing with the issues of studying worldviews within linguistic, cognitive, and cultural approaches, as well as analyzing the peculiarities of representing world perceptions through spatial vocabulary.

The research material consists of the database, which contains 1734 units with a locative or directional component. The selected units are represented both by individual lexemes and by phraseological units that integrate spatial designations. Sources included authoritative regional historical dictionaries of Australian, New Zealand, and South African English varieties, which provide contexts of lexical unit usage across various

historical periods, as well as 506 textual fragments selected from other sources (fiction, historical essays, regional press, and official documents).

The data were studied by hypothetico-deductive, comparative, descriptive methods, the method of direct components, the method of analysis of dictionary definitions, etymological, contextual, cognitive and linguistic and cultural analysis.

The results of the research are a certain contribution to the development of such branches of linguistics as contact linguistics, lexicology, sociolinguistics, ethnolinguistics, and also supplement the information available in modern German studies about the patterns and trends in the development of varieties of the English language.

The spread and development of the English language, and thus spatial vocabulary, in the mentioned varieties occurred under specific historical conditions. The processes of gradual settlement and mastery of new natural and social space, interaction with local populations, the presence of lexico-semantic lacunae, and the adaptation of transported ideas about the surrounding reality led to the formation of unique worldviews in the studied varieties.

The problems of nominating nationally-specific elements of assimilated cultures were solved through the creation of regionally marked innovations (to denote realities of the economic sphere, geographical, cultural, and social space), which underwent metaphorization as a result of establishing associative links, and became important elements reflecting the culture of the studied countries. The elimination of lexico-semantic lacunae was partly achieved through borrowing vocabulary from internal and external sources. Analysis of contextual uses showed the functional variability of borrowings, which are markers of social affiliation, and realize nominative or characterizing functions.

The adaptation of the transported worldview contributed to the formation of local neologisms. The driving force of this process was a change in the focus of speakers' attention and a metaphorical reinterpretation of spatial concepts as a result of a conceptual shift. Analysis of the structural-semantic characteristics of spatial vocabulary showed its diversity and polysemy.

The findings prove that the layer of vocabulary with spatial meaning underwent significant changes and development in the analyzed varieties. Reinterpretation of spatial

designations and their adaptation to denote new realities contributed to the formation of metaphorical meanings. Spatial metaphors are formed by reinterpreting physical and cultural experience. Spatial concepts, which encode ideas about the location of objects, their properties, and characteristics, serve as the source of metaphORIZATION. Spatial orientations are projected onto other non-spatial components of the worldview. The course of events in space, their movement, and direction are reflected in various spheres of speakers' lives. The metaphorical expansion of cognitive image-schemas (*'in – out'*, *'up – down'*, *'front – back'*), formed on the basis of associations, allows for encoding abstract concepts in terms of physical space. Metaphors formed on the basis of spatial concepts proved to be an effective means of cognition, formation, and verbalization of concepts.

The experience of spatial orientation gains particular significance for speakers of the Southern Hemisphere varieties of English due to demographic changes and migration from the Northern to the Southern Hemisphere. Spatial metaphor is internally systematized and serves as an important tool for conceptualizing both concrete and abstract notions. The productivity of spatial metaphor in phraseological processes demonstrates the effectiveness of semiotic means formed on the basis of spatial metaphors, their transparency, and communicative expediency, which is explained by the relative ease of decoding the information embodied in them. Orientational conceptual metaphors encompass the entire domain of human experience and possess significant cognitive potential.

Further research should be directed towards a comparative-historical analysis of the peculiarities of formation, development, and functioning of spatial designations in other varieties of English, as well as spatial metaphors in the worldviews of various English-speaking cultures.

Key words: associative link, English language varieties, worldview, cognitive metaphor, concept, metaphorical transfer, semantic derivation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Шимянова М. В. Орієнтаційна метафора у фразеології новозеландського варіанта англійської мови. *Нова філологія*. 2021. № 82. С. 344–348.
2. Шимянова М. В. Структурно-семантичні особливості лексики з просторовим значенням у давньоанглійській мові. *Південний архів*. 2022. № 89. С. 47–58.
3. Шимянова М. В. Роль просторової лексики у репрезентації картини світу у південноафриканському варіанті англійської мови. *Нова філологія*. 2023. № 89. С. 253–260.
4. Шимянова М. В. ‘Картина світу’: понятійно-термінологічна поліфонія. *Folium*. 2024. № 5. С. 135–141.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Шимянова М. В. Лексичні одиниці з просторовим значення: проблеми ідентифікації. *Іноземна філологія у XXI столітті: матеріали XIII Міжнародної наукової конференції (4-5 листопада 2021 р.) Запоріжжя, 2021*. С. 97–100.
6. Шимянова М. В. Формування лексики з просторовим компонентом у південноафриканському варіанті англійської мови. *Іноземна філологія у XXI столітті: матеріали XIII Міжнародної наукової конференції (25 листопада 2022 р.) Запоріжжя, 2022*. С. 151–154.
7. Shymianova M. V. Spatial Metaphor as a Cognitive Mechanism. *Issues of Modern and Contrastive Linguistics, Comparative Literature and Translation: proceedings of international scientific-practical conference*. Urganch : Urgench State University, 2023. P. 173–178.
8. Шимянова М. В. Просторові відношення і мовна картина світу. *Іноземна філологія у XXI столітті: матеріали XV Міжнародної наукової конференції (24 листопада 2021 р.) Запоріжжя, 2023*. С. 96–100.
9. Козлова Т. О., Полежаєв Ю. Г., Шимянова М. В. Space-Time Conceptual Synergy in Australian and New Zealand English Phraseology. *Синергетика у філологічних дослідженнях: тези доповідей VII Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2021. С. 48.

10. Козлова Т. О., Шимянова М. В. Просторова лексика в австралійському національному варіанті англійської мови. *The latest development trends in philological science and education*: тези доповідей міжнародної наукової конференції. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. Р. 62–65.

11. Шимянова М. В. Форми маніфестації картини світу. *Іноземна філологія у ХХІ столітті*: матеріали ХVІ Міжнародної наукової конференції (22 листопада 2024 р.) Запоріжжя, 2024. С. 33–36.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ.....	14
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАРТИН СВІТУ.....	24
1. 1 Теорія картин світу в сучасній гуманітаристиці.....	24
1. 1. 1 ‘Картина світу’: понятійно-термінологічна поліфонія.....	24
1. 1. 2 Картина світу як об’єкт міждисциплінарних студій.....	30
1. 1. 3 Форми маніфестації картини світу.....	37
1. 2 Простір як світоглядне ядро картини світу.....	43
1. 2. 1 Історико-філософське становлення уявлень про простір.....	43
1. 2. 2 Концепт часопростору в картині світу.....	51
1. 3 Семіотична площина картини світу: культурні коди.....	56
1. 3. 1 Поняття культурного коду.....	56
1. 3. 2 Універсальні та національно-специфічні ознаки просторового коду культури.....	61
Висновки до розділу 1.....	65
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЯ Й МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОРОВОЇ МЕТАФОРИ В АНГЛІЙСЬКОМОВНІЙ ПОЛІЕТНІЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ.....	67
2. 1 Методологічні засади дослідження метафоричного моделювання картини світу.....	67
2. 1. 1 Вихідні положення дослідження.....	67
2. 1. 2 Поняттєво-термінологічний апарат дослідження.....	71
2. 2 Системний опис об’єкта дослідження.....	76
2. 3 Методика дослідження просторових метафор в південних варіантах	

англійської мови.....	81
Висновки до розділу 2.....	85
РОЗДІЛ 3 ПРОСТОРОВА МЕТАФОРА В ПІВДЕННИХ ВАРІАНТАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	87
3. 1 Динаміка формування просторової лексики в південних варіантах англійської мови.....	87
3. 1. 1 Джерела походження просторової лексики в південних варіантах англійської мови.....	87
3. 1. 2 Динаміка й чинники формування просторових позначень в південних варіантах англійської мови.....	92
3. 2 Структурно-семантичні особливості просторових позначень в південних варіантах англійської мови.....	99
3. 3 Зіставний аналіз просторових метафор у південних варіантах англійської мови.....	112
3. 3. 1 Метафоризація на основі просторової опозиції ‘ВЕРХ – НИЗ’.....	112
3. 3. 2 Метафоризація на основі просторової опозиції ‘ВСЕРЕДИНУ – НАЗОВНІ’.....	128
3. 3. 3 Метафоризація на основі просторової опозиції ‘ПОПЕРЕДУ – ПОЗАДУ’.....	143
3. 3. 4 Метафоризація на основі просторової опозиції ‘ЦЕНТР – ПЕРИФЕРІЯ’.....	148
Висновки до розділу 3.....	159
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	161
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	166

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

Скорочення ремарок

<i>c</i> (лат. <i>circa</i>)	—	приблизно, біля
ЛСВ	—	лексико-семантичний варіант
ПАР	—	Південно-Африканська Республіка
ADJ (англ. adjective)	—	прикметник
ADV (англ. adverb)	—	прислівник
ATTR (англ. attributive)	—	атрибутив
N (англ. noun)	—	іменник

Скорочення назв мов, наріч і діалектів

АА	—	американський варіант англійської мови
АВА	—	австралійський варіант англійської мови
гот.	—	готська мова
гр.	—	грецька мова
д.в.н.	—	давньоверхньонімецька мова
д.ісл.	—	давньоісландська мова
д.норв.	—	давньонорвезька мова
д.сакс.	—	давньосаксонська мова
д.фризк.	—	давньофризська мова
дан.	—	данська мова
кельт.	—	кельтська мова
лат.	—	латинська мова
НЗА	—	новозеландський варіант англійської мови
нідерл.	—	нідерландська мова
нім.	—	німецька мова
ПАА	—	південноафриканський варіант англійської мови
санскр.	—	санскрит

і.є.	—	індоєвропейська прамова (пра- / протоіндоєвропейська мова)
п.герм.	—	прагерманська мова
тур.	—	турецька мова

Умовні позначення

*	—	реконструйована одиниця
<	—	розвинулося, походить з
>	—	розвинулося у

ВСТУП

Дослідження сучасного стану й динаміки лексичних систем національних мов є актуальним напрямом мовознавства, адже порівняльно-історичний аналіз окремих лексичних розрядів дозволяє реконструювати історичне минуле й виявити особливості розвитку мов різного ступеня типологічної та генетичної спорідненості. Ефективність застосування науково-дослідницьких прийомів порівняльно-історичного методу для встановлення внутрішніх стимулів і закономірностей мовної еволюції безсумнівна, проте самого тільки розуміння мовних законів недостатньо для отримання об'єктивних даних щодо системних властивостей досліджуваних одиниць, їх функційного потенціалу. Сучасне мовознавство уникає нераціональної аспектуалізації, зокрема фокусування на діяхронії, і синтезує різні способи з метою пізнання історії мови, які дозволяють встановити взаємозалежності між типологічною своєрідністю мови, культурою й етнічною ментальністю.

Теорія картин світу має давню традицію вивчення в антропології [20; 122], психології [56; 96], культурології [12], філософії мови [183; 206], антропо- і соціолінгвістиці [171; 184; 306], психо- [100; 312] та нейролінгвістиці [161; 233], лінгвокогнітології й лінгвоконцептології [14; 72; 85; 277], лінгвокультурології та етнолінгвістиці [19; 36; 67; 101; 117; 123; 131; 137; 138], дискурсології [16; 57; 102; 114; 219] та комунікативістиці [47], аксіолінгвістиці [91; 106; 126], зіставному й порівняльно-історичному мовознавстві [22; 37; 48; 64; 92]. Оскільки картина світу являє собою складну ментальну конструкцію [50; 118; 135], аналіз цього феномена можливий через ключові механізми його формування – концептуальні метафори.

У лінгвістиці вироблено підходи до тлумачення концептуальної метафори [267; 275, р. 3–154; 276; 277], визначено ідентифікувальні ознаки когнітивної метафори [278], що дозволило укласти процеси вербалізації досвіду мовців засобами концептуальної метафори на матеріалі різних мов: давньоанглійської [357], німецької [197], китайської [194; 230], в'єтнамської [356], південного сото [343], польської [324], іспанської [209], угорської [174], арабської [228], мови акан [167], турецької [160] та інших.

Роль концептуальних метафор як інструментів відображення культури було визначено в різних дискурсах: релігійному [208; 286; 342], медичному [13; 302; 341], художньому [76; 133; 199; 294; 316; 321; 376], воєнному [43; 369], економічному [375], психологічному [257; 296; 316; 378], неоліберальному [295], бізнес-дискурсі [360], археологічному [370], науковому [68; 201], рекламному [173; 314], мас-медійному [267; 347], соціологічному [239; 340], юридичному [374], педагогічному [203], політичному [162; 256; 264] тощо.

Структурно-семантичні особливості позначень простору неодноразово привертали увагу мовознавців. Систематизація численних розвідок на матеріалі індоєвропейських мов (англійської [63; 191; 234; 254; 287; 289; 357; 368], німецької [192; 243], української [10; 88; 156] та мов інших сімей (фіно-угорської [346], сино-тибетської [238], семітської [292])) переконує в тому, що цей розряд лексики належить до мовних універсалій та ідентифікований історичною стійкістю просторових позначень, різноманітністю одиниць з локативним і дирекціональним значеннями, їхньою дериваційною продуктивністю, давнім походженням.

Наші попередні дослідження [143; 144; 145; 337] засвідчують актуальність просторових позначень при утворенні фразеології англійської мови. Інші дослідження, присвячені аналізу просторових позначень, здебільшого містять подібні спостереження: зокрема поєднання історично-порівняльного методу з концептуальним аналізом дозволило описати давньогерманські просторові метафори, які реалізують орієнтаційну схему ВГОРУ / ВНИЗ [345]; визначено функційні властивості давньоанглійської просторової метафори [6].

У дослідженнях просторової лексики сучасної англійської мови актуальний когнітологічний аспект [4; 24; 83; 130; 214; 216; 266]: виявлено динаміку ідіом із просторовим значенням [210]; на прикладі концептуальної метафори встановлено метафоричний зв'язок вертикального виміру зі способами мислення людини [196]; проаналізована метафорична концептуалізація вертикального й горизонтального простору [338]; переосмислено теорію концептуальної інтеграції, автори якої спираються на метафоричну мову простору [325]; виявлено зв'язок між емоційною валентністю й розташуванням об'єкта у просторі [290].

Висновки щодо концептуалізації простору, викладені в цих та інших працях, переконують в актуальності дослідження просторових позначень, аналіз яких варто провадити з використанням міждисциплінарних методів.

Актуальність дисертації, присвяченої аналізу просторової метафори в різних регіональних варіантах англійської мови, визначена антропоцентричним спрямуванням сучасних філологічних досліджень, зростанням наукового інтересу до проблем мови й мислення, мови й культури, концептуальних картин світу, семіотизації досвіду мовців, вербальної репрезентації знань і вражень про світ. Базові просторові уявлення спільні для носіїв різних мов і культур, хоча способи й засоби їх вербалізації варіюються, що актуалізує лінгвістичну проблему позначень простору.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах комплексної міжкафедральної науково-дослідницької теми факультету іноземної філології Запорізького національного університету “Когнітивно-комунікативні та лінгвокультурологічні параметри дослідження мовних одиниць” (номер державної реєстрації 0113U000807), затвердженої Міністерством освіти і науки України. Тему дисертації затверджено на засіданні науково-технічної ради Запорізького національного університету (протокол No 6 від 16 грудня 2021 року).

Мета роботи – зіставний аналіз процесів метафоричного моделювання світу на основі вже сформованих і вербалізованих знань про простір в англійськомовних культурах Австралії, Нової Зеландії та Південної Африканської Республіки.

Реалізація мети передбачає виконання таких **завдань**:

- розглянути базові ідеї лінгвофілософських концепцій картини світу в динаміці;
- описати простір як одну з базових когнітивних схем людської свідомості, яка проєктується на пізнання інших ділянок світу;
- систематизувати основні положення теорії когнітивної метафори, розглянути механізми й різновиди метафоричного моделювання; розкрити когнітивні основи

орієнтаційної метафори, визначити її роль у процесах структурування й вербалізації знань мовців про світ;

– розробити алгоритм дослідження актуалізації просторових концептуальних метафор в англійськомовних картинах світу південної півкулі;

– здійснити аналіз етимологічних і структурно-семантичних властивостей складників просторового коду в аналізованих англійськомовних картинах світу; визначити чинники, які вплинули на формування цих властивостей;

– встановити цільові сфери просторових метафор, проаналізувати вербальну актуалізацію концептуальних ознак простору в інших сферах досвіду мовців;

– виявити спільне й відмінне в реалізації метафоричних моделей категорії простору засобами австралійського, новозеландського та південноафриканського варіантів англійської мови.

Об’єкт дослідження – вербальна актуалізація просторової когнітивної метафори в національних англійськомовних картинах світу південної півкулі.

Предмет аналізу – спільне й відмінне у процесах вербалізації просторової когнітивної метафори в національних англійськомовних картинах світу південної півкулі.

Гіпотеза дисертаційної праці: просторова метафоризація, обумовлена фізичним, культурним та емоційним досвідом людини, впливає на формування концептуальної та мовної картин світу; процеси метафоричного моделювання світу на основі вже сформованих і вербалізованих знань щодо простору в англійськомовних культурах південної півкулі характеризуються спільними ознаками й відмінностями внаслідок історичних чинників, культурних настанов та преференцій мовців, а також особливостей наявних мовних засобів, зокрема лексичних одиниць із просторовим значенням.

Матеріалом дослідження слугувала авторська картотека, яка складається з 1734 одиниць, у значеннях яких наявна локативна чи дирекціональна компонента. Відібрані одиниці представлені як окремими лексемами, так і фразеологізмами, до складу яких інтегровані просторові позначення. Джерелами слугували авторитетні регіональні історичні словники австралійського, новозеландського та

південноафриканського варіантів англійської мови, у яких наведено контексти уживання лексичних одиниць різних історичних періодів, а також 506 текстових фрагментів, відібраних з інших джерел (художніх творів, історичних нарисів, регіональної преси та офіційних документів).

Синтезувальний підхід до предмету дослідження унеобхіднює застосування комплексу **методів і методик**, серед яких загальнонаукові, а також спеціальні лінгвістичні та міждисциплінарні: метод суцільної вибірки й описовий метод – для інвентаризації та інтерпретації мовних одиниць; методика безпосередніх складників – для визначення будови лексем; методи аналізу словникових дефініцій й контекстологічного аналізу – для розкриття структурно-семантичних і функційних властивостей одиниць; етимологічний аналіз – для встановлення походження одиниць; когнітивний аналіз – для моделювання структури знань про позначене; зіставний та лінгвокультурологічний методи використано з метою порівняння, встановлення спільного й відмінного у фрагментах англійськомовних національних картин світу.

Наукова новизна дисертації полягає в такому:

- здійснено всебічний аналіз просторової лексики трьох варіантів англійської мови (австралійського, новозеландського й південноафриканського) в синхронійному та діяхронійному аспектах;
- визначено вплив культурних, соціальних, географічних та історичних чинників на формування й еволюцію просторової лексики в кожному з трьох варіантів англійської мови;
- розроблено методику аналізу, яка пояснює механізми формування й розвитку просторової лексики в умовах мовного контакту та культурної взаємодії;
- ідентифіковано спільні й відмінні риси просторових метафор в досліджуваних варіантах англійської мови, що дозволяє описати універсальні когнітивні механізми й специфічний вплив культурно-історичних, соціальних і географічних факторів на формування мовної картини світу в кожному з варіантів.

Положення, які виносяться на захист:

1. Картина світу – важлива динамічна складова системи світогляду мовців, яка узагальнює індивідуальний і колективний досвід, цінності, переконання, ідеї та уявлення про світ, людину та її місце в ньому.

2. Просторова лексика віддзеркалює спосіб, за допомогою якого носії мови сприймають і структурують фізичний і культурний досвід, вербально моделюють довкілля, орієнтуються в середовищі та взаємодіють із ним. Лексичні одиниці, які описують простір, фіксують важливі для мовців аспекти довкілля.

3. Просторові метафори дозволяють вербалізувати досвід мовців, забезпечують структуроване, зрозуміле й емоційно насичене вираження абстрактних понять.

4. Когнітивні моделі, джерелом концептуалізації яких є простір, вербалізовані в різних національних варіантах англійської мови відповідно до природних, культурних та історичних особливостей кожного регіону, усвідомлення мовцями своєї ідентичності й унікального способу життя.

Теоретичне значення дисертації полягає у встановленні особливостей функціонування лексики з просторовим компонентом у національних варіантах англійської мови. Отримані результати є певним внеском у вивчення соціально-територіального варіювання англійської мови; доповнюють наявні в сучасній германістиці відомості про закономірності й тенденції розвитку варіантів англійської мови. Результати дослідження є актуальними для когнітивної лінгвістики, лексикології, соціолінгвістики, етнолінгвістики.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що матеріали, основні положення й висновки наукового дослідження можуть бути використані в лінгвокраїнознавчих студіях, під час викладання курсів “Загальне мовознавство”, “Лексикологія”, “Лінгвокраїнознавство”, “Етнолінгвістика”. Результати дослідження будуть корисними при створенні навчального й науково-методичного контенту, зокрема підручників і посібників, під час написання курсових і магістерських праць.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження оприлюднено в доповідях під час роботи міжнародних та всеукраїнських конференцій: XIII

Міжнародна наукова конференція “Іноземна філологія у XXI столітті” (Запоріжжя, 2021), VII Всеукраїнська науково-практична конференція “Синергетика у філологічних дослідженнях” (Запоріжжя, 2021), XIII Міжнародна наукова конференція “Іноземна філологія у XXI столітті ” (Запоріжжя, 2022), Міжнародна науково-практична конференція “Issues of Modern and Contrastive Linguistics, Comparative Literature and Translation” (Urganch, 2023), Міжнародна наукова конференція “Іноземна філологія у XXI столітті” (Запоріжжя, 2023), Міжнародна наукова конференція “The latest development trends in philological science and education” (Riga, 2024), XVI Міжнародна наукова конференція “Іноземна філологія у XXI столітті” (Запоріжжя, 2024).

Публікації. Обґрунтування проблеми, теоретичні й практичні результати дослідження висвітлено в 11 публікаціях авторки: 4 статті надруковано у фахових виданнях України (2,12 др. арк.); 7 публікацій – у збірниках матеріалів наукових конференцій (0,83 др. арк.). Загальний обсяг публікацій становить 2,95 др. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (450 позицій). Загальний обсяг дисертації становить 205 сторінок, із яких основний текст – 150 сторінок, бібліографія – 40 сторінок.

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми, сформульовано мету й завдання, визначено об’єкт і предмет дослідження, окреслено матеріали й методологію наукового дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичне й практичне значення здобутих результатів, подано відомості про апробацію результатів дослідження, основні публікації авторки та структуру дисертації.

У **першому розділі “Загальнотеоретичні проблеми дослідження картин світу”** розглянуто питання багатогранності картин світу, особливостей уявлень про простір у різні історичні епохи, визначено поняття простору як міждисциплінарної категорії та складової концептуальної картини світу.

У **другому розділі “Методологія й методика дослідження просторової метафори в англійськомовній поліетнічній картині світу”** окреслено

термінологічний апарат дослідження, подано алгоритм дослідження просторової метафори в англійськомовній поліетнічній картині світу.

У третьому розділі **“Просторова метафора в південних варіантах англійської мови”** здійснено аналіз етимологічних і структурно-семантичних характеристик просторових позначень в австралійському, новозеландському та південноафриканському варіантах англійської мови; проаналізовано особливості процесів утворення та функціонування просторових метафоричних моделей у зазначених варіантах.

У **Висновках** викладено основні теоретичні й практичні результати дослідження; окреслено перспективи подальшого наукового пошуку відповідно до проблеми наукової розвідки.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАРТИН СВІТУ

1. 1 Теорія картин світу в сучасній гуманітаристиці

1. 1. 1 ‘Картина світу’: понятійно-термінологічна поліфонія

Основоположний принцип антропоцентризму та поліпарадигмальний характер сучасної гуманітаристики стимулювали бурхливий розвиток наукових понять і термінів. Зокрема в мовознавстві спостерігаємо ускладнення категорійного поля, серед іншого і в дослідженні картин світу. Насамперед це пов’язано зі зростанням уваги до мови як ефективного інструмента у процесах пізнання та інтерпретації світу, а також із розвитком міждисциплінарних напрямів (лінгвокогнітології, лінгвокультурології, етнолінгвістики), об’єктом дослідження яких є мова як втілення етнічного світовідчуття, світогляду людини, сприйняття та оцінки дійсності.

Актуальність дослідження картин світу обумовлена необхідністю виявити глибинні механізми мислення та комунікації – ключових аспектів культурних і соціальних процесів. Синергія наук і міждисциплінарний підхід дозволяють поглибити розуміння взаємозв’язків між мовою, мисленням і культурою, а також виявити закономірності в розвитку мовних і культурних систем.

Картина світу – спільний об’єкт природничих [188; 207; 281] та гуманітарних досліджень [183; 205; 301]. Попри те, що аналізу цього феномена приділено значну увагу, окремі питання залишаються у фокусі наукової полеміки. Спостерігається понятійно-термінологічна поліфонія внаслідок розбіжності позицій мовознавців щодо змістового наповнення та формальної репрезентації понять (‘картина’ vs ‘модель’ vs ‘образ світу’). Відповідно немає згоди щодо дефініції поняття картини світу, співвідношення між мовною та концептуальною картинами світу тощо. Аналіз сучасної наукової літератури з питань картини світу дозволяє визначити два підходи: наближення й протиставлення понять картини, моделі та образу світу.

Послідовники першого, інтегративного, підходу пояснюють поняття картини світу в термінах образу світу [242, р. 123] або моделі світу [183, р. 166]. Важливо зазначити, що така концепція вивідна з філософії мови В. фон Гумбольдта, хоча в працях філософа відсутнє визначення картини світу, а застосовані ним позначення неоднозначні: нім. *Weltansicht* (< нім. *Welt* “світ” та *Sicht* “погляд, точка зору, ставлення, думка”, нім. *Weltanschauung* “світогляд” (< нім. *Welt* “світ” *schauen* “дивитися”), нім. *Weltauffassung* букв. “світоспоглядання” (< нім. *Welt* “світ” та *Auffassung* “погляд”) [246, S. 60; 248, S. 135; 249, S. 307]. Очевидно, саме така неоднозначність згодом і спрямувала теорію картин світу в поліпарадигмальну площину.

У контекстах, де В. фон Гумбольдт уживає іменник *Weltansicht*, ідеться про національні особливості світогляду, реалізовані в мові. Оскільки мова залучається до структурування світу, а мови відрізняються за будовою, кожна з них – дім буття картини світу, особливий погляд на світ (*Weltansicht*) [246, S. 60], відбиток національного духу: “Die Sprache ist aber durchaus kein blosses Verständigungsmittel, sondern der Abdruck des Geistes und der **Weltansicht** der Redenden ...” (виділення жирним наше – М. Ш.) [248, S. 135] – “Але мова аж ніяк не є просто засобом розуміння, а швидше відбитком духу і **світогляду** мовців...” (тут і далі переклад наш – М. Ш.). Отже, у контекстах, що містять іменник *Weltansicht*, В. фон Гумбольдт акцентує на організувальній функції мови у процесах світосприйняття. Саме тому припускаємо, що гумбольдтське поняття *Weltansicht* відповідає ‘моделі світу’ як структурі знакової репрезентації картини світу.

Тим часом поняття *Weltanschauung* трапляється в розмірковуваннях про індивідуальні уявлення мовців про світ, тобто суб’єктивне бачення світу, яке скеровує поведінку індивіда: “Die Sprache trägt Spuren an sich, dass bei ihrer Bildung vorzugsweise aus der sinnlichen **Weltanschauung** geschöpft worden ist, oder aus dem Innern der Gedanken, wo jene **Weltanschauung** schon durch die Arbeit des Geistes gegangen war” (виділення жирним наше – М. Ш.) (цит. за: [293, р. 188]) – “Мова несе в собі сліди того, що її формування впливало насамперед з чуттєвого **світогляду** або з (букв. внутрішньої частини) думок, де цей **світогляд** уже пройшов через

роботу духу”. Зміст поняття *Weltanschauung* відповідає системі образів світу у свідомості мовців.

В. фон Гумбольдт усвідомлював важливість творчої діяльності людини у вибудовуванні картини світу, зокрема наукової: “Die geistliche Thatigkeit hat aber nicht blofs den Zweck ihrer innere Erhöhung. Sie wird auf der Verfolgung dieser Bahn auch nothwendig zu dem äusseren hingetrieben, ein wissenschaftliches Gebäude der **Weltauffassung** aufzuführen, und von von diesem Standpunkte aus wieder schaffend zu wirken” (виділення жирним наше – М. Ш.) [249, S. 307] – “Але духовна діяльність має на меті не тільки внутрішнє піднесення. Йдучи цим шляхом, вона також обов’язково спрямовується назовні, до створення наукової будови **світу** (букв. **світоспоглядання**), і з цього погляду також має творчий ефект”. На наш погляд, у цьому контексті актуалізовано інтегративний зміст поняття *Weltauffassung*, що відповідає сучасним тлумаченням картини, моделі й образу світу.

Хоча погляди на мову з часом змінювалися, проєктивні зв’язки між мовою і світом, встановлені В. фон Гумбольдтом, скеровували філософські концепції мови к. XIX – сер. XX ст. Гумбольдтське широке розуміння картини світу простежується у логіко-філософській концепції Л. Вітгенштайна: “Der Satz can der **Wirklichkeit** darstellen ...” [371, S. 78], “Die Gesamtheit der Sätze ist die Sprache” [371, S. 60], “Der Satz ist ein Bild der **Wirklichkeit**. Der Satz ist ein Modell der **Wirklichkeit**, so wie wir sie uns denken” [371, S. 62] (виділення жирним наше – М. Ш.) – “Пропозиція (букв. речення) може являти собою **дійсність**. Сукупність пропозицій становить мову. Пропозиція є образом **реальності**. Пропозиція є моделлю **дійсності** так, як ми її уявляємо”.

Спорідненим виявляється також інклюзивне поняття ‘світ життя’ (нім. *Lebenswelt*) у феноменології Е. Гуссерля [250]. Основоположна теза філософа стосується єдності духовного життя, діяльності і творчості певної спільноти людей. ‘Життєвий світ’ – це всеохопне поняття, яке інтегрує природне й культурне довкілля (нім. *Umwelt*) – людину, суспільство, речі, тварин, повсякденний досвід тощо. Життєвий світ впливає на нашу суб’єктивність і складається з індивідуального й загального (універсального) аспектів (“für Jedermann” букв. “для кожного; для

всіх”), де універсальне задане заздалегідь і може бути сконструйоване як об’єктивне. Життєвий світ включає також наші інтереси, цілеспрямовану діяльність, звички. Він завжди сприймається як єдність (“die eine seiende Welt”) всього того, що є донауковим, завжди даним, розміщеним поряд, знайомим, прийнятим як належне, відомим і невідомим. Життєвий світ створює фундамент для всіх інших можливих світів – сфери науки, математики, релігії т. ін. Він інкорпорує нашу інтуїцію, відчуття простору й часу, відчуття фізичного тіла й способу нашого буття (цит. за: [399, р. 241–244]).

Поняття картини, образу й моделі світу не набули чіткого розмежування також і в працях інших філософів, які розуміли картину світу занадто широко й розглядали її як світогляд людини. Л. Вітгенштайн наголошував на тому, що “картина світу є моделлю дійсності” [371, р. 39], яка складається з сукупності вербалізованих фактів і ситуацій, що існують не лише в реальності, але й уяві мовців. Філософ розглядав картину світу як сукупність суспільно визнаних і комунікативно важливих уявлень, переконань і суджень.

Аналогічно пов’язував картину світу зі внутрішнім світом, духовністю і системою цінностей мовців М. Гайдеггер. Оперуючи термінами нім. *Weltanschauung* букв. ‘погляд на світ’ та *Weltbegriff* ‘концепція світу’ [241, р. 229–400], філософ зазначає: “**Weltanschauung** ist immer Stellungname, und zwar solche, in der wir uns aus eigener Überzeugung halten, sei es aus eigener und eigens gebildeter, sei es aus solcher, die wir lediglich mit- und nachmachen, in die wir hineingeraten sind” [241, р. 233] (виділення жирним наше – М. Ш.) – “Світогляд – це завжди позиція, а саме така, якої ми дотримуємося зі власних переконань, наших або спеціально сформованих поглядами, які ми наслідуємо та успадковуємо, у які ми потрапили”.

Співзвучною виявилася й концепція Л. Вайсгербера щодо мови як проміжної ланки між дійсністю і свідомістю людини. Філософ оперує терміном нім. *Weltbild* букв. ‘образ, картина світу’ [365], який формується через інтерпретування буття (нім. *Welt*) у духовній сфері людини за допомогою мови (“Formen des Bildes der **Wirklichkeit**” [364, S. 253] (виділення жирним наше – М.Ш.) букв. “формування картини дійсності / світу”).

У сучасній теорії картин світу як у вітчизняному, так і зарубіжному мовознавстві питання про визначення ключового поняття та коректність термінології залишається відкритим. Пор. терміни: укр. *картина світу* [37; 45; 49; 52; 65; 93; 118], *образ світу* [42; 81] та *модель світу* [151]; англ. *worldview* [232; 304], *image of the world* [176] та *model of the world* [334].

Аналіз літератури дозволяє стверджувати, що дослідники здебільшого тяжіють до широкого розуміння поняття картини світу й намагаються пояснити його через модель та/чи образ світу. В. Манакін вважає, що “**картина світу** – це не просто **образ світу** у свідомості людини. Це світ людської свідомості (колективної чи індивідуальної), світ встановлених понять, уявлень і вірувань, параметрів і цінностей, які слугують орієнтирами існування для окремої особистості чи національного колективу” (виділення жирним наше – М. Ш.) [93, с. 65]. Вчений наголошує на тому, що картина світу не обмежується лише відображенням реальності, а виконує роль когнітивної рамки, через яку індивіди та спільноти інтерпретують події.

Схожою є думка про те, що “**картину світу** можна розглядати як похідну початкового **глобального образу світу**, що лежить в основі світобачення людини, як його змістову сторону, як результат духовної діяльності людини. За такого підходу **картина світу** постає як суб’єктивний **образ** об’єктивної реальності і входить в клас ідеального, яке, не припиняючи бути образом реальності, опредмечується в знакових формах, у той же час, не відображаючись повністю ні в одній із них” (виділення жирним наше – М. Ш.) [121, с. 236]. Картина світу виступає як рефлексивна надбудова над образом світу, яка хоча й залишається суб’єктивною, але прагне до певної об’єктивності та систематизації, створюючи більш упорядковане і концептуально оформлене уявлення про реальність. Обидва поняття взаємопов’язані, але відрізняються за функціями і рівнем узагальненості у процесі формування світобачення людини.

Визнаною є позиція, що образ світу формується на основі моделі, а обидва феномени перебувають у тісній взаємодії та не можуть існувати окремо: “**образ** світу повинен наповнюватися через включення у свідомість людини нових понять і

сенсів ..., що передбачає активну взаємодію людини і сучасного світу як актуальної реальності в процесі створення **моделей** життєдіяльності” (виділення жирним наше – М. Ш.) [80, с. 80].

Занадто категоричними видаються твердження щодо необхідності диференціації аналізованих понять та некоректність намагань “замінити термін ‘картина світу’ на ‘модель світу’ ” [112, с. 46] попри їх відмінні ознаки. Картина світу характеризується образністю та аксіологічною наповненістю, а модель світу вирізняється схематичністю та конкретністю. Картина світу формується шляхом надбання емпіричного досвіду етносу (й окремого індивіда) і залежить від історично сформованого способу пізнання, тим часом модель світу виявляється “ідеалізованою схемою, конструктом, що осмислюється в межах наукової парадигми (зокрема структуралістської і комунікативно-функціональної)” [112, с. 47–48].

У подальшому дослідженні дотримуємося компромісної концепції: поняття картини, моделі та образу світу, безсумнівно, перетинаються, але “вибір того чи того [терміна] засвідчує відмінності у розумінні ключового поняття” [232, р. 324]. Аргументом на користь диференціації зазначених понять може бути те, що “в основі картини світу конкретної особистості знаходяться універсальні, етнічні та групові моделі його сприйняття та осмислення” [112, с. 44], адже кожна культура послуговується набором універсальних категорій (час, простір тощо). Не можна не погодитися з тим, що “національно-мовні картини світу, під якими розуміється вербалізована інтерпретація етносом навколишнього світу і себе самого в цьому світі, складаються з універсальної та національно-специфічної частин” [37, с. 40]. Отже, образ світу є результатом взаємодії національно-мовної картини світу з когнітивними процесами, що відбуваються у свідомості людини. Національно-мовні картини світу, передаючи загальноприйняті культурні, історичні та соціальні уявлення, формують базу для створення індивідуальних образів світу.

Виходить, що всі три поняття – різні вершини одного “семіотичного трикутника” [172, р. 218]: образ світу є суб’єктивним конструктом, який пов’язаний зі словом та об’єктом реального світу, а картина світу є реальністю (навіть віртуальною). Виникнення образу зумовлене наявністю спостерігача та процесу

споглядання за об'єктом, а картина світу є результатом фокусування на тому, “що міститься в самій мові” [172, р. 76].

Отже, у філософських концепціях поняття картини світу набуває широкого тлумачення, а терміни *картина*, *образ* і *модель світу* уживаються здебільшого як взаємозамінні. Диференціація понять і термінів на їх позначення засвідчують поступову тенденцію до аспектуалізації теорії картин світу з сер. ХХ ст. На наше переконання це пов'язано зі складністю поняття ‘картина світу’ й усвідомленням науковцями неможливості його дослідження лише з філософського погляду. Нижче стисло розглянемо окремі підходи.

1. 1. 2 Картина світу як об'єкт міждисциплінарних студій

Поширення теорії картин світу за межі філософського наукового напрямку стимулювало диференціацію її різних та апріорі видимих аспектів, які потребували спеціальних методів дослідження. Поступово картина світу перетворюється на об'єкт наукового спостереження в різних галузях, зокрема в антропології, соціології, психології, культурології.

Антропологи й соціологи пов'язують картину світу з процесом становлення ідеального образу світу та людини в ньому [20; 122]. Цей образ створюється завдяки соціальному досвіду, знанням про заборони чи правила поведінки в суспільстві, зумовлені специфікою соціального середовища (його віковим, професійним, геополітичним, конфесійним, історичним тощо параметрами).

Тим часом психологія звертається до надбання індивідуального досвіду й формування світогляду особистості [56]. Психологічний підхід пріоритизує термін *модель світу* й акцентує на ментальних структурах, які існують у свідомості мовця, завдяки яким створюється внутрішня модель зовнішнього світу [255, р. 153, 232]. Спосіб і глибина взаємодії людини з реальністю залежать від творчості особистості [96].

Культурологічний підхід оперує терміном *образ світу* визначає його як “‘мережу координат’, за допомогою якої носії певної культури сприймають і усвідомлюють світ” [12, с. 31]. Отже, картина світу – це образ, створений відповідно

до міфологічних, релігійних, наукових тощо світоглядних настанов конкретної епохи.

Ці та інші спеціалізовані тлумачення понять, пов'язаних із 'картиною світу', диференціюють 'картину' та 'образ', а також 'картину' і 'модель', оскільки мають ухил в один із аспектів цього складного поняття. Зокрема, вважають, що 'образ' здебільшого стосується сфери відчуттів, а 'картина' – площини предметних уявлень [20; 122] тощо. Проте в цих концепціях виявлено й спільні ознаки: антропологічна й культурологічна концепції картини світу спираються на положення про те, що різні культури й суспільства сприймають та інтерпретують довкілля через призму своїх соціальних структур, традицій, вірувань тощо. Аналізуючи процеси формування картини світу, зважають не тільки на те, як людина усвідомлює себе у світі. Важлива також активна і творча участь людини у сприйнятті та відтворенні реальності за допомогою стійких структур [306], соціокультурних конструктів, які відображають специфічні для кожної спільноти уявлення про світ. Такі конструкти заковані у фольклорі, міфологічних та релігійних практиках певного суспільства. Дж. Фрезер зазначав, що "приклади, узяті з вірувань і практики первісних народів у всьому світі, можуть бути достатніми, щоб довести, що <...> На цій стадії мислення світ розглядається ("the world is viewed") як велика демократія; усі істоти в ньому, чи то природні чи надприродні, повинні стояти на основі допустимої рівності. [Розуміння] світу як цілісної системи сил, що діють відповідно до встановлених і незмінних законів, ... діє ... не лише в магічному мистецтві, але й у більшості ситуацій повсякденного життя. [Людина] намагається свідомо пояснити світ, у якому живе, [і] вона сприймає ("pictures") його як маніфестацію свідомої волі та власної діяльності" [225, р. 30–31].

У ХХІ ст. 'картина світу' набуває міждисциплінарної інтерпретації. Це можна пояснити не лише усвідомленням неможливості вичерпної характеристики складного феномену 'картина світу', й необхідності синергії наук, доцільності зміни формату й методології наукових досліджень. При цьому йдеться не про запозичення інструментарію з інших галузей, а їх інтеграцію у прагненні перетворити теорію

картин світу на об'єкт міждисциплінарного вивчення, “опрацювання [якого] дозволяє отримати нове наукове знання” [71, с. 77].

Усвідомлення перспектив суміщення різних наукових парадигм сприяло тому, що теорію картин світу було інтегровано до поліпарадигмальних мовознавчих досліджень, зокрема у галузях філософії мови [183; 206], антропо- і соціолінгвістики [171; 184; 306], психо- [100; 312] та нейролінгвістики [161; 233], лінгвокогнітології та лінгвоконцептології [14; 72; 85; 104; 105; 113; 125; 277], лінгвокультурології та етнолінгвістики [19; 36; 54; 67; 101; 117; 123; 131; 137; 138], дискурсології [16; 57; 102; 114; 219] та комунікативістики [47], аксіолінгвістики [91; 106; 126]. Проблематика картин світу посідає чільне місце в зіставному й порівняльно-історичному мовознавстві [22; 37; 48; 64; 92].

Залучення мовознавчих методів аналізу в синергії з іншими дисциплінарними підходами до вивчення проблематики картини світу пояснюється фокусом уваги на різноманітних даних, що демонструють роль природної мови у накопиченні, передачі й систематизації знання людини про світ, а також застосуванням набутих знань і досвіду у процесі спрямування людської поведінки, мислення й спілкування. Мова й мислення опосередковують взаємодію людини зі світом, на основі чого і створюється картина світу. Отже, мовознавство активно залучається до інтеграції наук, а тому підтримує основоположний принцип системності знання і розширює концептуальний простір таких складних феноменів як картина світу.

Філософія мови розкриває фундаментальні принципи сприйняття людиною світу, різні способи його осмислення і формування світогляду. Філософська картина світу складається з поглядів, які співіснують у логічному просторі [372, р. 35], та інтерпретується не просто як відображення дійсності, а як системне уявлення [206], що виникає на основі набутого досвіду. Категорія ‘картина світу’ нерозривно пов’язана з мовцем як суб’єктом пізнання, а людина постає в контексті того, як її культурні, соціальні та мовні практики формують і відображають картину світу.

Антропо- й соціолінгвістичний підходи до вивчення картин світу уможливають розуміння того, як різні культури та суспільства сприймають й інтерпретують світ через призму своїх соціальних структур, традицій і вірувань, як

представники суспільства усвідомлюють себе у світі [306]. У соціолінгвістичній інтерпретації картина світу є втіленням унікального сприйняття дійсності певною групою людей через призму соціальних, культурних, історичних та політичних контекстів, у яких формується і розвивається мова. У. Брайт наголошує на тому, що картини світу певних лінгвокультурних спільнот є взаємопов'язаними, адже “лінгвістична варіативність не є вільною, а корелює із систематичними соціальними відмінностями” [184, р. 10], що дозволяє виявляти закономірності у застосуванні мови та робити висновки про соціальні відносини в певній культурі.

Інші можливості надає психолінгвістичний підхід до вивчення картини світу і розкриває те, як мовні процеси і когнітивні структури впливають на сприйняття, інтерпретацію та організацію знань про довкілля. Дослідники наголошують на тому, що мовні знаки “репрезентують внутрішню суть мовця” [100, с. 279], адже мова є відображенням індивідуального досвіду та психічних процесів мовної особистості. Картину світу розглядають як “результат вибору мовцем конкретного набору [вербальних] засобів, які є своєрідними інгредієнтами у процесі” мислення [312, р. 121]. Вибір таких засобів також віддзеркалює культурний та соціальний досвід мовця, його світогляд і внутрішній стан, що в свою чергу впливає на формування когнітивних моделей та концептуальних схем, через які він сприймає та усвідомлює світ.

Нейролінгвістичний інструментарій досліджень дозволяє встановити взаємозв'язки “між різними модальностями у процесах засвоєння та обробки мови” [161, р. 154] і виявити особливості утворення картини довкілля через посередництво різних сенсорних систем. Тому зважають на особливе ставлення “мовця до реальності у конкретній ситуації” [233, р. 23].

Когнітивна лінгвістика зосереджує увагу на суб'єктах пізнання, що дозволяє визначити роль “мови у процесах пізнання й осмислення світу, ... його концептуалізації та категоризації” [48, с. 69], тобто когнітивній активності людини. Оскільки когнітивна діяльність “як складова частина свідомості людини проявляється в певному культурному контексті” [113, с. 17], то очевидним видається той факт, що когнітивний підхід передбачає врахування дії усіх можливих зовнішніх

впливів (культурних традицій, політичних уподобань, етикетних норм тощо) на формування картини світу. Дослідження когнітивної діяльності дозволяє виявити “суть глибинного механізму розвитку мови” [113, с. 17] на основі спостережень за поведінкою мовців.

Складна природа когнітивної діяльності зумовлює перехід до складних одиниць, концептів, якими оперують під час вивчення картин світу у когнітивістиці. Терміном *концепт* кодують усі можливі уявлення мовця про довкілля. Дж. Лакофф та М. Джонсон зазначають, що “концепти, які скеровують людське мислення ... впливають на нашу повсякденну діяльність ... структурують наші відчуття, поведінку, ставлення до інших людей ... наша концептуальна система відіграє центральну роль у визначенні реалій повсякденного життя” [277, р. 3].

Загальновизнано, що концепт – оперативна змістовна одиниця пам’яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, усієї картини світу. Концепт відтворює ментальні структури та категорії, через які люди сприймають, організовують та інтерпретують свій досвід і знання про світ. Це – не просто лексичні одиниці, а комплексні когнітивні структури, які включають знання, уявлення, асоціації, емоції та культурні значення, концепти є “складними ментальними одиницями високого рівня абстрагування, що фіксують специфічні уявлення народу, випрацювані його багатовіковим досвідом сприймання й розуміння явищ і процесів довкілля та людини в цьому довкіллі” [134, с. 43]. На думку дослідників, концептуальні й мовні картини світу містять як універсальні, так і специфічні ознаки: “концепти можуть бути соціальними, особистісними, національно специфічними і загальнолюдськими, вони «живуть» у контекстах різних типів свідомості – побутової, наукової, офіційно-ділової, художньої тощо” [105, с. 49].

Лінгвокультурологічний підхід до картини світу передбачає аналіз виявів культури в мові, розкриває “історичні та сучасні мовні факти крізь призму духовної культури” [19, с. 296], встановлює зв’язки між мовою і кодом культури, зокрема духовним кодом як лінгвокультурним еталоном нації [138]. Етнолінгвісти “через фольклор ... зацікавились відношеннями мова – культура – людина на рівні

кодифікованих мов та національних культур ..., етнології та когнітивізму” [171, р. 30]. В етнолінгвістиці картина світу (“the picture of the universe” [366, р. 214]) розглядається як сукупність уявлень про реальність, які формуються у свідомості носіїв мови і відображають специфічні для кожної культури способи сприйняття та розуміння світу.

Крізь призму дискурсології і комунікативної лінгвістики, орієнтованих на процеси “спілкування людей з використанням живої природної мови” [9, с. 8], а також вплив спілкування на сприйняття реальності мовцями [47], картина світу є результатом того, як людина бачить дійсність, проєктуючи на неї за допомогою мови суспільний досвід [47, с. 238]. Дискурсивний аналіз картин світу передбачає вивчення ментальних (метафоричних) моделей (див. [41; 114]), які є основою інтерпретації дискурсу [15; 16; 77] та мають глибинне значення. Застосовуючи дискурсивний підхід, науковці відтворюють образи сприйняття певних реалій життя, що уможливорює моделювання цілісної картини уявлень про культурні, соціальні, політичні тощо процеси. Наприклад, Л. Піхтовнікова [102] вивчає еволюцію дискурсу байки шляхом аналізу природи образів-символів цього ліро-епічного жанру. Виявляється, що дискурс не лише відображає реальність, але й активно бере участь у її формуванні, адже його вважають основним інструментом, за допомогою якого здійснюється культурно-соціальна взаємодія. Поділяємо думку Н. Ферклоу стосовно того, що дискурси репрезентують аспекти світу, а саме “процеси матеріального світу, ментального світу думок, відчуттів, переконань, соціального світу” [219, р. 124], тобто вони є різними баченнями дійсності, створеними на основі асоціацій, що виникають у людини в процесі її взаємодії з довкіллям.

Аксіолінгвістичний підхід до вивчення картини світу виявляє ціннісні орієнтири представників різних культур [106, с. 185; 126, с. 55], емоційні та оцінні конотації у значеннях мовних одиниць, що віддзеркалюють ставлення спільноти до певних явищ, подій чи об’єктів. У зв’язку з цим дослідники оперують поняттями ‘ціннісна картина світу’ та ‘аксіоконцептосфера’ [91; 101; 126], які тлумачать як сукупності концептів або ключових понять, що відображають ціннісні орієнтири

конкретного суспільства певним чином параметризовані за допомогою мовних засобів. Саме в такій омовленій формі, як транслятори культурно-ціннісних орієнтирів, вони і стають об'єктом наукових розвідок у вивченні картин світу.

Зіставний підхід до вивчення картин світу полягає у порівнянні та аналізі різних мовних та культурних систем для виявлення подібностей і відмінностей у тому, як лінгвокультурні спільноти сприймають, організовують й інтерпретують реальність [22, с. 187; 131, с. 7]. Цей підхід дозволяє виявити “універсальні та національно-специфічні риси мовної ментальності народів” [123, с. 6], ідентифікувати унікальні риси кожної культури й деталізувати загальні закономірності в способах конструювання картин світу. Зіставне й порівняльно-історичне мовознавство накопичило багатий досвід вивчення національних картин світу в синхронії та діахронії. На матеріалах реконструкцій архаїчних картин світу та їх подальшої еволюції доведено, що формування картини світу мовців відбувається залежно від конкретних історичних та культурних умов, продемонстровано, як “у концепті «переплавлені» різночасові напрацювання культури” [85, с. 51].

Отже, питання мови й мислення, мови й культури залишаються актуальними для різних міждисциплінарних напрямів мовознавства, що обумовлено різноманіттям концептуалізації, способів репрезентації та засобів вербалізації досвіду мовців. Огляд сучасних міждисциплінарних підходів до аналізу проблеми картин світу переконливо доводить, що синтез різних парадигм лінгвістичних досліджень відкриває широкі можливості для розуміння процесів і механізмів людського пізнання, їх кореляцій з мовним втіленням набутого досвіду.

У подальшому дослідженні оперуємо терміном *картина світу* на позначення буття й досвіду лінгвокультурних спільнот, пропущених через свідомість мовців і втілених у мовних знаках, завдяки чому це буття й досвід становлять зміст комунікації та спрямовують взаємодію людей між собою та зі світом, що їх оточує, і який вони самі створюють. Складність і багатоаспектність картини світу зумовлює її поліфункційність і різноманіття форм існування, стислий огляд яких представлено нижче.

1. 1. 3 Форми маніфестації картини світу

Картина світу являє собою динамічний феномен, а її формування – складний і безперервний процес. Форму маніфестації і зміст картини світу моделює комплекс чинників: історія колективу мовців, особливості сприйняття ними довкілля, розвиток культурних традицій, настанов, різних галузей знання, соціальна ідентичність мовців, система цінностей та антицінностей тощо. З огляду на “суб’єкт та об’єкт відтворення” В. Манакін виокремлює “наукову, мовну (наївну), реальну, віртуальну, релігійну, світоглядну, художню, естетичну, метафізичну, чоловічу, жіночу, дитячу та інші картини світу” [93, с. 63]. Отже, картина світу віддзеркалює будь-які аспекти життя суспільства і виконує низку функцій. Найважливіші з них охоплюють регулятивну, адаптивну і пізнавальну функції [151, с. 74].

Регулятивна функція картини світу полягає в її призначенні скеровувати життєдіяльність суспільства за допомогою ментальних моделей, які впливають на поведінку мовців. Т. Кременева, зазначає, що основна функція картини світу полягає у “виявленні мисленнєвої та поведінкової діяльності народу в стереотипних ситуаціях” [79, с. 97], поведінкових моделях, характерних для певної лінгвокультурної спільноти.

Адаптивна функція картини світу дозволяє фіксувати в ній продуктивні зміни. Адаптаційні механізми [155, с. 121], за допомогою яких людина пристосовується до мінливих умов життя, визначає шляхи і способи подолання девіантних ситуацій чи явищ, віддзеркалено в картинах світу мовців.

Пізнавальна функція картини світу реалізується у формуванні у мовців уявлень про світ. На основі того, що вже зафіксовано в картині світу, людина аналізує, оцінює та інтерпретує нову інформацію за допомогою категорій, концептуальних метафор, культурних сценаріїв тощо. С. Симоненко стверджує, що “основною функцією картини світу є пізнання, яке реалізується в її інтерпретаційній силі і широті. Але в той же час людина не бачить того, що знаходиться зовні її уявлень про світ ... і в цьому виявляється певна обмеженість пізнавальної функції картини світу” [121, с. 236], яка зумовлена суб’єктивним характером сприйняття довкілля та акцентуацією мовців на конкретних аспектах життєдіяльності.

Поліаспектність і поліфункційність картини світу визначають її мозаїчну природу, а мовці є носіями декількох картин світу одночасно. Багатосвіття, у якому перебуває сучасна людина, неможливо описати за одним конкретним критерієм. Отже, не існує універсальної класифікації картин світу, хоч їх типологія вибудовується за низкою критеріїв: за історичним критерієм, за специфікою світосприйняття, за сферою побутування, за змістовими характеристиками.

З огляду на історичні епохи розвитку людства, можна розрізняти картини світу античного [349], середньовічного [200; 319], ренесансного [198; 261] і новітнього [31; 218; 235] періодів. Античний світогляд характеризують “як тілесний, статуарний, у якому людину сприймали відповідно до її скульптурного зображення ... Для античної людини Космос уявляється як безпосередній, чуттєвий, речовинний, обмежений певною кількістю сфер, кінцевим у просторі, і таким, що не поширюється далі від того, що може бути досягнуто” [89, с. 13]. Тоді світ усвідомлювали у вигляді “космічної речовини як тілесно-статуарного й математично розчисленого космополіса «богів і людей»” [115, с. 49], де кожен елемент був на своєму гармонійному місці.

Середньовічне християнське мислення розподіляє світ “на «добро/зло» та «божественне/диявольське/земне», що є одним із проявів ієрархічного світового порядку, властивого людині Середньовіччя” [5, с. 8], центром світогляду якої є Бог та Божественна воля. В епоху Ренесансу “теоцентрична парадигма свідомості поступово витіснялася антропоцентричною” [34, с. 148]; людина розглядалася не як створіння, підпорядковане Божественному порядку, а як наділена розумом та свідомістю істота, яка здатна пізнавати те, що створено, і творити щось нове.

Епоха Нового часу позначилася зверненням до раціоналізації та секуляризації у світоглядних позиціях людства, ролі людського розуму [58, с. 89–90] та віри в науково-технічний прогрес [128]. Стрімко розширюється спектр наукових (галузевих) картин світу (див. [82; 132]). У картинах світу ключового статусу набувають концепти ПРОГРЕС, МАШИНА, НАУКА, РОЗУМ, ДОСВІД, ПІЗНАННЯ, ЛЮДИНА [33] тощо, зростає частота вживання антропоцентричної лексики в процесах образного втілення концептів. Оригінальні приклади актуалізації текстово-

антропоцентричного виміру метафори знаходимо в дослідженні Т. Єщенко (“*Сивий трамвай відітхнув і промчав, / сивий місяць, мов йог, на руках проскакав, / сивий іній зі слів сивим блюзом не став, / а цілунком тиши*” (цит. за: [46, с. 111])).

З урахуванням специфіки сприйняття світу можна говорити про міфологічну [301], релігійну [205], наукову [351], філософську [183] картини світу. Їх організацію вирізняє система центральних концептів. Наприклад, у міфологічній картині світу такими вважають міфологеми – “концепти міфологічного мислення” [75, с. 414], співвідносні з важливими опозиціями, зокрема просторовими ‘*верх – низ*’, ‘*небо – земля – підземний світ*’ [35; 70]. У релігійній картині світу ядерними виявляються концепти БОГ, ВІРА [263], а також бінарні просторові опозиції (РАЙ / НЕБЕСНЕ ЦАРСТВО – ПЕКЛО / ПІДЗЕМНЕ ЦАРСТВО).

Картини світу, утворення яких обумовлюють різні галузі знання, охоплюють фізичну [281], біологічну [207], астрономічну [188] т. ін. Наприклад, фізична картина світу представляє знання про довкілля у фізичних термінах: *макросвіт* (сукупність навколишніх тіл, які можна спостерігати неозброєним оком) та *мікросвіт* (світ частинок, із яких складається речовина). У науковій картині світу міститься систематизоване знання про реальність, яка власне і становить об’єкт пізнання.

Поділяємо думку І. Голубовської стосовно того, що “наукова картина світу породжується науковою свідомістю, ... мовна картина світу є результатом відображення дійсності звичайною, «наївною» свідомістю, яка, відбиваючись у конкретній мові, сприяє формуванню особливої для кожної національної мови суб’єктивної субстанції – мовної картини світу” [36, с. 15]. Наївна картина світу орієнтована на реалії, що нас оточують у повсякденному житті, а просторові опозиції корелюють з оцінними протиставленнями ‘*холодний – гарячий, високий – низький, близький – далекий, правий/добрий – лівий/злий, шкідливий*’ тощо, на формування яких значний вплив мають культурні традиції.

Соціальна диференціація суспільства зумовлює функціонування корпоративних [310] картин світу – гендерних, вікових, професійних тощо, які співвідносяться з індивідуальними картинами світу [27]. Хоча картина світу окремих індивідуумів –

результат особистого, унікального моделювання світу, вона все ж опосередкована колективним знанням, стереотипами і груповими цінностями мовців. Прикладом корпоративної картини світу може слугувати система уявлень про світ художників конкретної історичної доби і напрямку, який вони представляють, а індивідуальної – авторська картина світу. І. Широкова [152] дослідила особливості актуалізації індивідуально-авторської картини світу поета-художника В. Блейка і виявила спільні риси в авторській концептуалізації світу та в картині світу інших представників англійського романтизму XVIII–XIX ст. Виявилося, що в поезії (В. Вордсворт, С. Кольрідж, П. Шеллі, Дж. Кітс) і творчості художників (В. Тернер, Дж. Констебл) природа є естетичною цінністю [152, с. 83]. Дослідниця стверджує, що краса природи не тільки не залишає В. Блейка байдужим, а втілена в різних, часом суперечливих, образах. Концепт ПРИРОДА є одним із ключових в індивідуально-авторській картині світу (“Цвіт” / “The Blossom”, “Хвора троянда” / “The Sick Rose”, “О Соняху!” / “Ah, Sunflower” тощо): *“When the meadows laugh with lively green”, “Who in sorrow pale, through the lonely dale”, “happy blossom”, “When the painted birds laugh in the shade”, “The moon <...> With silent delight, / Sits and smiles on the night”* (W. Blake. *Songs of Innocence and of Experience, Shewing the Two Contrary States of the Human Soul* (цит. за: [152, с. 105, 117])). Отже, корпоративна та індивідуальна картини світу функціують у тісній взаємодії, доповнюючи одна одну, утворюючи цілісне сприйняття реальності, у якому колективні цінності та ідеї впливають на формування особистих переконань, а індивідуальні погляди збагачують уявлення суспільства про певні життєві реалії.

За змістом розрізняють ідіоетнічну / національну [97] й універсальну [355], а також регіональну і глобальну [165] картини світу. Розвиток таких картин світу пов’язаний з геополітичними процесами, культурним обміном і глобалізацією. На сучасному етапі історії людства спостерігаємо активізацію культурного обміну, що уможливлює запозичення окремих елементів до національних картин світу та їх інтернаціоналізацію. Прикладом може слугувати інкорпорація концептів з однієї національної картини світу в іншу або утворення спільних концептуальних інновацій в ситуаціях тривалого й інтенсивного контакту лінгвокультур.

Уніфікація картин світу очевидна у взаємодіючих лінгвокультурах Європи, що пояснюється, наприклад, спільним набором ціннісних концептів (СВОБОДА / *FREEDOM*, РІВНІСТЬ / *EQUALITY*, ДЕМОКРАТІЯ / *DEMOCRACY*, ГІДНІСТЬ / *DIGNITY* тощо). Не виникає сумнівів, що в сучасному світі ключові ціннісні концепти набувають глобального значення (див. дослідження об'єктивації етичних категорій в сучасній англійській мові [25]).

Промовистими є приклади в історії розвитку англійськомовної картини світу Карибського регіону, де тривають процеси мовного контактування, які позначилися на способах репрезентації, структурі та системі концептів. З'ясовано [14, с. 106–208], що вербальна маніфестація концептів відбувається за рахунок інновацій, які конкурують з уже наявними засобами вербалізації концепту. До формування нових репрезентантів залучаються як споконвічні основи, так і запозичення. Структурні модифікації спричинені запозиченням концептів з інших лінгвокультур та подальшою взаємодією запозичених концептів зі споконвічними. Ці процеси можуть супроводжуватися витісненням запозиченими концептами споконвічних (*LIMING*), формуванням гібридних концептів (*GOSSIP*), або ж концептуальним вирівнюванням (*ANANCYISM*).

Принагідно відзначимо, що картини світу (або їх аспекти) взаємодіють та впливають одне на одного, що пов'язано з “мисленнєво-мовленнєвою діяльністю людини та відображенням навколишньої дійсності у її свідомості ... Очевидно, є потреба розглядати процес відображення світу як єдиний мисленнєво-мовний процес. Тому говорячи про мовну картину світу, треба розуміти її як мовно-мисленнєву картину світу. Концептуальна картина світу, будучи відображенням у свідомості навколишнього реального світу, створюється за участю різних типів мислення (і невербального в тому числі)” [23, с. 524]. Зазначають, що “[концептуальна картина світу] є багатшою, оскільки у її формуванні, як вважають, функціонують різні типи мислення. Незважаючи на відмінності, обидві картини світу між собою пов'язані: мова виконує роль засобу спілкування саме завдяки тому, що вона пояснює зміст концептуальної картини світу та робить її значущою” [118, с. 194].

Доведено, що корпоративні, зокрема релігійні картини світу, мають суттєвий вплив на психологію і світогляд індивідів, їх ціннісні орієнтири [299; 335]. Для християн важливе значення має біблійний світогляд: “наш світогляд [worldview букв. ‘картина світу’] формується під кутом зору, який ми бачимо чи чуємо ... Біблія також представляє картину світу з особливого погляду ... Проте прийняття моральних цінностей саме по собі не означає дотримуватися біблійної картини світу ... [Мати біблійну картину світу] означає дивитися на сучасний світ крізь призму Біблії, а не дивитися на Біблію крізь призму сучасності ... Біблія визначає, як ми розуміємо реальність, себе, людей навколо, як вирішуємо проблеми” [339, р. 1–5].

Питання поліаспектності або різноманіття картин світу тісно пов’язане з проблемою необхідності розмежування мовної і концептуальної картин світу. Це положення теорії картин світу є предметом довготривалих і плідних дискусій у науковій літературі з філософії, психології, когнітології, філології. У різних за хронологією і напрямком дослідженнях [37; 55; 125; 127; 204; 247; 297; 305; 309; 313; 331; 364; 366] визнано, що “духовна своєрідність та будова мови настільки тісно взаємопов’язані, що існування першого обов’язково зумовлює існування другого” [246, р. 149], а мовна картина світу є вербальним втіленням уявлень мовців про світ, сформованих на основі їхньої взаємодії з природним і соціальним довкіллям [119, с. 69; 154, с. 44], “фіксацією результатів концептуалізації та категоризації свідомості” [117, с. 408] мовними засобами. Засвідчено (хоча не завжди експліцитно) вторинність мовної картини світу по відношенню до концептуальної: “мова пояснює зміст концептуальної картини світу” [52, с. 398], кодує зв’язки, зафіксовані у концептуальній картині [86, с. 14].

Отже, картини світу являють собою складні когнітивні конструкти, які фіксують різні аспекти людського досвіду. Вони містять не лише мовні, але й позамовні елементи, зокрема культурні, соціальні, релігійні, естетичні уявлення тощо. З огляду на функційний потенціал картин світу, можна стверджувати, що вони не статичні, а змінні під впливом соціальних, економічних і культурних чинників. На нашу думку, взаємодія і взаємопроникнення картин світу –

безперервний і неминучий процес, зумовлений реалізацією креативного потенціалу людини, її прагненням до лінгвокогнітивного моделювання реальності відповідно до умов існування, потреб і цінностей як цілого соціуму, так і конкретних індивідів. Формування світогляду мовців віддзеркалено в картинах світу і визначається інтерпретацією універсальних категорій, однією з яких є простір. У наступному підрозділі розглянемо категорію простору як світоглядне ядро картини світу.

1. 2 Простір як світоглядне ядро картини світу

1. 2. 1 Історико-філософське становлення уявлень про простір

Разом із концептами ЛЮДИНА, ЧАС, СВІЙ та іншими, ПРОСТІР є одним із ключових концептів картини світу [367, р. 35–36], а просторові опозиції становлять важливий елемент системи базових протиставлень: ‘тут – там’, ‘верх – низ’, ‘білий, день – темний, ніч’, ‘свій – чужий’, ‘великий – малий’, ‘хороший – поганий’ тощо [367, р. 35–64]. Хоча уявлення щодо простору універсальні (‘верх – низ’, ‘перед – зад’, ‘усередині – зовні’), вони варіюються у площині культури (див. [175; 280] і змінюються з часом.

Спільні ознаки в актуалізації просторового сегменту в картинах світу пояснюються біологічними та культурними універсаліями. Варіативність у концептуалізаціях простору відбувається внаслідок унікальних культурних традицій, життєдіяльності мовців, світоглядних настанов. Наприклад, в ескімоських мовах корені займенників-прикметників *kiw-/kiv-* “всередині” та *ug-* “внизу там” маркують у мовній картині світу поділ простору на мікрокосм та макрокосм. Такі просторові асоціації вмотивовані особливостями конструкції житла мешканців північного регіону (у снігових іглу входи були тепловим тунелем, через який заходили та виходили, рухаючись вниз) [224, р. 1]. Мешканці океанічного узбережжя будували іглу так, щоб вхід знаходився на південному, протилежному від океану боці, звідки віє льодяний вітер. Це пояснює те, чому “усередині” корелює з “лівим боком, лівою стіною”, а “внизу там” – з “правим боком, правою стіною”. У мовах племен, які мешкали на віддалених від океану територіях, вхід в іглу завжди

був розташований з боку річки, отже в мовній картині світу корені детермінативних займенників вербалізували інші просторові зв'язки. У мовах племен, житла яких розташовані далі на схід, поняття “всередині” та “внизу там” взагалі не транспонуються на опозицію “правий – лівий”.

Залежно від способу життя носіїв культури реалізується відповідна модель простору [175]: концепція лінійного динамічного простору відповідає стилю життя кочівників, а радіальна концепція – землеробській культурі.

Модель простору не лише варіюється в площині культури, а й зазнає модифікацій в історії етносів, оскільки кожне наступне покоління набуває нових знань, досвіду, реалізує інші можливості для успішної життєдіяльності, комфортного перебування у природній та соціокультурній реальності. Відтак ці відомості впливають на моделювання картини світу та її вербалізацію. Стисло розглянемо основні історичні етапи формування філософських концепцій простору.

У стародавніх культурах простір уособлений як божество чи елемент природи, а історично сформовані міфологеми та розмежування сакрального (небесного чи підземного) світу та його антиподу (земного) світу [193, р. 165] впливають на сучасні концептуалізації просторових [129, с. 2] та інших важливих з погляду мовців зв'язків. Важливо зауважити, що в архаїчних картинах світу виявляється більше спільних ознак в концептуалізаціях простору, які з часом зазнають різних істотних трансформацій залежно від культурних змін в історії етносів.

Міфологічна картина світу оперує системою елементарних опозицій [35; 39; 53; 70; 159; 212; 320], оскільки “архаїчний (іконічний) тип мислення, налаштований на холістичну обробку інформації про довкілля, визначив актуальність стратегії моделювати світ через бінарні опозиції та розглядати одні реалії як тотожні чи протилежні, подібні чи неподібні (відмінні) до інших, разом з якими вони усвідомлювались як ціле, складники якого не можуть існувати окремо” [64, с. 58]. ‘Простір’ був протиставлений ‘непростору’, а локативний та орієнтаційний параметри пізнання світу охоплювали численні протиставлення [35; 70], які одночасно стосувалися розмірності, диференціації свого й чужого, доброго й поганого, корисного й шкідливого тощо: ‘небо – земля’, ‘земля – підземний світ’,

‘південь – північ’, ‘схід – захід’, ‘будинок – ліс’, ‘високий – низький’, ‘правий – лівий’, ‘прямий – непряий’, ‘далекий – близький’.

Важливими ознаками простору, сформованими в архаїчних картинах світу, слід вважати також наявність центру і периферії, дискретність, об’єктну наповненість, складність, якісну різнорідність [35; 70; 74]. Ці та інші просторові атрибути є прототипними й зберігаються в сучасних картинах світу, що демонструє мовний матеріал. Ще однією важливою характеристикою архаїчної моделі світу є синкретизм простору й часу [44]: пор. однокореневі позначення лат. *templum* “святилище, храм” і *tempus* “час” [395]. До прототипних ознак, актуалізованих в архаїчній і сучасній картинах світу, слід додати екстраполяцію просторових рис на інші аспекти життя людини [53], зокрема шлюбно-родинні зв’язки (дангл. *feor-sibb* “distantly related (of a relative)” < *feorlen* “remote” [386], англ. *distant relative*, мурінбата (австрал.) *pugali pugali* (букв. ‘дочка здалеку’) “жінка, дружина” [253, р. 368]), ведення господарства (дгр. *hēmeros* “оброблена земля” й “одомашнені тварини” протиставлені позначенням чужого, неопанованого людиною простору – *pedion* “рівнина”, *leimōn* “луг”, *helos* “болото” [178, р. 202]) чи соціальну диференціацію (нгантьянтьярра (австрал.) *Tjintultukultul* (букв. ‘сторона, де сонце’) “назва клану”, *Ngumpaluru* (букв. ‘сторона, де тінь’) “назва клану” [213, р. 52]) тощо.

Одним із принципів моделювання простору в архаїчній картині світу був напрямок сакралізації його конститuantів [107], а типологія просторових моделей формувалася з огляду на структурні особливості міфологічного простору. Це дозволяє встановити три просторові моделі [87]: горизонтально-концентрична модель (у якій відносини між богами й демонами, між сакральним і профанним світами представлені в категоріях ‘центру’ і ‘периферії’); вертикально-ієрархічна модель, яка спирається на категорії ‘верх’ і ‘низ’; комбінована тривимірна модель, у якій однаково важливі горизонтальна й вертикальна площини.

Поділяємо думку Дж. Беннардо про те, що саме радіальність становить одну з найважливіших когнітивних структур, або когнітивних молекул (як ‘фрейм’, ‘скрипт’, ‘ментальна модель’, ‘культурна модель’). Оскільки “радіальні структури функціують на різних рівнях, від простих, наприклад, візуальне сприймання форми

об'єкта, ... або сприйняття рис обличчя, до найскладніших, наприклад, спостереження за рухом, оцінка власної поведінки та поведінки інших" [175, р. 174], то радіальність за своїм походженням є просторовим феноменом, у якому коріняться культурні уявлення про світ. Наприклад, в індоєвропейській культурній традиції сонячне коло втілює Бога, Всесвіт, циклічність, динаміку життя [64, с. 67]. У дослідженні Т. Козлової [64, с. 67] встановлені факти, як розширення цих зв'язків вплинуло на розвиток мовної картини світу індоєвропейців. Наведемо приклади енантіосемічних відповідностей, збережених у рефlekсах архаїчного кореня іє. **sáw̥el-* "сонце": 'ВЕРХ, НЕБО' (дангл. *sweg(e)l* "небо; сонце", *on swegle* "на небі" – 'НИЗ, ЗЕМЛЯ' (дангл. *under swegle* "під небом", дгр. ὑπὸ τὸν ἥλιον "під сонцем, тобто на землі"); 'БОГ, ЧОЛОВІЧЕ' (дгр. Ἠέλιος "Геліос, Бог Сонця") – 'БОГИНЯ, ЖІНОЧЕ' (санскр. *sūryā* "Дочка Сонця"); 'САКРАЛЬНИЙ' (дангл. *swegles gáest* "Святий Дух") – 'СВІТСЬКИЙ' (дісл. *sunm-mærir* "люди, мешканці півдня"); 'ЖИТТЯ' (дгр. ὁρᾶν φάος ἡλίου "бачити сонячне світло, тобто бути живим") – 'СМЕРТЬ' (дгр. οὐκέτ' εἶναι ὅφ' ἂν ἴω "не бути живим (померти)"); 'СВІТЛО' (лат. *medio sole* "на полудні", санскр. *svárṇara* "яскраве місце") – 'ТЕМРЯВА' (лат. *supremo sole* "на заході сонця", санскр. *śyāvaka* "коричневий, темного кольору").

Отже, на ранніх етапах історії цивілізацій домінування образно-вербального мислення стимулювало формування обрядової чи міфологічної концепції простору. Така модель культурно-ландшафтного середовища спиралася на синкретизм вертикалі й горизонталі, статичності й динаміки, наповненості й порожнечі, прямокутності й округлості, центру й периферії, периметрального й радіального розташування речей тощо.

У період Античності концепція простору слугувала об'єктом дискусій у різних філософських школах і вибудовувалася незалежно від експериментальних чи математичних відомостей. Головні терміни, якими оперували античні філософи, визначалися з перспективи повсякденного, а не наукового мислення. Глибокий аналіз античних концепцій простору представлений у праці К. Алгра [163]. Нижче наведемо систематизовані положення античної філософії простору.

В античному світі панували синкретичні погляди на простір, що підтверджується конкуренцією назв (дгр. *chôra*, *topos* та *kenon*) і слабкою диференціацією значень ‘простір’, ‘місце’, ‘порожнеча’. Розмежування просторових понять мало тривалий і суперечливий характер. Упродовж V-IV ст. до н.е. розповсюдженою була концепція Платона, який розумів простір як ‘ємність’ (дгр. *to en hôi* букв. ‘той у якому’) і протиставляв ‘заповнений простір’ (дгр. *chôra*) і ‘незаповнений простір’ (дгр. *topos en hôi*). Уже експліцитне виокремлення поняття ‘простір’ знаходимо в працях Епікура (IV ст. до н.е.). На противагу тлумаченням Платона, аристотилева діалетика передбачала існування простору (дгр. *topos*) і місця. Представники неоплатонізму, зокрема Плотін (III ст. до н.е.), розглядали просторову матерію і вторинний простір (дгр. *topos* “місце, яке займають фізичні тіла”). Філософська школа раннього стоїцизму (III-II ст. до н.е.) здебільшого зосереджувалася на концептах дгр. *topos* “фізичний простір” та *kenon* “космічний простір”, тоді як поняття *chôra* “космічна сфера, яка може вмістити більше, ніж вона містить” втратило актуальність для їх теорії і поступилося дискусіям навколо концепту ‘граничної порожнечі’ (дгр. *ekpurôsis*).

Отже, філософія античності визнавала простір як неодмінну й неоднорідну складову світу, людського існування: резервуар для фізичних тіл; рамка для релятивних локацій та контейнер, у якому відбувається пересування речей [163, р. 15–16]. Проте різні інтерпретації цього концепту свідчать не тільки про неузгодженість панівних на той час теорій, а й про усвідомлення філософами складності самого феномену простору, намагання його інтерпретувати в термінах повсякденної (а не наукової, зокрема фізичної) свідомості. Важливо те, що філософське розуміння поняття ‘простір’ в античності створило підґрунтя для теорії про дискретну будову матерії в натурфілософії.

Філософсько-теоретична думка Середньовіччя спиралася на есхатологічні критерії тлумачення концепту ‘простір’. Уявлення про ‘низ, пекло’ – ‘верх, пристанище Бога’, ‘схід рай – захід, місце смерті й страшного суду’ пов’язували з ідеями божественного походження світу [303], а також з ідеєю активної ролі непросторової субстанції у генезі простору. Головну ідею схоластів, яка полягала в

об'єднанні Бога і простору Всесвіту, було представлено в термінах античної філософії: дгр. *theós* “бог” від *theein* “бігти” у Платона за асоціаціями з кругообігом у природі і рухом небесних тіл, які сприймалися як “цілеспрямований рух” [215, р. 35].

Учення Т. Аквінського (XIII ст.) підштовхнуло зміни в християнській космології та переходу від уявлень про простір як есхатологічного світу [8] з обраними напрямками (*верх – низ* як *рай – пекло*) до багатовимірності, що має фазовий характер і чуттєво пізнаваний. Ці уявлення відтворено в “Божественній комедії” Д. Аліг'єрі (XIV ст.): *дев'ять кіл пекла, передчистилище, долина перед чистилищем і сім кіл чистилища, земний рай, дев'ять кіл-небес раю небесного та його десятий рівень – емпірей* [40].

Космологія Нового Часу відмовляється від концепції граничності простору і сповідує ізоморфність небесної та земної частин, відсутність центру та нескінченність Всесвіту. Розвиток цих ідей знаходимо, наприклад, у працях М. Кузанського (XV ст.), які А. Мусулін в сучасних термінах визначає як “холістичні й голографічні уявлення про світ” [98]: “Всесвіт як відображення нескінченності не обмежений. У світі нема місця більш важливого, ніж будь-яке інше місце ... Всесвіт – це сфера, центр якої всюди, а окружність ніде ... у Всесвіті все перебуває в русі, і в різних його частинах панують однакові закони ... Все у Всесвіті не тільки є його частиною, але й відображенням усього Всесвіту ... Якщо Всесвіт – макрокосм, то людина – мікрокосм” [98]. Отже, рухливий і безмежний простір як ціле складається з рівноцінних частин: “*quodlibet esse in quolibet*” (Capitulum V. *Quodlibet in quolibet* (цит. за: [308, р. 76])). На цьому етапі вчені вважали усі природні речі образом колективного цілого [397] і покладалися на метафору паралелізму (*macrocasm/microcosm* “Всесвіт і людина; ціле і частина”), поширену у західних філософських доктринах із часів Платона до XVI ст. [322, р. 9].

Із розвитком емпіризму (XVI–XVII ст.), зокрема в дуалістичному ученні Р. Декарта, стверджується погляд на простір як протяжну матерію (*spatium*) та місце (*locus internus* “простір всередині лінії, що окреслює тіло” та *locus externus* “поверхня, яка відмежовує одне тіло від іншого” [339, р. 111–113]). Подальший

розвиток натурфілософії фокусує увагу на розумінні простору як порожнього, абсолютно нерухомого й ізотропного, тривимірного вмістилища тіл, самостійного початку буття, що існує разом із матерією і незалежно від неї (у субстанційній теорії І. Ньютона) [187; 298, р. 4]), або навпаки, як порядку взаємного розташування безлічі індивідуальних тіл, що існують незалежно одне від одного (у реляційній концепції Г. Лейбніца) [168, р. 122–225]. У термінологійно-поняттєвому апараті природознавчої концепції простору повсякденні найменування й поняття, які було покладено в основу термінології у філософії простору в Античності, поступаються науковим позначенням простору як фізичної категорії (у теорії І. Ньютона) – *absolute space, relative space, dimension, infinity, continuum* [405]) чи як математичної категорії (у теорії Г. Лейбніца) [283, р. 32] – *angle, tangent, the centre of motion, spatial ordering of bodies, shape, interval* тощо [169]).

Із появою теорії монад Г. Лейбніца все більше прихильників знаходять релятивістські ідеї “відносного й феноменального характеру простору й часу” [282, р. 30]. Теза Г. Лейбніца “простір як реляція” дозволяла описувати “місцезнаходження або рух одного об’єкта стосовно інших об’єктів ..., у якому напрямку від орієнтиру потрібно рухатися, щоб знайти об’єкт ... ” [285, р. 4]. Положення про відносність простору й часу, які Г. Лейбніц вважав “порядком співіснувань” (“an order of co-existences”) і “порядком наступності” (“an order of successions”) (цит. за: [169, р. 524]) буде продовжено у концепціях XVII–XVIII ст., зокрема в об’єктивно-ідеалістичній теорії Г. Гегеля, у якій наголошується на тривимірності простору [240, р. 129], і в суб’єктивно-ідеалістичній концепції І. Канта, де простір отримує трансцендентальне тлумачення як апіорна форма чуттєвого споглядання [358, р. 38].

У подальшому уявлення щодо простору зазнали трансформації під впливом наукових відкриттів (див. [108, с. 153]). Теорія відносності А. Ейнштейна встановила єдність просторово-часової та причиново-наслідкової структури світу, постулювала відносність просторово-часових характеристик тіл і явищ [164]. Поняття часопростору (*spacetime* [260, р. 59]), стало невід’ємною частиною наукового дискурсу.

Сучасний простір стає складнішим і багатовимірним, адже об'єднує фізичні, соціальні, культурні, ментальні та віртуальні аспекти. Е. Сепір, досліджуючи соціальну організацію корінних народів Америки, стверджував, що “ми часто спостерігаємо тенденцію екстеріоризувати почуття соціального устрою через простір або час” [330, р. 344]. Дослідник зазначає, що просторові відношення відіграють важливу роль у ритуалах різних кланів: учасники церемоніальних подій займали визначені позиції в табірному колі, мали певний порядок ранжування і розташовувалися за визначеними правилами під час зібрань; кожен із кланів був пов'язаний з однією із чотирьох сторін світу; у деяких племенах рік поділявся на сегменти, що відповідали територіальним групам.

Когнітивний підхід до мови, який розвивався із середини ХХ ст., розкриває поняття концептуального простору, що дозволяє інтегрувати мову, мислення та сприйняття світу в єдину когнітивну модель. Дж. Грінберг вивчав універсальї мови та когнітивні механізми, що лежать в основі мовної структури, і наголошував на необхідності розмежовувати психологічний, реальний та лінгвістичний простори з огляду на те, що “перш за все, [психологічний простір] це світ візуального простору, і його визначальною характеристикою є відносна відстань щодо мовця. Тому він включає відносну візуальну відстань, а мовець виступає, так би мовити, точкою відліку ... найзручнішими координатами для такого простору є не декартова система тривимірних координат, а полярна система, у якій об'єкти розташовуються за відстанню та напрямком від точки відліку. Оскільки ми розглядаємо мовця як точку відліку, то лінія, що генерується таким чином, матиме напрямок, тобто це буде вектор із позитивним значенням, якщо він йде від мовця до якоїсь точки у просторі. Однак навіть цього недостатньо. Асиметрія людського тіла, яка змушує нас зазвичай дивитися вперед, а також існування поверхні землі, що суттєво обмежує напрямок ‘вниз’, забезпечують інші характеристики цього концептуального простору” [236, р. 331]. Як приклади дослідник розглядає різноманіття демонстративів, якими послуговуються мовці: *here, there (nearby), there (level), upward, downward* (мова кату), *this (near speaker), this (near hearer), that, that*

below speaker, that above speaker (арчинська мова), *this (to the right), this (to the left), that above, that below* (ескімосько-алеутські мови) тощо.

Отже, у контексті теорії пізнання можна також говорити про реальний, концептуальний і перцептуальний аспекти простору [258, р. 15; 353, р. 25]. Відтворення об'єктивної дійсності, яку сприймаємо органами чуття, результує в ментальну картину світу і зазнає вербалізації. У такий спосіб перцептуальний простір пов'язує реальний та концептуальний, а концептуальний простір виступає медіатором між світом реальності та світом природної мови.

Розвиток інформаційних технологій докорінно змінив уявлення про простір, зробив його глобальним, доступним та динамічним. Розташування будь-чого у веб-просторі “визначається *URI* веб-об'єкта та *URI* вхідних та вихідних посилань, ... [які] забезпечують орієнтацію, діючи як тривимірна “географічна система координат” в Інтернеті” [354, р. 408]. Така просторова природа мережі дозволяє користувачам та пошуковим системам вільно переміщатися в інтернет-просторі, досліджуючи та взаємодіючи з веб-об'єктами у режимі реального часу. Примітно, що “мережа трансформує просторово-часову реальність ... Веб-простір має тенденцію як розширювати, так і обмежувати поняття фізичного простору. Фізичний простір стає більш відкритим” [354, р. 408], таким, що не має меж і кордонів.

Отже, аналіз історичного розвитку категорії ‘простір’ засвідчив докорінні зміни в уявленнях про цей складний феномен. Космологічні та символічні уявлення поступилися місцем науковим та раціональним концепціям. Ці зміни створили підґрунтя для поліаспектного тлумачення простору в сучасній філософії, його розуміння як багатовимірної категорії, що включає фізичні, соціальні, культурні, когнітивні й комунікативні аспекти.

1. 2. 2 Концепт часопростору в картині світу

Когнітивні дослідження мови дозволили встановити важливу роль просторових концептів у формуванні ментальної картини світу: просторові уявлення складають основу виникнення багатьох концептів [4; 11; 51; 62; 78; 277; 278; 284; 326].

У мовній свідомості категорія простору є багатовимірною (вертикальний, горизонтальний, поперечний виміри) [262, р. 219]), що підтверджує її значимість для життєдіяльності та формування концептуальної картини світу мовців. Семантика мови втілює дуже багате розмаїття взаємовідносин і взаємодії людини з простором [362, р. 209–244]. Дослідники [158, с. 47] наголошують на тому, що “антропоцентризація мовної картини світу виявляє свою безумовну евристичну спроможність, оскільки дозволяє пояснити як залежність мовної картини світу від мовних суб’єктів, так і специфіку мовних картин світу та їх творчий, позбавлений механістичних моментів вияв” [38, с. 38].

Оскільки простір у нашій свідомості антропоцентричний, завжди існує якась точка відліку в тривимірній моделі його концептуалізації, тобто будь-який об’єкт розглядається щодо цієї точки (центру) у межах просторових (верх/низ, право/ліво, попереду/позаду) та часових опозицій. Об’єкти постійно рухаються в просторі, утворюючи певну картину переміщення. На мовному рівні виокремлюють такі основні словотвірні значення в семантиці дієслів переміщення: “фази переміщення – початок (*пiти, полинати, заструменіти*), кінець переміщення (*доходить*); тривалість переміщення – якийсь або певний час (*політати, пролітати*), тривалий час протікання дії (*попийти*); швидкість переміщення – збільшення швидкості переміщення самого предмета (*розкручуватися, розлітатися*) чи сторонній вплив на зростання його швидкості (*розкручувати, розкочувати*); кількісні характеристики переміщення – однократність (*стрибнути, хитнути*), багатократність (*попоходити, виколюхувати, похитатися*), наявність проміжків часу між повторними процесами переміщення (*повівати, пострибувати*) тощо” [120, с. 62]. Проте рух не тільки відбувається в просторі, він триває в часі.

Існують різні погляди на взаємозв’язок часових та просторових категорій. Одні дослідники пояснюють взаємозв’язок між просторово-часовими концептуалізаціями через епістемічну модальність [195, р. 159; 361, р. 83–103]. Представники теорії когнітивної метафори розглядають простір як одну з базових когнітивних схем людської свідомості, яка проєктується на пізнання часу. Хоча концепт часу має особливий статус [278, р. 210], він функціонує як один зі складників динамічної

концептуалізації простору, що власне, й уможлиблює метафоричну концептуалізацію часу в термінах простору. Важливий орган чуття людини – зір спеціально призначений для сприйняття об’єктів і просторових конфігурацій, тому саме простір є базовим поняттям у процесі концептуалізації довкілля, зокрема часу [278, р. 214].

Теорія когнітивної метафори [278, р. 191–217] надає додаткові аргументи на користь того, що концептуалізація простору й часу взаємопов’язані (англ. “***Through time, the apple gets closer and closer to the ground***” [278, р. 202], “***We’re coming up on Christmas***” [278, р. 210]). У дослідженнях Дж. Лакоффа та М. Джонсона [277] переконливо продемонстровано універсальність моделі концептуалізації часу в термінах простору (ЧАС = РУХ У ПРОСТОРИ): TIME IS A MOVING OBJECT (англ. “***The time will come when ..., The time has long since gone when ..., The time for action has arrived***” [277, р. 43]) та TIME IS STATIONARY AND WE MOVE THROUGH IT (англ. “***As we go through the years, As we go further into the 1980s, We’re approaching the end of the year***” [277, р. 44–45]).

За допомогою позначення зв’язків розташування предметів у просторі можна представити їх співвідношення з часом шляхом концептуалізації подій як фізичних об’єктів, а розташування цих об’єктів у різних просторових точках по відношенню до людини залежить від того, як людина взаємодіє з ними. Простір не відображається безпосередньо в часі, а репрезентований опосередковано через рух людини та її взаємодію з об’єктами в просторі. Виходячи з цього, когнітивісти пропонують концепцію *ego*-рухливої та *часо*-рухливої метафор (“*ego-moving*” та “*time-moving metaphors*” [180, р. 6, 27]). *Ego*-рухлива метафора слугує, наприклад, гнучким когнітивним інструментом репрезентації майбутніх подій:

– як таких, що розташовані попереду щодо спостерігача (англ. “***The revolution is before us; In March, May is ahead of us; In May, March is behind us***” [180, р. 6, 27]);

– як таких, що розташовані позаду суб’єкта (англ. “***Due to the fact that Christmas is coming up behind us I decided that this would be a great start for all those resellers! 1st semester is just about done, and 2nd semester is creeping up behind us. I think I’m ready to move on***” [361, р. 93]);

– як таких, що їх наближує суб’єкт (англ. “*All this was intended to communicate the message that **our people, our country and our movement are walking backwards** into a new Age of Darkness!*” [361, p. 93]).

Часо-рухлива метафора концептуалізує рух часу та стан спокою спостерігача. Наприклад, події минулого усвідомлюються як такі, що розташовані попереду: англ. “*The revolution was **over before breakfast**; March comes **before May**; March comes **after May***” [180, p. 6, 27]. Пріоритет руху в просторі дозволяє структурувати різні часові концепти, наприклад, PRESENT, FUTURE, PAST: англ. “*From our perspective **here in the present**, the Victoria era was a bleak **place***”, “*She has a bright **future ahead** of her*”, “*His troubled **past lies behind** him*” [217, p. 750].

У мовах світу знаходимо приклади концептуалізації часу за різними просторовими параметрами, що пояснюється універсальністю розташування та орієнтації як просторових властивостей. Ю. Бонемейер [177, p. 217–251], досліджуючи зв’язок між системою координат та поняттями простору й часу, дійшов висновку, що вектори – це концептуальні примітиви, які використовуються для орієнтації об’єктів у просторі та спрямування траєкторій їхнього руху. Тобто орієнтація концептуально кодується в термінах векторів.

Вертикальний вимір простору транспонується на час у мовах східного ареалу (кит. *shang-ban-nian* букв. “**upper-half-year**”, *xia-ban-nian* букв. “**lower-half-year**”; кор. *sang-bangi* букв. “**upper-half period**”, *ha-bangi* букв. “**lower-half**”; яп. *kami-han-ki* букв. “**up-half-period**”, *shimo-han-ki* букв. “**down-half-period**” [318, p. 5]). Поширення вертикального сприйняття часу у східних мовах пояснюють [318, p. 7] особливостями культури й сприйняття світу, зокрема вертикальним напрямком письма та символізмом течії річки.

Горизонтальний вимір простору проєктується на час в європейських мовах (англ. “*In the **weeks ahead** of us*”, “*That’s all **behind** us **now***” [277, p. 42]), австронезійських мовах (бунун *ngaus* “перед; майбутнє”, *kinuz* “зад; минуле”, як у “*tan-a-**ngaus** ‘in front of’ (SPACE)*, *na-**ngaus-ik kusia ludun** ‘I’ll go **first** to the mountains’ (TIME)*; *tan-**kinuz** ‘in back of’ (SPACE)*, ***kinuz-in** ‘later; after that’ (TIME)*” [245, p. 9]), а також може доповнювати вертикальний вимір в японській мові (яп. “*nidoto*

modoru-koto-ha nai it-te shimat-ta jikan” – “**Time** which **passed us** and never returns”, “*jikan-ga yukkuri susumu [move forward]*” – “**Time passes slowly**” [344, p. 104]).

В австронезійських мовах час представлений не як щось абстрактне, а як послідовність конкретних подій та занять за прикладом послідовності розташування речей у просторі. Наприклад, у мові бунун час прив’язаний до щоденних справ та важливих традицій громади: бунун “*Mungab-in taun-a [to a place / at the start of a time point] -sia lus’an [ritual] daungkavan [Passover] (We’re) close to Passover*” [245, p. 11, 15].

Універсальність концепту ‘часопростір’ не означає, що такий синкретизм автоматичний [222, p. 251–269; 352, p. 126–138], а уявлення про простір й час недиференційовані в концептуальних і мовних картинах світу. Це підтверджується результатами когнітивних та порівняльних досліджень. Наведемо окремі з них:

- обмеженість концептуального мапування ‘простір > час’ та низька частотність уживання просторово-часових метафор, зокрема в австронезійських мовах;

- уживання спеціальних афіксів, які дозволяють говорити про час, не пов’язуючи його з простором (бунун “*Na-is-dumdum-in ‘It’s close to evening/dusk’*” – букв. ‘*The sky will become dark*’ [245, p. 16]);

- більша частотність *часо*-рухливої метафори порівняно з *єго*-рухливою концептуалізацією, зокрема в японській мові [344, p. 102];

- просторові метафори мають когнітивну реальність [180, p. 1–28; 181, p. 185–188; 231, p. 537–565], а коцептуалізація часу майже “не потребує доступу до просторових схем” [180, p. 5], і мапування між когнітивними доменами має однобічне спрямування ‘простір’ > ‘час’, оскільки цільовий домен ‘час’ “не являє нічого суб’єктивно реального” [217, p. 733–765] і може бути усвідомлений у термінах простору, але не простір у термінах часу [318];

- просторовий зміст є конститутивним у сприйнятті довкілля дітьми у ранньому віці, що говорить про пріоритетність просторових орієнтацій над часовими [327, p. 283–305].

Отже, наведені та інші факти переконують у тому, що простір і час порівнюються й можуть бути концептуалізовані на єдиній основі. Вони також є фундаментальними мовними категоріями, які визначають граматичну поведінку прийменників та дієслів. Окрім цього простір і час являють собою базові концепти, які віддзеркалюють уявлення певної культури про довкілля, взаємодію з ним та місце людини в ньому. Вербальна репрезентація простору й часу варіюється залежно від стилю світобачення мовців, а також від структурних особливостей та ресурсних можливостей мови, засобами якої відбувається концептуалізація знань та оцінок носіїв культури. Актуалізація концепту часопростору в мові завдяки можливості мапування між цими сферами, усвідомлення важливої ролі метафори як інструменту пізнання дозволяє дійти висновків про концептуальну взаємодію когнітивних доменів та репрезентацій одних сфер пізнання в термінах інших. Зазначене результує у формування культурних кодів, за допомогою яких концептуалізовані в той чи той спосіб знання зберігаються в мові. У наступному підрозділі розглянемо те, як світогляд мовців, що розкривається в картині світу, зберігається у свідомості носіїв культури, фіксується в мовній свідомості і реалізується в комунікації за допомогою кодів культури.

1. 3 Семіотична площа картини світу: культурні коди

1. 3. 1 Поняття культурного коду

Коди культури виконують важливу роль у формуванні мовної картини світу, адже саме в них у вигляді вірувань, цінностей, звичаїв, традицій зберігаються уявлення мовців про світ, а мова є засобом збереження та відтворення культурного фонду певної спільноти. Поліфункційність і складність феномену культурного коду, його “багатовекторність” [116, с. 309], зв’язки з різними аспектами життєдіяльності суспільства вплинули й на терміни, якими послуговуються науковці [103; 116; 124]: лінгвокультурний код [2, с. 174], мовний код культури [153, с. 31–35], духовний код культури [138, с. 81–104], етнокод [111].

Одні дослідники переконані, що ця відкрита й універсальна система моделювання картини світу [103, с. 293] включає політичний, економічний і сімейний субкоди [116, с. 309]. Інші науковці розглядають соматичний, просторовий, часовий, предметний, біоморфний, антропологічний та духовний коди [138] як базові еталони й стереотипи, закорінені в досвіді носіїв культури. Ці та інші визначення культурного коду розглядаємо як несуперечливі і взаємодоповнюючі, оскільки вони акцентують на параметрах, важливих для конкретних наукових розвідок. Для реалізації завдань цього дослідження спираємося на поліаспектне визначення, яке враховує лінгвокультурологічну, лінгвокогнітивну та лінгвосеміотичну площини актуалізації аналізованого явища, запропоноване О. Селівановою: “Коди культури – фрагменти природної мови, що репрезентують мережу ... категоризації [та] оцінок інтеріоризованого досвіду людини, зумовлену культурою певного етносу й репрезентовану в семіотичних системах природної мови, а також ... нормах [культури та] поведінці членів етнічного угруповання” [380, с. 248].

Виокремлюють субстанціональні (антропний, соматичний, зооморфний, фітоморфний, предметний, природний) і концептуальні (просторовий, темпоральний, геометричний, колоративний, квантитативний, каузативний, аксіологічний) коди [111, с. 94–147]. Т. Вільчинська [26, с. 100] пропонує детальнішу класифікацію, яка охоплює, окрім зазначених вище різновидів, також стихійний код першоелементів буття та космогонічний (астральний) коди. В інших класифікаціях виокремлюють також харчовий, релігійний та інші коди [29, с. 70–71].

Наведемо окремі визначення та приклади з праці О. Галинської [29, с. 70–73]. Природний та біоморфний коди відповідають уявленням представників лінгвокультури про різні природні явища, флору й фауну: *to be made of stone* “not to show any emotions or pity” (пор. укр. ‘як з каменя вибитий’), *to blush like a rose* (букв. ‘зарум’янитися, як троянда’) “to become pink from embarrassment”, *as meek as a lamb* (букв. ‘лагідний, як ягня’) “very kind and calm”. Антропний та тілесний коди культури утворюються номінаціями людини в її фізичних, реляційних чи

функційних представленнях: *to blush like a girl* (букв. ‘почервоніти, як дівчина’) “become suddenly red in the face from embarrassment, shame, modesty, or guilt”, *to have a drop in one’s eye* (букв. ‘мати краплю в оці’) “a state of near drunkenness”. Артефактний, харчовий, предметно-духовний коди втілюють стереотипи сприйняття й оцінки світу культури: *hotter than a pistol* (букв. ‘гарячіший за пістолет’) “very hot to touch; a very popular or productive person”, *polite as a pie* (букв. ‘ввічливий, як пиріг’) “very kind and friendly”, *(as) pale as death* (букв. ‘блідий, як смерть’) “extremely pale”.

Культурний код виявляє такі характеристичні властивості: стабільність і динамічність, універсальність і культурна специфічність. Стабільність виявляється у тому, що коди культури є “стійкими до зовнішніх впливів [та мають] розвинену систему саморегуляції” [99, с. 232], що дозволяє їм зберігати свою самобутність в умовах зовнішнього впливу (взаємодії з іншими культурами) й унаслідок історичних змін, сучасної глобалізації.

Переконливим прикладом стійкості складників культурного коду може бути предметний код. Він пов’язаний з уявленнями представників лінгвокультури про реалії довкілля, повсякденної життєдіяльності, які семіотизуються у сфері культури й перетворюються на її еталони. Наприклад, уявлення про домівку виявляється архетипом свідомості індоєвропейців, орієнтиром в ідентифікації ‘свій – чужий’. Домівка є важливим еталоном індоєвропейської культури, який залучається до структурування та оцінки світу: укр. *вертатися до хати* ‘повертатися до рідного краю’, *моя хата скраю* ‘я нічого не знаю, мене це не стосується’, *не всі вдома* ‘про дурнувату, пришепелувату людину’; англ. *keep the home fires burning* ‘to maintain the daily routine, to run the house’, *NYMBY / not in my backyard* ‘voicing a strong objection to construction projects or institutions considered detrimental to one’s neighbourhood or locality’ (вираз належить до неологізмів 1980-х рр. [392]). Цілком слушно, що “культурний код створюється за допомогою механізму взаємодії суб’єкта та об’єкта культури” [1, с. 25], де суб’єктом є носій культури, який за допомогою різних знакових систем усвідомлює культурні норми й традиції, а об’єктом виступають певні цінності, які кодуються у вигляді культурних артефактів. Р. д’Андрад

стверджує, що в результаті такого кодування утворюються когнітивні фрагменти (“cognitive chunks”) [202, р. 83], які складаються з гештальтів та функціують як моделі, складні когнітивні структури, що є невід’ємними елементами кодів культури.

Динамічність культурних кодів є ключовою для розвитку та адаптації культури в умовах змін. О. Свідерська, досліджуючи роль культурних кодів у конструюванні політичної дійсності в контексті інформаційно-когнітивної війни, зазначає, що “одним із важливих чинників проведення інформаційної війни є культурний код – імпринт, який визначає політичну поведінку, культуру, дії та переконання народу. Хоча культурним кодам властива історична стійкість, а модифікації, які відбуваються, поступові і тривалі, кризові суспільні зміни каталізують інновації” [116, с. 312]. Наприклад, російська агресія на території України докорінно змінила ставлення українського суспільства до соціальної реальності, що закарбовано у мовній картині світу, зокрема в номінаціях чужого і неприйняттого світу, значення яких містять вкрай негативні конотації – *рашизм, путінізм, руський мір* [59] тощо.

Стійкість і гнучкість культурних кодів пояснюють “розвиненою самоідентифікацією” [99, с. 232] мовців, адже етнічна культура може інтегрувати зовнішні впливи так, щоб вони гармонійно вписувалися в наявну культурну тканину, не порушуючи її цілісності. Важливе значення для реалізації інтегруючої функції етнічної культури має система “міжпоколінної передачі культурних традицій” [28, с. 47], яка включає різноманітні механізми, такі як сімейні традиції, ритуали, обряди, фольклор, що разом сприяють формуванню колективної пам’яті та національної ідентичності. Наприклад, за допомогою предметного та соматичного кодів культури (одяг, прикраси, зовнішній вигляд) транслуються відомості про соціальний статус та етнічну приналежність мовців: “*My mother was wearing **the red and white bangles unique to Bengali married women, and a common Tangail sari, and had a thick stem of vermilion powder in the center parting of her hair, and **the full round face and large dark eyes that are so typical of Bengali women*****” [157, unpagel].

Універсальність кодів простежується і в соматичному коді культури, центром якого є людина. Наприклад, у різних мовах світу знаходимо фразеологізми, у яких

ключовими словами є назви частин людського тіла: пор. англ. *be on the tip of your tongue, pick someone's brain, off the top of your head, cost an arm and a leg, give someone a hand, chin up* [388]; укр. *куди ноги несуть, під ніготь, рвати (ногами) землю, горить у руках (під руками), вуха в'януть (сверблять), брати / взяти на язика* [382]; нім. *klarer Kopf* – укр. світла голова, *ein Herz aus Stein haben* – укр. кам'яне серце, *geschickte Hände* – укр. золоті руки, *böse Zunge* – укр. злий язик, *den Hals nicht voll (genug) kriegen* – укр. ненаситне горло [90, с. 103].

До універсальних властивостей кодів культури відносимо також те, що вони легко поєднуються між собою. Поширеною є комбінація просторового та інших культурних кодів, адже “концептуалізація простору засобами фразеології відбувається не лише за допомогою власне просторових термінів, але й за рахунок залучення термінів інших галузей знань, унаслідок чого до складу локативних фразеологізмів ... входять компоненти натуралістичного, зооморфного, соматичного, предметного, темпорального коду” [3, с. 7]: англ. “*high as a kite, down in the mouth, at the back of God-Speed*” [4, с. 9–10], “(as) *big as a cow / elephant, (as) big as a horse*” [95, с. 13].

Культурна специфіка кодів виявляється в тому, що вони втілюють особливості світогляду етнічних груп, адже “у кожній культурі наявний певний спектр кодів, але не всі елементи цих кодів ізофункціональні” [136, с. 32]. Специфічні характеристики кодів культури зумовлені глибокими внутрішніми зв'язками між мовними, соціальними, релігійними, естетичними тощо елементами. Наприклад, в українськомовній картині світу індивідуалізованого вияву набуває один зі складників просторового коду культури – концепт СХІД, який завдяки метафоризації асоціюється з такими сферами: укр. “*схід як особливий світ, напр.: <...> це Схід, а отже, матеріальне тут ніколи не набуде вирішального значення*” [73, с. 42]; “... *схід як інакшість (культури, релігії, традицій), напр.: У кав'ярнях таємниче заговорили про незабарний прихід якогось месії зі Сходу, який дасть змогу жити в собі, у власному всесвіті*” [73, с. 43].

Природний код культури також має культурно-специфічні ознаки. Наприклад, для українців острів Хортиця – колыска козацтва, важливий елемент світогляду, що

обумовлює надання їй людських рис і якостей: укр. “*Чи спиш, чи чуєш, брате Луже? / Хортице! Сестро? / Загула / Хортиця з Лугом: Чую, чую!*” [140, с. 2].

В аспекті формування й функціювання картини світу, культурний код реалізує семіотичну, прагматичну, когнітивну, етнічну, моделюючу, акумулятивну, транслуючу та інші важливі функції. Код “виводиться зі взаємної згоди” [223] носіїв культури щодо властивостей чи ознак конкретних артефактів і природних об’єктів, зберігає і транслює спільний культурний досвід. Отже, роль культурних кодів у формуванні мовної картини світу є важливою, оскільки вони визначають, як певна етнічна група сприймає та інтерпретує світ, взаємодіє з ним і з представниками інших культур. Розглянемо детальніше просторовий код культури.

1. 3. 2 Універсальні та національно-специфічні ознаки просторового коду культури

Універсальні ознаки просторового коду культури формуються завдяки стабільності фундаментальних способів концептуалізації просторових понять, адже “ядро макроконцепту SPACE в сучасній англійській мові становлять концепти, які збігаються з ядром поняттєвого складника семантичного поля локативності та базовими просторовими міфологемами” (‘place’, ‘location’, ‘side’, ‘beginning / end’, ‘top / bottom’, ‘front / rear’, ‘left / right’, ‘size’, ‘center’, ‘middle’ [4, с. 14–15]). За допомогою цих ознак кодуються відомості про інші аспекти життєдіяльності людини. Проекції просторових характеристик на різні сфери можна пояснити нашим усвідомленням простору як конкретної локації, а також загальної (філософської) категорії, у термінах якої осмислюється реальний світ: англ. *as tall as a hop-pole* (букв. ‘високий, як жердина для хмелю’) “дуже високий”, пор. укр. *високий як жердина* “дуже високий”; (as) *big / large as a barn / parson’s barn / a house* (букв. ‘великий, як комора / комора пастора / будинок’) “дуже великих розмірів”; (as) *big as the ship* (букв. ‘великий, як корабель’) “дуже великих розмірів”, пор. укр. *великий як гора* “дуже великих розмірів”) [95, с. 11–13].

Застосування просторового коду виявляється ефективним не лише для кодування ознаки ‘розмірність’ (див. приклади вище), а й інших характеристик

людини чи реалії – *to be in the high light, to be the center of attention* ‘бути в центрі уваги’ тощо. Аналіз функціонування фразеологічних одиниць в австралійських англійськомовних ЗМІ довів, що просторове значення ідіом активізує цільові домени, які репрезентують оцінку подій, доступність чогось, безперервність, що уможливлює перехід “від просторової референції ‘not far in position’ до більш абстрактних ідей: часової ‘not far in time’ ... і процесуальної ‘finishing the final stage’ ” [273, p. 87]. Міжмовні паралелі просторової кодифікації пояснюються частково спорідненістю лінгвокультур і підтверджуються аналогіями в метафориці, наприклад, германських мов [350, p. 154–157]: MORE IS UP / LESS IS DOWN – англ. *Prices rose*, нім. *Die Preise erhöhten sich* [350, p. 157].

У різних лінгвокультурах спостерігаємо симбіоз просторового та інших кодів. На думку Н. Шарманової [139, с. 198], суміщення кодів можливе за умов затемнення просторової семи у значенні одиниць і семантичного зсуву від прямого (просторового) значення до фігуративного. Наприклад, в австралійській мові тямінтјонг абсолютна система ландшафтного типу, за якою розташування об’єкта у просторі визначається по відношенню до топографічних реалій, пов’язана з напрямком течії річки: вгору (проти течії) – вниз (за течією): тямінтјонг “*pigipigimung ga-yu yina-wurla-ngining manamba-ngining* [букв. ‘upstream’]” – “*a pig is looking that way, upstream*” [333, p. 5], “*yina ga-jga-ny manamba* [букв. ‘upstream’], *buru ga-ruma-ny*” – “*she went upstream, and came back*” [333, p. 20], “*jag* [букв. ‘go down’] *birrarr-anjama biya jamurrugu* [букв. ‘down’] *gugu-bina*” – “*they used to bring us downwards down to the water then*” [333, p. 21], “*yinawurla biya buya* [букв. ‘downstream’] *thawaya burr-inji, yalamburrma*” – “*over there, downstream, they were eating, the saltwater crocodiles*” [333, p. 41].

Синергія просторового й предметного кодів утворюють сферу символів, де культурні об’єкти набувають культурно-просторового значення. Наприклад, на острові Балі розташування культурно-господарських споруд традиційно влаштовано за принципом бал. *kaja-kelod*, коли орієнтирами виступають топографічні реалії – гора чи водойма: головний храм і храм, де вшановують предків, розташовані в напрямку гір (бал. *kaja* < *ke-* ‘towards’ + *-aja* ‘hill, mountain’), а кладовище – в

напрямку моря (бал. *kelod* < *ke-* ‘towards’ + *-laut* ‘sea’). Храми, які розташовані всередині селища, також орієнтовані відповідно до цих реалій. У балійських сім’ях, як правило, родинний храм знаходиться у найсвятішому кутку двору, що відповідає напрямку бал. *kaja/kangin* (де бал. *kaja* “north”, бал. *kangin* “east”). У будинку також все має своє місце: кухня зазвичай розташована в напрямку до моря (бал. *kelod* “towards the sea”), місце для тварин і сміття – в протилежному напрямку (бал. *kauh* “west”) [317, p. 617; 363, p. 692–693].

Взаємодію просторового й соматичного культурних кодів уможливорює будова тіла людини, відчуття положення й руху в просторі: укр. *довгі руки мати* “зазіхати на чуже, силою відбирати чуже”, *короткі руки (в кого)* “хто-небудь не має права, можливості зробити щось”, *широкою рукою* “у великій кількості”, *на широку ногу* “багато, розкішно (жити)” тощо [379]. Власне й чуже людське тіло в індивідуально-авторській картині світу образно може порівнюватися з водним простором: “**she was like the sea, dark waves rising and heaving, [...] and she was Ocean rolling its dark, dumb mass. [...] far down inside her the deeps parted and rolled asunder, [...] the heavier the billows of her rolled away to some shore**” (Lawrence LCL: 152) (цит. за: [229, p. 44]).

Усі ці особливості сприяють тому, що “горизонтальний простір навколо людського тіла членується на чотири частини: “передня” знаходиться перед нею, і людина може оглянути її, тому вона найбільш обжита, безпечна, сакральна; “задня”, що знаходиться позаду людини, “темна” й небезпечна, оскільки вона не потрапляє в поле фізичного безпосереднього спостереження (профанне просторове поле); це ж стосується і правого та лівого сектору, які отримують залежно від переваги тієї чи тієї руки більшу або меншу сакральність” [95, с. 12]. За допомогою фундаментальних просторових опозицій (наприклад, UP / DOWN, IN / OUT, FRONT / BACK) здійснюється кодування культурних явищ майже в усіх мовах світу, але ступінь деталізації просторових відношень відрізняється.

Національно-специфічні ознаки просторового коду культури виявляються у різних способах маніфестації локативно-дирекціональних концептів. Наприклад, в англійськомовній картині світу актуальна проєкція (LOSING) BOTTOM > BAD LUCK

(*come high, come low, the bottom dropped out of sb's world* [3, с. 10], що доводить актуальність осмислення складних концептів за допомогою просторових метафор.

Оскільки “у кодуванні фрагментів буття людини у світі категорії простору й часу є нерозривними” [139, с. 199], то логічним є той факт, що обидва коди функціують неізолювано [95, с. 12]. Часовий код культури концептуалізують засобами просторового коду, але шляхи такого кодування у мовних картинах світу відрізняються, що зумовлює існування національно-специфічних ознак просторового коду культури. Розглянемо окремі приклади.

Для більшості мовних картин світу характерна метафора, відповідно до якої майбутнє мислиться попереду *ego*, а минуле – позаду *ego*. Винятком є індіанська мова аймара. В аймара актуальними виявилися опозиції FUTURE IS BEHIND EGO та PAST IS IN FRONT OF EGO: аймара *quipa timpun* “future time”, де *quipa* “back” [311, р. 433]. Дослідники вважають, що культурні фактори, зокрема уявлення індіанців аймара про те, що майбутнє невідоме і невидиме, впливають на те, як мовці суміщають просторову (‘зад’) і часову (‘майбутнє’) площини.

У китайській мові час вербалізується за допомогою просторової метафори FRONT (*qián*) / BACK (*hòu*) > PAST / FUTURE: кит. “*zài zhuōzi qián-bian zhàn-zhe yì ge xuésheng*” – “There is a student standing **in front of the desk**” та кит. “*hū nián de qián yǐ nián shì shénme nián?*” – “What is the year **before the year** of the tiger?” [179, р. 5]; кит. “*zài zhuōzi hòu-bian zhàn-zhe yì ge lǎoshī*” – “There is a teacher standing **behind the desk**” та кит. “*dàxué bìyè yǐ hòu wǒ yòu jìn le yánjiūyuàn*” – “**After** graduating from university, I entered graduate school” [179, р. 4–5]. Окрім горизонтальної орієнтації до процесів метафоризації залучається вертикальна вісь UP (*shàng*) / DOWN (*xià*) > LAST, PREVIOUS / NEXT, FOLLOWING особливо при вказівці на послідовність подій: кит. “*māo shàng shù*” – “cats **climb** trees”, “*shàng ge yuè*” – “**last** (or previous) month”, “*tā xià le shān méi yǒu*” – “has she **descended** the mountain or not?”, “*xià ge yuè*” – “**next** (or following) month” [179, р. 5–6].

Носії австралійських мов, які вирізняються абсолютною системою орієнтації, уявляють час на основі просторової моделі NORTH / SOUTH, EAST / WEST. Для них час тече зі сходу на захід; визначаючи напрямок потоку часу, вони не узгоджують

його з власним місцем розташування: куук таайорре “*ngay ii-rr-iparr-or yancm*” – “I went **down~south**, riverward” [227, p. 2].

Отже, просторовий культурний код формує уявлення про довкілля та впливає на різні аспекти життя етнічних спільнот. Універсальність просторового коду культури обумовлена досвідом орієнтації людини у просторі та базовим характером просторових опозицій. Універсальність кодів культури, зокрема просторового коду, уможлиблює міжкультурну комунікацію, взаєморозуміння між різними культурними спільнотами. Хоча способи інтерпретації змісту просторових позначень варіюються у різних культурах, що зумовлює національну специфіку просторового коду культури.

Висновки до розділу 1

1. Визначна роль мови у складних і тісно пов'язаних процесах мислення, пізнання та інтерпретації світу, акумуляції людського досвіду і комунікації зумовлює варіативність наукових концепцій співвідношення концептуального та вербального втілення етнічного досвіду, світогляду мовців, їхнього сприйняття, оцінки та образної репрезентації дійсності в картині світу. В історії лінгвістичних учень спостерігається понятійно-термінологічна поліфонія щодо ‘картини світу’, яка засвідчує динаміку її тлумачення від загальнофілософського поняття до терміна міждисциплінарних галузей мовознавства.

2. Для ‘картини світу’ виправдане її широке розуміння – відокремлене від інших суміжних понять ‘моделі’ й ‘образу світу’ – як світоглядного орієнтиру національного колективу, який визначає спосіб взаємодії мовців зі світом, і за допомогою якого вони інтерпретують світ. Типологія картин світу визначається поліаспектністю мисленнєво-мовленнєвих процесів, колективним й індивідуальним досвідом мовців у різних сферах життєдіяльності.

3. Мовні й концептуальні картини світу характеризуються як універсальними, так і національно-специфічними ознаками, через які реалізується певна модель світу, зокрема її просторовий сегмент. Концептуалізація простору становить одну з

базових когнітивних моделей, яка актуалізується в мові і через концептуальні метафори проєктується на інші сфери пізнання, передусім час і людину.

4. Семіотична площина картини світу актуалізована в культурних кодах – мережі категоризації та оцінок інтеріоризованого досвіду людини, зумовленого культурою певного етносу й репрезентованого в семіотичних системах природної мови та інших аспектах етнокультури. Лінгвосеміотична доцільність просторового коду культури визначається універсальністю локативних та орієнтаційних опозицій, їх базовим характером і можливістю екстраполяції на різні аспекти життєдіяльності відповідно до культурних настанов та когнітивних преференцій носіїв культури.

Результати й положення розділу висвітлено в таких публікаціях авторки [141], [146], [150].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ Й МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОРОВОЇ МЕТАФОРИ В АНГЛІЙСЬКОМОВНІЙ ПОЛІЕТНІЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

2.1 Методологічні засади дослідження метафоричного моделювання картини світу

2.1.1 Вихідні положення дослідження

Феномен метафори та його роль у спілкуванні становлять предмет наукового інтересу з часів Античності. Загальновідомо, що теорію метафори започатковано у працях античних філософів, зокрема Аристотеля. Давні греки й римляни розуміли метафору як перенесення значення слова на основі подібності й тлумачили її як риторичну фігуру – спосіб увиразнення мовлення й підсилення емоційного впливу на аудиторію. Цілком імовірно, що такий підхід до метафори формувався під впливом особливостей державного устрою античного світу: демократична форма правління в полісах Стародавньої Греції та Риму вимагала виваженого й майстерного вживання слова, а також стимулювала пошуки ефективного способу аргументації та переконання громадян щодо необхідності законодавчих нововведень, доцільності політичних чи соціально-економічних змін тощо. Це пояснює актуальне й дотепер визначення метафори як фундаментального складника риторичного мистецтва, “засобу збагачення мови”, “вияву мовної економії”, “заміщення поняття, перенесення за схожістю” [117, с. 97].

Спостереження за функціями метафори в різних сферах комунікації – художній, науковій, політичній, повсякденній – дозволили деталізувати механізм створення метафори й зрозуміти її цінність як неодмінного атрибуту нашого повсякденного життя, фундаментальної ознаки не лише мови, а й процесу пізнання світу. Сучасні погляди на природу метафори систематизовано й розкрито у праці О. Селіванової [380, с. 388–393]:

– у логіко-філософському розумінні метафора є мисленнєвою операцією поєднання різних понять через їх порівняння й виокремлення суміжного поняття;

– у логіко-психологічній площині метафора являє собою інтеракцію понять, які суміщаються чи перетинаються завдяки людській уяві та інтуїції, а в результаті створюють нову інформацію;

– з огляду на психологічний підхід, метафора призначена визначати і втілювати невідому, нову інформацію про світ через вже отримані знання й досвід.

У нашому дослідженні метафора розглядається в когнітивному аспекті як інструмент осмислення світу [271, р. 3]. На думку лінгвокогнітологів, “спроба зрозуміти метафору означає спробу зрозуміти важливу частину того, ким ми є і в якому світі живемо” [268, р. xiii]. Основоположна ідея теорії когнітивної (концептуальної) метафори полягає в тому, що метафора – це не просто елемент мови, це особливий спосіб мислення: “Метафора пронизує повсякденне життя, не лише мову, але й мислення та дії. ... Наша звичайна концептуальна система, за допомогою якої ми думаємо і діємо, за своєю суттю є фундаментально метафоричною” [276, р. 3]. Концепція метафори є “всеосяжною, узагальненою та емпірично перевіреною” [268, р. xii].

При будь-якому підході до механізму метафори, визнається її втілення в мові (як результат семантичного розвитку мовних одиниць) і мовленні (як результат тропеїзації). Тому лінгвістичне витлумачення природи метафори також є обґрунтованим, оскільки воно не суперечить вищезазначеним підходам, а доповнює їх. За допомогою метафоричних мовних висловів (“metaphorical linguistic expressions” [268, р. xi]) актуалізовані концептуальні метафори. Метафоризація відбувається у структурі значення одиниць шляхом згасання (пригнічення) інтегральної семи одночасно з актуалізацією диференційної чи потенційної сем [7; 32, с. 54; 84, с. 203; 94, с. 26–28; 380, с. 390; 381, с. 170]. Наприклад, метафору *the foot of...* “the bottom or lower end of a space or object” утворено пригніченням інтегральної семи (структурна ознака – ‘the part of the body’) та підсиленням диференційних сем (орієнтаційні ознаки – ‘at the bottom’, ‘on which ... stands’): *the foot of the mountain, the foot of a cliff, the foot of the bed, the foot of the page* [388]. Семна динаміка процесів метафоризації унаочнює когнітивний механізм та роль

метафори у пізнанні світу, де вона виступає інструментом людського мислення, способом організації нашого знання про довкілля.

У подальшому спираємося на такі положення теорії когнітивної метафори [275, р. 3–154; 276]:

- структура думки характеризується когнітивними моделями, а категорії мислення співвідносяться з елементами цих моделей [275, р. 153];

- у концептуальній системі можна визначити чотири когнітивні моделі, зокрема пропозиційну, образно-схематичну, метонімічну й метафоричну моделі; пропозиційна модель та образ-схема характеризують структуру, а метонімічна й метафорична моделі визначають мапування структурних моделей; когнітивні моделі актуалізовані (“embodied ... directly or indirectly”) в концептах, зміст яких мотивований фізичним і соціальним досвідом людини (“bodily or social experience”), але це не означає, що концепти прямо виводяться з досвіду [275, р. 154];

- природна мова характеризується символічними моделями (“symbolic models”), які співвідносять (“pair”) мовну інформацію з концептуальними моделями [275, р. 154]; метафоричні вислови, уживані у повсякденному спілкуванні, є провідниками у метафоричні концепти, що структурують нашу повсякденну діяльність [276, р. 7];

- систематичність когнітивної метафори дозволяє фокусувати увагу на одних аспектах концепту (“highlighting”) і затіняти інші аспекти (“hiding”), наприклад, у концептуальній метафорі ARGUMENT = WAR, концептуальна ознака ‘кооперація’ залишається неактуальною й тому неактуалізованою [276, р. 10];

- концептуальна метафора має внутрішню структуру й метафоричне мапування представляє одну когнітивну сферу в термінах іншої когнітивної сфери, де джерело – це домен, із якого структури знань виокремлюються й переносяться, а ціль – це домен, у який структури знань переносяться з домена-джерела [244, р. 83; 268, р. 19–37];

- концептуальні метафори представлені структурною, онтологічною та орієнтаційною метафорами [268, р. 33–48; 276, р. 14–21, 25–34].

Структурна або організаційна метафора найпоширеніша й уможливорює структурування одного (зазвичай складного й абстрактного) концепту в термінах іншого (простого й конкретного) концепту [276, р. 10–13]. Прикладом структурної метафори є метафора каналу / провідника (“conduit metaphor”) [244, р. 51–62; 276, р. 10–12; 323], яка комплексно концептуалізує наш досвід. Наприклад, сама мова представлена в термінах інших концептів: ‘ідеї’ та ‘значення’ розуміють як ‘об’єкти’ (OBJECTS), ‘мовні вислови’ чи ‘слова’ – як ‘вмістилища’ (CONTAINERS), у яких об’єкти транспортуються через ‘провідник’ (CONDUIT), а ‘комунікацію’ концептуалізовано як ‘відправлення’ (SENDING) – “*Try to get your thoughts across better*”; “*Try to pack more thoughts into fewer words*” [323, р. 166–167]. Слід зазначити, що структурна концептуальна метафора не завжди експлікована, тобто виражена явно.

Онтологічна метафора репрезентує абстрактний концепт у термінах конкретного. Дж. Лакофф вважає цей різновид метафор базовим і природним. Такі метафори самоочевидні, вони утворюються в результаті усвідомлення абстрактних концептів як предметів чи субстанцій (‘інфляція’ – це ‘річ’) [276, р. 26]. Типовий приклад онтологічної метафори – персоніфікація: ‘інфляція’, ‘життя’, ‘теорія’, ‘комп’ютер’ можуть бути репрезентовані як ‘людина’ [268, р. 38–39]. Онтологічні метафори реалізують низку функцій, зокрема референційну (*the honour of our country*), ідентифікаційну (*the ugly sight of his personality*), квантитативну (*a lot of patience*), а також цільову й мотиваційну (*seek fame and fortune*) функції [276, р. 26]. На думку Дж. Лакоффа, онтологічні концептуалізації зазвичай не сприймаються мовцями як метафори внаслідок обмеженості їх функційного навантаження, а тому й розкриття незначної кількості ознак концептуалізованих понять.

Орієнтаційна метафора оперує ще меншою кількістю концептуальних ознак, порівняно з онтологічним типом метафоричного мапування [268, р. 46]. Здебільшого орієнтаційні метафори побудовані на основі просторових опозицій: ‘верх – низ’, ‘перед – зад’, ‘всередині – зовні’, ‘глибоко – мілко’, ‘центр – периферія’ тощо, наприклад, HAPPY = UP (“*I’m feeling up; My spirits rose*”) [276, р. 14, 15]. На думку когнітивістів, орієнтаційна метафора не довільна, оскільки ґрунтується на нашому

фізичному досвіді, універсальній будові людського тіла й здатності людини орієнтуватися та сприймати довкілля. Попри свою фізичну природу, орієнтаційні метафоричні опозиції виявляють культурну специфіку актуалізації. Виходячи з цього, прогнозуємо відмінності в актуалізації орієнтаційних метафор в картинах світу різних етнічних спільнот, які вербалізовані засобами однієї мови, зокрема англійської поліетнічної системи.

2. 1. 2 Поняттєво-термінологічний апарат дослідження

Основний поняттєво-термінологічний апарат дослідження сформовано в процесі осмислення вихідних положень теорії картини світу (див. Розділ 1) і теорії когнітивної метафори (пп. 2.1.1). Поняття й терміни, які відображають специфіку досліджуваного об'єкта, охоплюють такі: *картина світу, концепт, когнітивна метафора, просторова метафора, мапування, джерело метафоризації, ціль метафоризації, спектр метафори*.

Термін *концепт* уживається на позначення складного ментального феномену, який співвідноситься з інформаційною структурою актуалізації досвіду людини. З іншого боку, концепт становить невід'ємну частину культурної системи мовців, оскільки він віддзеркалює особливості системи цінностей, настанов тощо, а також і специфіку вербалізації інформаційних структур. Культурна співвіднесеність концепту є базовою ознакою для його тлумачення як складової *концептуальної картини світу*, яка втілена в мовній картині світу, вербалізованій різними мовними засобами, передусім лексичними. *Мовна картина світу* формується як результат системного вербального відтворення зв'язків між об'єктами чи явищами того культурного простору, у межах якого спілкуються мовці.

Процеси концептуалізації досвіду мовців відбуваються за рахунок активізації когнітивних моделей (див. (пп. 2.1.1), до яких серед інших належать метафоричні моделі переходу від однієї сфери пізнання до іншої – *когнітивні (концептуальні) метафори*. У нашому дослідженні терміни *когнітивна метафора* й *концептуальна метафора* уживаються синонімічно. Коректність такої взаємозаміни підтверджується в багатьох працях з когнітивістики: “The **cognitive** theory of

metaphor” [170, p. 1] (“Когнітивна теорія метафори”) та “The development of the **conceptual metaphor theory**” [288, p. 45] (“Розвиток теорії концептуальної метафори”). Диференціація цих термінів усе ж помітна тоді, коли мають на меті зосередити увагу або витлумачити поняття (*когнітивна метафора*), чи пояснити механізм концептуального переносу (*концептуальна метафора*): “According to the definition given by Kövecses ..., **cognitive metaphor** is ‘understanding of one conceptual domain in terms of another conceptual domain’ ” [252, p. 6], “A **conceptual metaphor** ... may conventionally be activated by or instantiated in, a morpheme, a word, a phrase, a clause, a sentence, a whole text, gestures and other types of behavior, reasoning processes, etc.” [170, p. 5], “the effect of **conceptual metaphor** ... on some aspect of language structure and language use (polysemy, grammar, discourse) [170, p. 15], “The use of the verb *einbrechen* (‘to break in’) activates the **conceptual metaphor** HUMAN BODIES ARE BUILDINGS as a conceptual background” [221, p. 76].

Оскільки для актуалізації концептуальної метафори залучаються різні типи мапування, а їх вербалізація здійснюється за допомогою мовних метафор, для розв’язання завдань цього дослідження вважаємо за потрібне розмежовувати поняття ‘орієнтаційна метафора’, ‘просторова метафора’ і ‘метафора простору’.

Термін *орієнтаційна метафора* застосовуємо в цій праці услід за Дж. Лакоффом [276, p. 14] та З. Ковечешем [268, p. 40] на позначення такого метафоричного концепту, який не просто структурує цільовий домен у термінах вихідного, а організовує систему одних понять щодо інших. У багатьох випадках орієнтаційні метафори утворюються активацією просторових зв’язків, проте не обмежуються ними. Тому поняття орієнтаційної та просторової метафори все ж виявляються нетотожними. Між ними встановлюється родо-видовий тип кореляції, у якій ‘орієнтаційна метафора’ є родовим поняттям, а ‘просторова метафора’ – видовим: просторові метафори уналежнюємо до орієнтаційних, але не всі орієнтаційні метафори є просторовими.

Наведемо приклади: у контекстах “*She suddenly **fell ill***”, “*So many children **fell sick** that the school had to be closed for a week*” [388] орієнтаційна метафора (*fell* ‘went below, down’) втілює стан людини, який оцінюється негативно: DOWN (концепт-

джерело) = UNHEALTHY (концепт-ціль). Тим часом орієнтаційна метафора UP (концепт-джерело) = HEALTHY (концепт-ціль) реалізована у вислові *to be up and about/around* (idiom) “be able to get out of bed and move around again after a period of illness, because your health has improved enough” за допомогою когерентного просторового концепту (“*I was up and about a few hours after giving birth*” [388]). Когерентний просторовий концепт UP = HEALTHY оцінюється позитивно (“your health has improved”).

Інші контексти актуалізують орієнтаційну, але не просторову метафору за допомогою когерентних концептів NOT WHOLE (концепт-джерело) = BAD (концепт-ціль) – WHOLE (концепт-джерело) = GOOD (концепт-ціль): *to be half the dancer, writer, etc, you used to be* (idiom) “to be much less good in doing something that you used to be” (“*She is half the tennis player she used to be*”) [388] та *a harmonious whole* “good and complete” [388].

Просторова метафора (у когнітивній інтерпретації) означає такий тип метафоричного мапування / проєкції, у якому вихідним доменом (джерелом концептуалізації) є просторовий концепт або інший і просторовий концепти одночасно. У реченні “*A big old car like that eats up petrol*” [388] актуалізовано концептуальну онтологічну метафору HUMAN (концепт-джерело) = MACHINE (концепт-ціль) за допомогою персоніфікації (*car eats*) та орієнтаційної (просторової) метафори UP = MORE (*eat up*). У свою чергу просторова метафора актуалізована метафоричним висловом – фразовим дієсловом *eat up* “to use or take away a large part of something valuable” [388]. Це відрізняє ‘просторову метафору’ не лише від родового поняття ‘орієнтаційна метафора’, але й від поняття ‘метафора простору’.

Термін *метафора простору* пропонуємо вживати на позначення метафори, у формуванні якої простір становить цільовий домен, а вихідним може бути будь-який концепт. Наприклад, метафори простору *at hand* “near in position”, *hand to hand* “involving people who are close enough to touch”, *a few steps* “a short distance”, *to rub shoulders with someone* “to be close to something, or to be together in the same situation”, *a stone’s throw* “very near”, *hard by* “very near” [388] утворені за допомогою соматичного (‘рука’, ‘плече’, ‘нога’) й артефактного (‘камінь’, ‘твердий’) кодів,

складники яких виступають еталонами ознаки ‘проксимальність’. Джерелами метафоричної проєкції стали концепти ТІЛО ЛЮДИНИ (проксимальні до тулуба частини тіла та їх рухи – ‘крок, тобто рух ногою вперед’) та МАТЕРІАЛ (фізичні властивості матеріалу – ‘твердий і важкий, тобто важкий для відділення, переміщення’). Ознаку ‘дистантність’ так же концептуалізовано за допомогою метафоричного джерела ТІЛО ЛЮДИНИ, а еталонами культурного коду були віддалені від тулуба частини тіла – *foot* “terminal part of the leg of a vertebrate animal” та “the linear measure”, *ell* “forearm” та “a unit measure” [391]. Тобто одне й те ж джерело метафоричної проєкції залучається до формування орієнтаційних корелятивів. Оскільки вихідною концептуальною сферою виступає ТІЛО ЛЮДИНИ, таку когнітивну метафору слід уналежнити до різновиду онтологічних, а не орієнтаційних просторових метафор.

Наведемо ще один приклад концептуалізації просторових ознак. У метафорі ***“Rumours have swirled for years that he is on the point of retiring”*** [388] обертальний рух та розгортання віддзеркалюють поширення чуток через орієнтаційні ознаки ‘центр – периферія’. Проте цей тип концептуальної метафори відрізняється від просторової метафори, де дистанційні чи локативні ознаки транспонуються з вихідного когнітивного домена структурної метафори САМОРУШНИЙ ОБ’ЄКТ = ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ У ПРОСТОРИ, або в теорії Дж. Лакоффа – “ACTIONS ARE TRANSFERS” [274, р. 216].

Інші поняття, важливі для аналізу просторової метафори в цьому дослідженні, не є дискусійними й визначаються відповідно до загальновизнаних дефініцій.

Терміни *мапування / проєкція* (“mapping” [268, р. 7], “a cross-domain mapping in the conceptual system” [274, р. 203, 211–212]) уживаються на позначення фундаментального пізнавального процесу, основу якого становить “осмислення людиною одних об’єктів чи явищ крізь призму інших” [110, с. 90]. Шляхом мапування встановлюється зв’язок між доменами концептуальної метафори [17, с. 182; 268, р. 77–107; 276, р. 10, 239] – “A is B” [268, р. 12], хоча відповідність між доменами не обов’язково буде повною.

Поняття ‘когнітивний / концептуальний домен’ увійшло в науковий обіг із праці Дж. Лакоффа та М. Джонсона [276], хоча зміст цього поняття не визначено чітко в жодній з наукових праць [166, р. 238]. У нашому дослідженні термін *концептуальний (когнітивний) домен / сфера* розуміємо як предметну сферу, система понять і зв’язків якої визначають її смислову структуру. Тобто *концептуальний (когнітивний) домен* – це модель, яка формується в процесі пізнання.

Метафоричне мапування / проєкція передбачає наявність двох когнітивних доменів: *сфери-джерела* та *сфери-цїлі* (*source domain* та *target domain* [268, р. 13; 274, р. 215–216]). Шляхом співвіднесення цих сфер здійснюється процес метафоричного мапування в результаті набутого людиною досвіду й знання. Як правило, джерело (корелят) має ознаки конкретності й упорядкованості, а ціль (референт) – ознаки абстрактності й розмитості. Наприклад, коли об’єкт наближається до людини (або людина наближається до об’єкта), об’єкт здається більшим. Оскільки земля сприймається як фіксована точка, верхня частина об’єкта здається такою, що рухається вгору в полі зору людини [276, р. 16]. Утворюється концептуальна метафора “FORESEEABLE FUTURE EVENTS are UP (and AHEAD)” – “*What’s coming up this week?*” [276, р. 16]. Отже, концептуальні домени являють собою сукупність досвіду мовців: домен, який слугує джерелом метафоричних висловів для пояснення іншого домену, називається *доменом-джерелом*, а домен, зміст якого розкривається за допомогою цих висловів, є *доменом-цільлю* [269, р. 4].

Між джерелом і цільлю метафоризації встановлюються множинні зв’язки, які можуть бути задіяними в процесах перехресного мапування різних цільових сфер. *Спектр* [21, с. 13; 109, с. 178] *концептуальної метафори* (“the scope of metaphor” [265, р. 315; 268, р. 13]) утворюється під час процесів мапування одного джерела на різні концепти цільової сфери. Проте один і той же цільовий домен може бути проєкцією різних сфер джерела метафори.

Наведемо приклади того, як орієнтаційна просторова метафора може бути джерелом декількох цільових концептів:

‘фізичний стан’ UP = ALIVE; DOWN = DEAD (“*He is at the **peak** of health; He **dropped** dead*” [276, p. 15]);

‘емоційний стан’ – UP = HAPPY; DOWN = SAD (“*My spirits **rose**; Thinking about her always gives me a **lift**; I **fell** into depression; My spirits **sank***” [276, p. 15]);

‘соціальний статус’ – UP = SUPERIOR, HAVING CONTROL or POWER; DOWN = SUBORDINATE, INFERIOR, SUBJECT TO CONTROL or POWER [276, p. 15] (“*Working to reach **the top**; On **the lowest** rung of the ladder; He is socially **lower** than me*” [350, p. 157]);

‘кількість’ – UP = MORE; DOWN = LESS (“*My income **rose** last year; His income **fell** last year*” [276, p. 16]);

‘якість’ – UP = GOOD, VIRTUE; DOWN = BAD, DEPRAVITY (“*He does **high-quality** work; It was a **low** trick*” [276, p. 16]), де орієнтація ‘вгору’, ‘до центру’, ‘всередину’ та ‘вперед’ зазвичай асоціюється з позитивною оцінкою, а орієнтація ‘вниз’, ‘від центру’, ‘назовні’ й ‘назад’ – з негативною [268, p. 40];

‘час’ – UP = FORSEEABLE FUTURE; DOWN = PAST (“*I’m afraid of what’s up ahead of us*” [276, p. 16]); DOWN = FROM PAST TO PRESENT (“*These myths have come **down** to us from prehistoric times*” [276, p. 1]).

У наступному підрозділі деталізуємо об’єкт нашого дослідження.

2. 2 Системний опис об’єкта дослідження

У дослідженні просторових метафор важливо враховувати такі аспекти: основу формування; базовий характер; структуру.

Основою для утворення просторових метафор є фізичний досвід мовців, оскільки усвідомлення таких полярних опозицій, як ‘верх – низ’, ‘правий – лівий’, ‘перед – зад’, ‘всередині – назовні’, ‘близько – далеко’ тощо уможливорює анатомічна будова людини і психофізіологічні механізми. Вони забезпечують здатність людини оцінити себе і довкілля, відчувати положення свого тіла, оцінити його відносно сили тяжіння та інших предметів. Важливу роль у просторовій орієнтації виконують зоровий, стато-кінетичний, пропріоцептивний та інші аналізатори. З дією напівкруглих каналів, здатністю балансування, тиском крові,

дією м'язів, віддзеркаленням у свідомості схеми власного тіла та дією інших механізмів пов'язана наша здатність орієнтуватися відносно плоскості Землі, визначати форму, розмір, відстань частин власного тіла, рух. Ці та інші аналізатори, зокрема слухові, нюхові, смакові, тактильні дозволяють людині взаємодіяти з дистанційованими об'єктами, визначати їх відстань, розмір, форму. Реакція на стимули і просторове бачення людини є комплексною, а не простою сумою окремих реакцій, що забезпечує успішність нашої взаємодії з довкіллям [251; 348].

Фізичний досвід вмотивовує зв'язок між просторовим доменом і сферою емоцій. Так людина в гарному настрої, зазвичай, має пряму спину, розправлені плечі, підняту голову, легку ходу, що є основою для утворення метафори HAPPY IS UP (див. приклади вище). Емоційні стани також сприймають як такі, що знаходяться усередині людини: “*She was **overflowing** with love; He was **overflowing** with joy*”, “*Nobody knows how I really feel on the **inside***” [388].

Значення досвіду взаємодії із довкіллям для формування просторових метафор як основи абстрактного мислення підтверджено низкою експериментів. З'ясовано, що репрезентація такого абстрактного концепту, залежить від просторового мислення і залучення людини до ситуації взаємодії з простором. Учасникам експерименту було запропоновано пояснити зміст повідомлення “*Next Wednesday's meeting has been moved **forward** two days*” – “Збори перенесено з наступної середи на два дні вперед” [181, р. 185]. За результатами опитування в аеропорту, ті, хто зустрічали когось, вважали, що збори перенесено з середи на понеділок і вони відбудуться на два дні раніше запланованої дати. Натомість пасажирів, які щойно прилетіли, частіше відповідали, що збори перенесено з середи на п'ятницю і вони відбудуться на два дні пізніше. До такої інтерпретації були також схильні пасажирів, які готувалися до виліту або до відправлення потяга. Опитування засвідчило, що в ситуації перебування в певному місці й очікування прибуття рейсу, рух сприймається як такий, що відбувається в протилежному напрямку, тобто напрямку, який веде до зближення з ким-, чим-небудь. Тому і більш абстрактний концепт ЧАС усвідомлюється як наближення події. Учасниками подорожі рух сприймається як прямий, тобто особа відчуває, що рухається наскрізь, вперед від початкової позиції.

Це вмотивовує сприйняття часу в контексті наскрізного руху, тобто віддалення від початкової позиції.

Інші експерименти підтвердили те, що в процесі пізнання і вербалізації абстрактних концептів задіяні ті ж нейронні і когнітивні механізми, що і під час сприйняття конкретних концептів, зокрема простору. Нейрофізіологічні дослідження [300; 377] дозволили встановити, що мовці швидше реагують на слова-стимули, які позначають ‘силу’ і ‘контроль’ (*president, prime minister, lawyer, criminal leader, chairman, businessman*), а також ‘позитивний досвід’ (*active, agile, ambitious, brave, candy, champion, clean, cordially, devotion, dream, earnest, ethical, faith*), якщо ці мовні одиниці демонструються у верхній частині екрана. Так само реакція на асоціати ‘слабкої, підконтрольної позиції’ (*servant, maid, pupil, prisoner, slave, patient*) та ‘негативного досвіду’ (*liar, mediocre, mosquito, nasty, neurotic, obnoxious, poison, pompous, profane, rude, sarcastic, shallow, sloppy, sour, spider, steal*), значно пришвидшується, якщо демонстрація стимулів з’являється у нижній частині екрана [300, р. 244; 377, р. 8–9]. Отже, просторова сфера метафоризації є джерелом метафоризації соціальної сфери, а проєкція моделі ВЕРХ – НИЗ у сферу ‘суспільство’ організовує її так, що вищий ранг визначається ознаками локативності (вверху та попереду), розмірності (великий), темпоральності (раніше визначеного строку, періоду), якості (сила, потужність). “Ця фізика соціальних відносин є іконичною і організує соціальні відносини шляхом метафоричної проєкції людей на позицію, кількість і часовий порядок” [332, р. 17]. Отже, експериментально підтверджено зв’язок метафоричних виразів з просторовими ментальними образами та пізнавальними структурами. Просторова метафора виявляється актуальним засобом вираження сенсомоторного досвіду людини.

Зазначене пояснює те, чому просторові метафори мають базовий, універсальний панхронічний характер. Наприклад, актуальна сьогодні концептуальна метафора HIGH STATUS IS UP (див. приклади вище) релевантна і для давньогерманської картини світу: дангл. *uplic* “lofty, celestial, heavenly”, *upheah* “high, sublime, noble, upright”, *upahefedlice* “proudly, arrogantly”; днорв. *opplyst* “enlightened, well educated” [345, р. 60–61]. Спільні ознаки виявляють

англійськомовна і перськомовна картини світу, де абстрактний концепт ЩАСТЯ представлено і в термінах просторової метафори ВЕРХ, і в термінах онтологічної метафори РІДИНА [270, р. 21–26; 329, р. 112–114]. Остання проєкція відповідає і китайськомовній картині світу [189, р. 172].

Універсальність просторових метафор засвідчують проєкції цього концепту на сфери креативної діяльності людини, зокрема музику. А творча діяльність, зокрема написання літературного твору, проєктується на простір. Наведемо приклади:

MUSIC = SONIC SPACE (*“In the early to mid-’80s, The Wasp Factory’s prole art debut would not have seemed so brave, but in releasing an album bound to infuriate and confuse most who **cross its path** at this time they really are pressing their luck”* [220, р. 342]; *“The aural dimension of music is **sonic space**. Sound with defined pitch is **pitch-continuum**. Noise-based sound is **noise-colouration space**. Timbre is **timbre-space**”* [291, unpagged]);

MUSICAL TEXTURE = GEOMETRIC SPACE (*“Perceived melody is **line**. Texture is **surface**. Perceived distance is **distance**. A surface can emerge from other **surface**. Sudden modulation is change of **perspective**”* [291, unpagged]);

CITY = TEXT (*“The raw material of this experiment are the walkers, Wandersmänner, whose bodies follow **the cursives and strokes of an urban ‘text’ they write without reading**”* [359, р. 1], *“ Everything happens as though some blindness were the hallmark of the processes by which the inhabited city is organized. The networks of these forward-moving, **intercrossed writings form a multiple history**, are without creator or spectator, made up of fragments of trajectories and alterations of spaces”* [359, р. 6]).

Хоча “важко розрізнати фізичну та культурну основу метафори, оскільки вибір однієї фізичної основи серед багатьох можливостей пов’язаний із культурною узгодженістю” [277, р. 20]. У дослідженнях, присвячених концептуальним картинам світу, актуалізованим засобами різних мов, знаходимо переконливі підтвердження потужного впливу культурних традицій і настанов на процеси концептуалізації досвіду і знань, оцінок тощо. Час представлений як циклічний і лінійний рух засобами китайської та англійської мов [226, unpagged; 237, р. 21; 277, р. 42], відповідно. Позитивна емоція щастя корелює з концептами ВЕРХ і НАЗОВНІ в

англійськомовній картині світу, але з концептами НИЗ і ВСЕРЕДИНІ – в китайськомовній картині світу [189, р. 173–174]. Пояснення цьому факту слід шукати у стереотипах культури, соціальносхвальних моделях поведінки: у європейців – експлікувати позитивні емоції, у китайців – виявляти стриманість і приховувати емоції. В картині світу млабрі позитивні емоції також відповідають орієнтації НИЗ, оскільки вони насамперед пов’язуються із задоволенням і спокоєм, а не емоційним збудженням [373, р. 199].

Розширення культурних контекстів стимулює відмінності у репрезентації абстрактних концептів проєкціями з концептуальної сфери простору. Вони виявляються виразними не лише на міжкультурному (в інших термінах – крос-культурному, інтеркультурному) рівні, але й у межах внутрішньокультурної (інтракультурної) та індивідуальної варіативності [269, р. 183]. Висвітленню цієї проблематики присвячено експериментальні дослідження зв’язків між горизонтальною орієнтацією та репрезентацією моральних цінностей в культурах китайських етнічних груп ханців (*Han*) та хуейцзу (*Hui*) [191], диференціації моделей мануального досвіду у праворуких (RIGHT IS GOOD) і ліворуких (LEFT IS GOOD) людей [315, р. 6] тощо. Ці та інші наукові праці підтверджують вплив соціодемографічних чинників [186] та індивідуальних особливостей мовців на інтерпретацію просторових відношень [269, р. 193].

З огляду на структуру, просторові метафори переважно представлені біполярними образ-схемами (“image-schema metaphor” [268, р. 36]), в яких відбувається мапування концептуальних елементів образ-схем від джерела до цілі: “*I’m **out** of money* (образ-схема IN – OUT), *he’s an **up-front** kind of guy* (образ-схема FRONT – BACK), *I’m feeling **low*** (образ-схема UP – DOWN)” [268, р. 43]. Сфера-джерело містить концептуальний корелят, а сфера-ціль – концептуальний референт, між якими встановлюється зв’язок. При цьому спектр просторової метафори визначає кількість референтів, вербалізованих за допомогою метафоричних виразів. На думку Я. Бистрова [18, с. 113], рівень абстрактності явищ, з якими співвідносяться концептуальні референти, впливає на ступінь метафоризації, а також впливає на експліцитний чи імпліцитний спосіб вираження цих понять.

Дж. Лакофф пояснює, що образ-схеми зазнають “когнітивно-природної” [185, р. 3–4] трансформації, а значення їх лексичних вербалізаторів зберігаються в пам’яті мовців у вигляді категорії значень, а не одного абстрактного значення, яке конкретизується залежно від контексту. На прикладі слова *over* Дж. Лакофф демонструє розгалужену систему лексико-семантичних варіантів, серед яких можна виділити центральні, або прототипові, значення (“*The painting is over the mantle*”). На основі образ-схеми, внаслідок розширення та метафоризації, утворюються нові значення *over*, які формують радіальну категорію: “*She has a strange power over me*” [185, р. 319], де *over* набуває метафоричного значення та реалізує концептуальну метафору CONTROL IS UP.

Процес формування просторової метафори здійснюється за допомогою висвітлення одних властивостей та затемнення інших, селективним відображенням характеристик концепту. Метафора висвітлює (“highlighting”) структурні ознаки, які усвідомлюються як спільні для концептуального корелята та референта, але пригнічує і приховує (“brushing over”) відмінні ознаки [182, р. 75]. Просторова метафора, так само як інші різновиди концептуальної метафори, характеризується системністю, когерентністю і вербальним втіленням.

2. 3 Методика дослідження просторових метафор у національних варіантах англійської мови

Методика аналізу просторової лексики зумовлена специфікою матеріалу дослідження. Попри перспективність та актуальність дослідження лексики з просторовим компонентом, уніфікованої методології вивчення лексичних одиниць із локативним або дирекціональним значеннями, а також їх участі в процесах вербалізації концептів національної картини світу в сучасній науковій літературі не виявлено.

Зазначимо, що вивчення лексичного складу мови ускладнено проблемою релевантних джерел і коректної вибірки [307; 328]. Необхідність залучення тих чи тих одиниць до корпусу дослідження визначено не тільки їх оптимальною

кількістю, а й низкою інших критеріїв, які дозволяють доповнити обсяг реальних фактів наукового пізнання.

Вважаємо, що оптимальна кількість принципів відбору лексики важлива для аналізу розвиненого класу одиниць із просторовим значенням. Принципи відбору розуміємо як показники для ідентифікації та оцінки одиниць й уналежнюємо до них статистичний та лінгвістичний критерії ідентифікації.

Статистичний критерій ідентифікації лексики з просторовим значенням можна вважати ненадійним, оскільки висока частота й поширеність є показовими лише для обмеженої кількості лексем з первинними локативними й дирекціональними значеннями (*in, out, up, down* тощо).

До лінгвістичних критеріїв можна віднести принципи функційної необмеженості, семантичної цінності, багатозначності. Застосування лінгвістичних критеріїв з метою ідентифікації й відбору лексики з просторовим значенням також є проблематичним. Принцип функційної необмеженості не спрацьовує для регіонально важливих позначень (АвА, НЗА *bush*, ПАА *veld*), а принцип семантичної цінності (позначення важливих понять), релевантний для загальноанглійських лексем (*land, area*), залишає на периферії цінні регіональні реалії (АвА *the never-never land*). Принцип багатозначності також ускладнює відбір просторової лексики, оскільки різні фундаментальні поняття можуть бути виражені в термінах орієнтаційних (когнітивних) метафор.

Враховуючи такі особливості просторової лексики, вважаємо за доцільне обрати комплексну методику й виробити послідовну процедуру аналізу, яка передбачає такі етапи: укладання корпусу лексикографічних і текстових джерел, із яких виокремлено просторові позначення й фразеологізми з просторовим компонентом, а також контексти їх уживання; опис етимології й чинників формування просторових позначень в національних варіантах англійської мови південної півкулі; аналіз структурно-семантичних особливостей відібраних одиниць; встановлення ознак концептуалізації й цільових доменів, на які проєктуються базові локативні й дирекціональні опозиції.

На *першому етапі* дослідження відібрано авторитетні лексикографічні джерела, у яких зафіксовано регіонально значимі лексичні одиниці й фразеологізми. Словники відібрано за такими критеріями: регіональна орієнтація (реєстрація одиниць, уживаних в національних варіантах англійської мови південної півкулі, які позначають важливі для аналізованих культур поняття та/або вербалізують загальні поняття за допомогою локальних неологізмів); історичний принцип укладання (наявність етимологічних відомостей, аналіз лексем та їх значень у хронологічній послідовності з обов'язковим наведенням цитат із письмових пам'яток, що засвідчують уживання форм та їх значень у різних типах дискурсу й текстах різних жанрів). Окрім словників, джерельна база дослідження охоплює художні твори, історичні нариси, матеріали регіональної преси й офіційних документів.

Другий етап дослідження передбачає створення авторської картотеки матеріалу дослідження. За допомогою методів суцільної вибірки, описового й структурного методів, а також методу аналізу словникових дефініцій здійснено інвентаризацію та інтерпретацію мовних одиниць з просторовим значенням. Виокремлення лексики й фразеології здійснено з урахуванням таких критеріїв:

- наявність просторової семи в структурі значення лексичних одиниць і фразеологізмів – локативної, дименсіональної, дирекціональної, наприклад, ПАА *middleveld* “that **region between** the highveld and the lowveld, mostly lying **across** the **northern, north-western and north-eastern** parts of the **interior**” [390], НЗА *across the way* “**opposite**, but **within** sight of, the speaker’s **location**” [400, p. 3]; *into (out / up) the blue* “**far away from** base or a main body of troops” [400, p. 69];

- наявність просторового компонента в структурі окремих лексем і фразеологізмів, наприклад, АВА *high mark* “a fair catch taken in the course of a high leap” [403, p. 387]; НЗА *back to the pa*, де наявний елемент із локативно-дирекціональним значенням *back* “in, into, or towards a previous place or condition”, що стимулює актуальність семантичного компонента ‘return to’ у складі значення *back to the pa* “**return to** Maori ways” [400, p. 561].

Третій етап дослідження присвячено опису етимології, джерел і чинників формування просторової лексики в національних варіантах англійської мови

південної півкулі. За допомогою етимологічного й лінгвокультурологічного аналізу виявлено питомі одиниці й запозичення, встановлено джерела походження одиниць і чинники, які вплинули на їх функційну актуальність. Наприклад, питома лексема *over* > НЗА “over, at” [400, p. 557]; локальна інновація на основі питомої одиниці – ПАА *all over* “everywhere” [390]; локальна інновація на основі запозичення з зовнішнього джерела – маорі *fanua* “land” > НЗА *whenua* “a native country, land” [400, p. 908]; локальна інновація на основі запозичення зі внутрішнього джерела – ПАА *stateside* “in South Africa” < АА *Stateside* “a contraction of States side” [390]; семантична інновація – *bush* (д.а. *busc*) “many-stemmed woody plant; thicket” > АВА (1803) “remote country which remains in its natural state” [391; 403, p. 108–109]. Запозичення з неспоріднених з англійською мовою систем, поширених по територіях британських колоній у південній півкулі, пояснюється мовними контактами. Запозичення зі внутрішніх джерел (інших регіональних і соціальних варіантів англійської мови) зумовлено фактором мовно-культурної спадковості, стійкістю культурної традиції та важливості для мовців досвіду опанування нових територій, соціального доквілля тощо.

Четвертий етап дослідження – аналіз структурно-семантичних особливостей відібраних одиниць. Методику безпосередніх складників і компонентний аналіз застосовано з метою виявлення морфологічної будови лексем, способів і засобів їх формування, а також структури лексичного значення. З’ясовано структурні моделі формування окремих лексем і фразеологізмів. Наприклад, за моделлю ADJ + N утворюються композити й стійкі сполучення: АВА *back block* та *back ground* “land immediately behind an allotment or settlement” [403, p. 27]. Критерієм диференціації композитів з окремим написанням складників та фразеологізмів слугувала словникова позначка приналежності одиниці до конкретного лексико-граматичного класу: АВА *back block*, *n* vs *back ground* (граматичний маркер частиномовної приналежності відсутній) [403, p. 27].

Для аналізу семантики відібраних одиниць обрано принцип історичної послідовності формування полісемії, наприклад: АВА *back* (1800) “inland of settled

districts” > зсув значення (1837) “distant from a permanent watercourse” > генералізація значення (1848) “remote from towns and settled districts” [403, p. 24-25].

П'ятий етап дослідження передбачає встановлення ознак концептуалізації й цільових доменів, на які проєктуються базові локативні й дирекціональні ознаки. Наприклад, просторова метафора ВЕРХ = СИЛА розкриває концепт ЗАРОЗУМІЛІСТЬ, оскільки в процесі метафоричної проєкції певні ознаки корелята (‘розміщення зверху, над’) використовуються для концептуалізації ознак референта (‘зверхнє ставлення до когось’), що стимулює формування відповідних референтних значень: НЗА *be up oneself* “to be very conceited” [400, p. 876], АВА *upya, up you!* “an exclamation of contemptuous rejection” (“No, he said, I won’t tuckle you. Upya for the rent” (1955. D. Niland Shiralee 101) [цит. за: 403, p. 700]. Результати аналізу систематизовані й представлені схемами за зразком Рисунка 2.1.

корелят ВЕРХ		референт СИЛА	
ОЗНАКИ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРОЄКЦІЇ			
ознаки корелята	>	ознаки референта	
розміщення зверху, над	>	зверхнє ставлення до когось	ЗАРОЗУМІЛІСТЬ

Рисунок 2.1 Ознаки метафоричної проєкції ВЕРХ > СИЛА

На всіх етапах дослідження застосовується зіставний метод із метою встановлення спільних і відмінних ознак формування просторової лексики та концептуалізації інформації про природний і соціокультурний простір носіїв національних варіантів англійської мови південної півкулі.

Висновки до розділу 2

1. Методологія дослідження просторової метафори в англійськомовній поліетнічній картині світу ґрунтується на загальновизнаному в сучасній лінгвістиці положенні стосовно ролі метафоризації у процесах пізнання та формування картини світу: метафора являє собою не лише риторичний прийом чи спосіб семантичного розвитку слова, вона є глибинним механізмом нашого мислення. Метафори

віддзеркалюють та формують наше сприйняття реальності, виявляються ефективним інструментом пізнання світу.

2. У дослідженні постулюється нетотожність понять орієнтаційної та просторової метафор, між якими встановлюється родо-видовий тип кореляції: просторові метафори уналежнюємо до орієнтаційних, але не всі орієнтаційні метафори є просторовими. На відміну від орієнтаційної метафори, яка актуалізує когерентні (але не обов'язково просторові) концепти, просторова метафора (в когнітивній інтерпретації) передбачає проєкцію просторового джерела концептуалізації на цільову сферу.

3. Методика дослідження просторової метафори в англійськомовній поліетнічній картині світу передбачає послідовність таких етапів: укладання корпусу лексикографічних і текстових джерел, з яких виокремлено просторові позначення та фразеологізми з просторовим компонентом, а також контексти їх уживання; опис етимології та чинників формування просторових позначень в національних варіантах англійської мови південної півкулі; аналіз структурно-семантичних особливостей відібраних одиниць; встановлення ознак концептуалізації та цільових доменів, на які проєктуються базові локативні та дирекціональні опозиції 'верх – низ', 'всередину – назовні', 'попереду – позаду', 'центр – периферія'.

Результати й положення розділу висвітлено у таких публікаціях авторки [142], [336].

РОЗДІЛ 3

ПРОСТОРОВА МЕТАФОРА В ПІВДЕННИХ ВАРІАНТАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

3.1 Динаміка формування просторової лексики в південних варіантах англійської мови

3.1.1 Джерела походження просторової лексики в південних варіантах англійської мови

Походження просторової лексики в аналізованих варіантах англійської мови різне: результати діахронійного аналізу переконують, що корпус відібраних просторових позначень (загалом 715 одиниць) представлений питомою лексикою та інноваціями.

Питомі одиниці функціювали в англійській мові Британських островів задовго до її поширення в інших регіонах світу й представлені здебільшого прийменниками й прислівниками, але також іменниками з локативним і дирекціональним значеннями, які увійшли до лексичної системи впродовж таких періодів:

– давньоанглійська мова (с 850 – XII ст.) – *above* (д.а. *abufan, onbufan*) “above, in or to a higher place”; *about* (д.а. *abutan, onbutan*) “on the outside of”; *before* (д.а. *beforan*) “in front of”; *behind* (д.а. *behindan*) “at the back of, after”; *beneath* (д.а. *beneoðan*) “under, below, in a lower place”; *between* (д.а. *betweonum*) “in the space which separates, midway, in the midst, among”; *beyond* (д.а. *begeondan*) “on the other side of”; *down* (д.а. *ofdune*) “downwards”; *in* (д.а. *in*) “in, into, upon, on, at”; *on* (д.а. *on, an*) “in, on, into”; *out* (д.а. *ut*) “out, without, outside”; *over* (д.а. *ofer*) “beyond; above, in place or position higher than”; *through* (д.а. *purh*) “from one side or end to the other”; *under* (д.а. *under*) “beneath, among, before” тощо;

– середньоанглійська мова (XII ст. – XV ст.) – формуються просторові позначення *place* (с 1200) “space, dimensional extent, room, area”; *along* “alongside of” (1250); *below* (поч. XIV ст.) “in a lower position”; *opposite* “placed or situated on the

other side of (something)” (к. XIV ст.); *across* “from one side to another” (1420); а також *near* (сер. XIII ст.) “close to, close by, near in space or time” тощо [61, с. 15–30; 391].

Поширення англійської мови за межами Британських островів стимулювало подальший розвиток питомої лексики, модифікацію форм і значень одиниць відповідно до потреб мовців та умов функціонування англійської мови в Новому Світі. Наприклад, одиниця *around* трапляється в значенні “on every side” з 1300 р. Частота вживання слова значно зросла до 1600 р., а з кінця XVIII ст. воно набуло значення “here and there with no fixed direction”, яке зберігає актуальність в сучасному американському варіанті англійської мови. Тим часом носії сучасного британського варіанту надають перевагу одиниці *about* для вираження цього ж значення [391].

Нижче наведемо окремі приклади питомих одиниць, які становили основи деривації для просторової лексики у південних варіантах англійської мови. Зауважимо, що основи деривації не обмежувалися просторовими позначеннями:

– питомі одиниці з просторовими значеннями (*up* > АВА “away from a center of population; into the interior of the country” – “Tools are dearer **up** than in town” (1852 J. Bonwick *Notes of Gold Digger* 4) (цит. за: [403, р. 699]; *over* > НЗА “over at” – “Then the eggs ... would start to roll around and he was more worried about cracking them than falling into the gully **over** Chadwicks’ place next door” (1964 Harvey *Any Old Dollars Mister?* 3) (цит. за: [400, р. 557]; ПАА *all over* “everywhere” – “There were bodies **all over**” (1987 Coutts *E. Prov. Herald* 22 Aug.) (цит. за: [390]);

– питомі одиниці, які співвідносилися з іншими лексико-семантичними групами (*bush* (д.а. *busc*) “many-stemmed woody plant; thicket” > АВА (1803) “remote country which remains in its natural state” [391; 403, р. 108–109]; *lag*, *lagdom* (норв. *lagga* “go slowly” або д.норв. *lacr* “lacking in quality, deficient in weight”) “penal servitude” > АВА (1900) (*Old Lagdom* “Australia” [391; 403, р. 357])).

Отже, питома лексика виявляла історичну стійкість і чутливість до екстралінгвальних змін, на які вона реагувала внутрішньосистемними модифікаціями й активністю у процесах функційної адаптації системи [30, с. 10].

З огляду на етимологію, інновації з просторовим значенням формувалися як від власномовних, так і запозичених основ. Тому вважаємо за доцільне дотримуватися традиційного в історико-порівняльних дослідженнях принципу диференціації походження та власне джерела формування лексичних одиниць. З огляду на походження, наявні два етимологічних шари: одиниці споконвічної етимології й ті, які співвідносяться з мовами інших сімей світу.

Перший етимологічний шар лексики охоплює одиниці, етимони яких сягають архаїчної давнини й представлені праіндоєвропейськими та прагерманськими коренями, а їх етимони мають продовження не тільки в англійській мові (різних її варіантах), а й в інших підсистемах індоєвропейської сім'ї та/або германської групи. Наведемо окремі приклади етимологічних паралелей. Ізоглоси спільноіндоєвропейської лексики:

off “away from a place or position, farther” – і.є. **apo-*, **ap-* “off, away” > германська (п.герм. **af-* > д.а. *of* “away, away from”, д.норв. *öfugr* “turned backward”, гот., д.фризк., нідерл., д.ісл. *af* “off, down”, нім. *ab* “off, from, down”); італійська (лат. *ab-* “away”); грецька (гр. *apo* “away from, from”) [384, p. 1585; 391]);

up “towards a higher position” – і.є. **upo-* “over, under; up from under; over” > германська (п.герм. **upp-* “up” > д.а. *up*, *uppe* “up, upper”, д.фризк., д.сакс., гот. *up* “up, upward”, д.норв. *upp*, дан., нідерл. *op*, д.в.н. *uf*, нім. *auf* “up”); італійська (лат. *sub-* “under”); грецька (гр. *hupo-* “under”); кельтська (кельт. **wo-* “under”); індійська (санскр. *upa* “near to, under”) [384, p. 1621; 391]);

Ізоглоси власне германської лексики:

hind “pertaining to the rear, back, posterior”, *behind* “at the back of, after” – п.герм. **hind-* “behind” > д.а. *behindan* “back, behind”, *hindan* “from behind”, с.а. *hiner* “back, rear”; гот. *hindan* “on that side of, beyond, behind”; нім. *hintan* “behind” [384, p. 1585; 391]).

Одиниці, які походять з мов інших сімей, кількісно поступаються одиницям спільноіндоєвропейського та власне германського походження (95 %) і становлять лише 5 % від загалу проаналізованих одиниць. Як приклад наведемо лексеми неіндоєвропейського походження:

– аустронезійські мови (маорі *fanua* “land” > НЗА *whenua* “a native country, land” [400, p. 908]);

– австралійські мови (барді *bindan* > АВА *pindan* “a tract of arid, sandy country; inland” [385, p. 409]);

– африканські мови (нігеро-конголезька сім'я, коса, зулу *pezoulo*, *pezulu* > ПАА *phezulu* “up, above, on, on top of” [390]).

До корпусу аналізованої лексики залучено також поодинокі лексеми з невизначеною етимологією. Наприклад, щодо одиниці ПАА *bundu* “the back of beyond, a remote area” у словнику подано інформацію про ненадійно встановлену етимологію: “Etymology unknown; perhaps Shona *bundo* grasslands” [390].

З огляду на джерела, розрізняємо власномовні (див. приклади питомої лексики вище) і запозичені лексеми. Деталізуємо запозичення: у формуванні цієї етимологічної підгрупи просторових позначень важливими виявилися як зовнішні, так і внутрішні джерела. Зовнішні джерела представлені іншими мовами (15 % одиниць від загалу проаналізованих запозичень), внутрішні – регіональними й соціальними варіантами англійської мови (85 % одиниць від загалу запозичень).

Запозичення увійшли зі споріднених і неспоріднених для англійської мови джерел:

– запозичення з германських мов – ПАА *veld* (нідерл. *veld(t)* “field, battle-field”) “the area or (collectively) areas in which military operations are taking place, ‘the field’; open, undeveloped countryside” [390], ПАА *overberg* (капсько-нідерл. мова) “any region beyond mountains” [390], ПАА *hoogte* (африк. *hoog-* ‘high + noun-forming suffix -te) “a rise or height; higher terrain” [390];

– запозичення з індоєвропейських мов – АВА *piosphere* (гр. ‘drink - + -o- + -sphere) “an ecological system defined as the area around a watering point, in an arid zone, in which grazing animals interact” [403, p. 481];

– запозичення з неспоріднених мов – НЗА *dere* (тур. *dere* “a valley”) “a small valley or gully” [400, p. 204] (див. також вище приклади з автохтонних мов Австралії, Нової Зеландії та Південної Африки).

Внутрішні запозичення надійшли з соціальних і регіональних варіантів англійської мови, які формувалися на територіях інших країн, зокрема, США (АВА: *frontier* “an area of newly or sparsely settled country, remote from closely settled districts” < АА *frontier* “that part of a country which forms the border of its settled or inhabited regions” [403, p. 264]; *back settlement* “an isolated settlement, inland from settled districts” < АА *back settlement* “a remote settlement” [403, p. 27]; *border* “a land at or beyond the outer limit” < АА *border* “frontier” [403, p. 83]; НЗА *burg* “a place, a town” < АА *burg* “town, city” [400, p. 104]; *section* “an area of a square-mile of undeveloped land purchased from the Maori” < АА *section* “one square mile of undeveloped land” [403, p. 705]; ПАА *stateside* “in South Africa” < АА *Stateside* “a contraction of States side” [390]).

Розвиток лексичних систем англійської мови на території Австралії та Нової Зеландії характеризується наявністю запозичень з британських діалектів, які, ймовірно, були перенесені під час примусових і вільних міграційних процесів з Великої Британії до країн поширення досліджуваних варіантів. Наприклад, АВА *marsh* “a tract of rich alluvial land, suitable for agricultural use after draining” < брит. діал. *marsh(-land)* “rich alluvial soil” [403, p. 388]; НЗА *kindly* “of country, favourable to stock-raising” < брит. діал. *kindly* “of country which repays cultivation” [400, p. 407]. Поодинокими є запозичення з діалектів Шотландії (НЗА *skelp* “an area, a piece of land” < шотл. діал. *skelp* “a long strip or an indefinite area of land” [400, p. 736]).

Встановлення зв'язків між Австралією, Новою Зеландією й Південною Африкою та активізація їх політичної та економічної діяльності на міжнародній арені сприяли виникненню міжваріантних запозичень (НЗА *lease* “a piece of rural land leased for farming” [400, p. 442] < АВА *lease* “an area of land used for mining” [403, p. 364], ПАА *the bush* “undeveloped, largely uninhabited country; country in its natural state. Used also in Australian English” [390]) та запозичень з контактних мов (АВА: *all about* (австрал. піджин) “everywhere” [403, p. 6], *close up* (австрал. піджин) “near” [403, p. 150], *longa* (австрал. піджин) “near, about” [403, p. 375], ПАА *lapa* “there, over there” < фанакало “here, there, at, to” [390]).

Отже, одиниці з просторовим значенням в лексичних системах південних варіантів англійської мови здебільшого споконвічного походження, хоч масштабування аналізованої групи лексики відбувалося як за рахунок подальшого розвитку власних ресурсів, так і запозичень. Нижче розглянемо чинники, які спричинили етимологічне різноманіття просторової лексики в досліджуваних варіантах.

3.1.2 Динаміка й чинники формування просторових позначень в південних варіантах англійської мови

Історичний аналіз динаміки формування просторових одиниць переконує, що досліджуваний шар лексики є архаїчним, а початок його формування сягає давньо- та середньоанглійського періодів. Хоч словотвірний аналіз просторових найменувань на цих етапах не входить до завдань нашого дослідження, зважаючи на те, що це вже було зроблено в працях інших вчених [60; 211], але для переконливості нашого дослідження звернімося до історії формування одиниць на позначення простору в зазначені періоди.

Просторові найменування споконвічного походження функціювали в давньо- та середньоанглійській мові впродовж с 850 – 1500 рр. (приклади одиниць, які виникли упродовж цих століть див. у пп. 3.1.1). Індоевропейське походження частково пояснює спільні тенденції історичного розвитку лексичних одиниць із просторовим значенням, хоча задокументовано й відмінності, а напрями розвитку архаїчних етимонів із просторовими значеннями можна узагальнити.

В одних мовах рефлексі архаїчних етимонів зберегли етимологічні значення, але в інших вони зазнали різних змін. Наприклад, етимологічне гніздо з вершиною іє. **uidh* “up, out, up away, on high” [391]. Рефлексі цього кореня зберегли просторове значення в германських мовах (да. *uppe* “up, above, on high”, гот. *iur* “up, upward”) і санскриті (санскр. *ut* “up, out”) [391]. У латині ж просторова сема в структурі значення рефлексів зазнала модифікації в напрямі темпоральності, тривалості, процесуальності (*a mani ad noctem **usque** in foro dego diem* – “I spend the whole day, **from** morning **to** evening, at the forum” (цит. за: [394])). Розбіжності в

подальшому розвитку етимонів у споріднених мовах свідчать на користь динаміки процесу розвитку просторової лексики.

Друга тенденція пов'язана з потужним впливом культурної традиції. Архаїчні основи з просторовим значенням збереглися в складі топонімів у різних мовах індоєвропейської сім'ї. Наприклад, іє. *me-(dh)-* “середина” збережено в таких власних назвах: а. *Middlewich* < *Mildestuich* (1086) “Middlemost salt-works” < да. *midlest* + *wīc*, а. *Middleham* < *Medelai* (1086) “middle homestead or enclosure” < да. *middel* + *hām* (цит. за: [398]).

Із XVII ст. розпочався процес інтенсивного поширення англійської мови в Новому Світі з огляду на колоніальну політику Британської імперії, що спричинило формування південних варіантів англійської мови. Під час дослідження цих варіантів виділено три історичні етапи, виникнення яких пов'язано з міграцією англійськомовного населення до південної півкулі та його адаптацією до нових умов існування. Розглянемо ці етапи детальніше.

В історії формування південних варіантів англійської мови розрізняємо три основні періоди:

- європейський період (к. XVI ст. – сер. XIX ст.) – примусова міграція європейців до Австралії, Нової Зеландії, Південної Африки та створення перших поселень, витіснення місцевих мешканців;

- міграційний період (сер. XIX ст. – поч. XX ст.) – вільна міграція до Австралії, Нової Зеландії, ПАР; розвиток сільського господарства, видобування золота; збройні конфлікти між маорі та європейцями на території Нової Зеландії;

- сучасний період (XX ст. – XXI ст.) – встановлення контактів з іншими державами, соціально-економічний розвиток країн у післявоєнні роки й сьогодні [66; 279].

Перший період характеризувався освоєнням мігрантами географічного простору, що стимулювало утворення найменувань на позначення різних об'єктів довкілля, зокрема топографічних реалій. Наприклад, АВА (1792 – тут і далі дата першої фіксації одиниці в пам'ятках писемності) *ground* “a piece of land suitable for cultivation or for grazing stock” [403, p. 293]; (1839) *back country* “land removed from a

permanent watercourse” [403, p. 26]; НЗА (1774) *mainland* “the two main islands of New Zealand” [400, p. 461]; (1778) *pounamu* “the South Island or a place on its west coast” [400, p. 630]; ПАА (1811) *erf* “a plot of land” [390]; (1832) *border* “that region of the Eastern Cape lying south of the Great Kei river and east of the Katberg river” [390]).

Другий період пов’язаний з утворенням локальних інновацій на позначення соціально-культурного простору, наприклад, власні назви, топоніми (АВА (1913) *Capital Territory* “that part of N.S.W. ceded to the Commonwealth of Australia as the site of Canberra” [403, p. 243]; НЗА (1815) *the Colony* “New South Wales” [400, p. 163]; ПАА (1866) *Boerland* “any territory under Boer occupation or sovereignty” [390]). Але в цій роботі такі одиниці не є предметом аналізу, адже з огляду на їх обсяг, особливості формування й розвитку, вони заслуговують на окреме дослідження.

Прикладами одиниць, якими було збагачено південні варіанти англійської мови в цей період, можуть бути такі: АВА (1851) *block* “a piece of land formally claimed and taken up for mining purposes” [403, p. 64]; (1899) *wayback* “out in or to country which is remote from a major centre of population” [403, p. 718]; НЗА (1851) *boundary* “the perimeter or limits of a rural property” [400, p. 83]; (1851) *squatter* “of Crown land, by registered lease or licence” [400, p. 771]; ПАА (1895) *bewaarplaats* “a piece of land on which mining was not permitted” [390]; (1873) *camp* “a name given to any town which grew out of a temporary mining settlement, especially Johannesburg” [390].

Упродовж третього періоду триває формування найменувань на позначення реалій географічного й соціально-культурного простору автохтонних культур: АВА (1977) *lepper-line* “... no person shall cause **a native to travel from a place north of the boundary line to a place south of the boundary line** ... The 20th parallel of south latitude was **the boundary line**, more usually referred to as **the Leper line**” (1977 *Stranger no Longer* 167) (цит. за: [403, p. 366]; НЗА (1992) *mataitai reserve* “**an area of water over which Maori people have exclusive fishing rights**” [400, p. 486]; (1960) *Izwe lethu* “One of the **native men** on the bench called out: ‘**Afrika! Izwe lethu!**’ Everybody knew it was **the slogan of the black African nationalist** and that it meant ‘**Africa! Our Land!**’ ” (А.М. Louw *20 Days* 8) (цит. за: [390]).

Формування просторових позначень упродовж трьох періодів здійснювалося під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. До зовнішніх уналежнюємо: необхідність заповнення лексико-семантичних лакун, модифікації транспортованої картини світу, мовні контакти. Внутрішні чинники виявилися в особливостях психологічного стану мовців під час опанування нового простору та в мовному потенціалі. Розглянемо дію зовнішніх чинників.

Перший чинник, пов'язаний із заповненням лексико-семантичних лакун, вплинув на формування інновацій, які віддзеркалюють унікальність опановуваного простору. Наприклад:

– позначення реалій географічного простору, зокрема назви топографічних реалій (АВА *top end* “the northern part of the Northern Territory” [403, p. 679]; НЗА *down country* “the (esp. coastal) plain or lowland as distinct from the hinterland high country” [400, p. 225]; ПАА *overberg* “any region beyond mountains; used particularly in the Western Cape, and in Kwa-Zulu-Natal” [390]);

– позначення реалій соціального простору, зокрема меж і кордонів (АВА *back line* “a rear boundary” [403, p. 369]; *border* “the outer limit of land surveyed and available for tenure” [403, p. 83]; НЗА: *boundary* “the perimeter or limits of a rural property; a boundary line or fence” [400, p. 83]; *confiscation line* “the line dividing land under Maori control from confiscated land under control of the Crown” [400, p. 166]; ПАА *frontline state* “any African country sharing a border with South Africa” [390]); територіально-адміністративних одиниць (АВА *camp* “an Aboriginal settlement, either temporary or permanent” [403, p. 129]; НЗА *camp* “a Maori settlement” [400, p. 130]; ПАА *homeland (icmor.)* “any of ten quasi-autonomous regions – one for each of the officially recognized black peoples of South Africa” [390]);

– позначення реалій культурного простору, зокрема найменування земель, які належать певному народу, рідного краю (АВА *country* “the traditional territory of an Aboriginal people” [403, p. 174]; НЗА *land* “connoting Maori land(s) or Crown land(s) in respect of alienation” [400, p. 436]; ПАА *ons land* “ ‘Our country’; South Africa” [390]);

– позначення господарчих реалій (АВА *allotment* “a piece of land: in the country an area used for pasture or cultivation” [403, p. 7]; *back ground* “land immediately behind

a settlement, used as grazing land” [403, p. 27]; H3A *lease* “a piece of rural land leased for farming” [400, p. 442]; *run-off (block, paddock)* “an area which is not part of a developed farm but which is used for intermittent grazing or feeding of stock” [400, p. 688]; ПАА *upstall, upstal, opstal* “the ground around any farm building, but particularly the farm house and its garden ground” [390]).

Другий чинник варіативності просторової лексики в південних варіантах англійської мови – модифікації транспортованої картини світу, зокрема уявлень про протяжність чи вмістилище, у якому розташовані об’єкти й відбуваються події, а також про інші важливі сфери життєдіяльності людини, зумовив утворення локальних неологізмів. Наприклад:

– АВА – *jingera* “remote country” [403, p. 335];

– H3A – *down below* “in Ivercargill (Southland)” [400, p. 225]; *down south* “applied to any place considerably to the south of the speaker’s geographical reference, esp. to the (southern) South Island” [400, p. 225]; *down under* “New Zealand, esp. as part of Australasia” [400, p. 225];

– ПАА – *hour* “a measurement of distance: the distance which can be covered in an hour” [390]).

Потужним стимулом утворення локальних неологізмів була й залишається зміна фокусу уваги мовців. Розглянемо приклад у АВА. В англійській мові одиниця *never* здебільшого вживається зі значенням “not at any time or not on any occasion” [388]. Комуніканти сфокусовані на часовій ознаці ‘ніколи’: “We’ve **never** been to Australia”; “Wars **never** solve anything” (цит. за: [388]). У АВА актуальною виявилася ознака ‘the remote outback’: *never-never* “the far interior of Australia” [403, p. 430]. Аналіз контекстів уживання вислову *never-never* в АВА дозволяє задокументувати зсув фокусу уваги з концептуальної ознаки ‘not at any time’ на ознаку ‘things that exist in the outback’: АВА “The outskirts of the great central desert are reached, and we pass into no man’s land, or ‘the never-never’ ” (1893 F. W. L. Adams *Australis*. 11); “It all made that country town seem so far away, lost in the never-never of Australian isolation” (1977 R. Beilby *Gunner* 91) (цит. за: [403, p. 430]). Наведені приклади доводять, що комуніканти зважають на ознаку віддаленості певних регіонів, а тому структурно-

семантична модифікація одиниці *never* в АВА відбулася внаслідок концептуального зсуву ‘ніколи, ні за яких обставин’ (часова ознака) > ‘далеко, на великій відстані’ (просторова ознака).

У НЗА значення одиниці *green* змінилося: в англійській мові вона зазвичай уживається на позначення “a colour between blue and yellow; of the colour of grass” [388], тобто до уваги взято ознаку ‘колір’: “*He’s got pink walls and a **green** carpet, which to my mind looks all wrong*” (цит. за: [388]). У НЗА спостерігаємо реалізацію ознаки ‘місце’: *Mrs Green* “as a name or symbol for the open countryside” [400, p. 512] та актуалізацію персоніфікації (НЗА “*If Scandinavia and Arctic Canada fathered the formal pack, it was **New Zealand** and Australia which invented the pack’s poor cousin, **personified as ‘Mrs Green’** in the former land, and famously as Matilda in the latter*” (1958 *NZ Herald (Auckland)* 29 Nov. 14) (цит. за: [400, p. 512]).

Концептуальний зсув ‘колір’ > ‘відкрита місцевість’ спричинив модифікацію значення одиниці *green* у НЗА і призвів до активізації дериваційних процесів, унаслідок яких утворено метафору *to sleep with Mrs Green* “to sleep in the open air” [400, p. 512], що переконує в унікальності не тільки сприйняття простору новозеландцями, але й процесів формування картини світу.

Розглянемо приклад у ПАА. В англійській мові вислів *all over* здебільшого трапляється в значенні “in all parts of a place” [388] й акцентує на уточненні конкретного місця. Увагу комунікантів сфокусовано на просторовій ознаці ‘everywhere in one place’: “*There are laptops and screens **all over the shop***”; “*Soon the news was **all over town***” (цит. за: [388]). У ПАА актуальною виявилася ознака ‘in all places’: *all over* “everywhere” [390]. Аналіз контекстів уживання вислову *all over* у ПАА дозволяє спостерігати зсув фокусу уваги з концептуальної ознаки ‘everywhere in one place’ на ознаку ‘things that exist in all places’: ПАА “*There were cars, we saw from the registration plates, from **all over***” (1956 D. Jacobson *Dance in Sun* 7); “*There were bodies **all over**. A lot of the people were still trapped inside the bus*” (1987 L. Coutts in *E. Prov. Herald* 22 Aug. 1) (цит. за: [390]). Наведені приклади доводять, що комуніканти зважають на велику кількість людей, предметів тощо, які знаходяться в різних місцях. Отже, модифікація значення вислову *all over* у ПАА відбулася

внаслідок концептуального зсуву ‘у великій кількості місць, повсюди’ (просторова ознака) > ‘велика кількість об’єктів у різних місцях’ (квантитативна ознака). Наведений факт підтверджено контекстною експлікацією концептуальної ознаки ‘everywhere, a total number of people, things and places’. Наприклад, вислів “*registration plates, from all over*” відтворює ідею про те, що ‘там була велика кількість авто з різних регіонів, про що свідчать номерні знаки, які закріплюються за машинами в усіх місцях’. У ПАА адвербіальний вислів *all over* “everywhere” уживається на позначення всієї території та різних місць, а не уточнення певного місця.

Третій чинник урізноманітнення просторової лексики в досліджуваних варіантах – мовні контакти – стимулював надходження запозичень із різних етимологічних джерел (див. приклади вище).

Проаналізовані чинники неоднаково впливали на розвиток південних варіантів англійської мови, що пов’язано з особливостями культурно-мовного контактування на територіях поширення досліджуваних варіантів. Наприклад, у АВА запозичення з мов автохтонного населення (аборигенів) мають незначний вплив на його формування, у НЗА мова маорі виявила потужний вплив на процеси розвитку регіонального варіанту, у ПАА спостерігаємо результати інтенсивного контактування англійської мови з нідерландською мовою та африкаанс, оскільки мови є спорідненими й писемними, тобто знайомство з новими позначеннями простору здійснювалося не тільки в процесі усної, а й писемної комунікації. Запозичення потрапляли до вказаних варіантів прямим та опосередкованим шляхом.

Дію внутрішніх чинників вбачаємо у тенденції до експресивності в мові, бажанні мовців виразно висловити знання про довкілля. Наприклад, АВА *oodnagalahbi* “an imaginary place, remote and supposedly backward” [403, p. 447], *Woop Woop* “a remote and supposedly backward rural town or district” [403, p. 748]; НЗА *Waikikamukau* “an imaginary New Zealand rural town located in the back of beyond” [400, p. 885].

Вказані чинники й тенденції переконують у відкритості системи англійської мови до інновацій та варіювання, хоч потужний потенціал мовного розвитку

неможливо розкрити через аналіз лише окремих розрядів одиниць, якими є просторові позначення.

Отже, аналіз історичної динаміки формування просторових позначень у південних варіантах англійської мови переконує, що досліджуваний шар лексики є давнім і стабільним. Історичні, соціальні, культурні, когнітивні й психологічні чинники комплексно впливали на процеси формування просторових позначень в англійськомовній картині світу, вербалізованій лексико-семантичними засобами національних варіантів південної півкулі.

3.2 Структурно-семантичні особливості просторових позначень в південних варіантах англійської мови

Просторові позначення в південних варіантах англійської мови охоплюють різноманітний шар лексики: окремі лексичні одиниці та фразеологізми. З огляду на частинномовну приналежність лексеми належать до таких лексико-граматичних розрядів:

– іменники (АВА *flat* “a stretch of level ground” [403, p. 251]; НЗА *bivouac* “a camping out; a temporary camp or camping-place” [400, p. 58]; ПАА *gopse* “a backward area” [390, unpagged]; *gramadoelas* “the remote country” [390, unpagged]);

– прикметники (АВА *extra-colonial* “outside an Australian colony” [403, p. 236]; ПАА *independent* “of or pertaining to any of four ethnically-based territories within South Africa which were granted self-government” [390, unpagged]);

– прислівники (АВА *inside* “within a more closely settled part of Australia” [403, p. 326]; НЗА *back* “at or to the back, away from a settled area or from the coast” [400, p. 24]);

– прийменники (АВА *on* “at, in” [403, p. 446], ПАА *by* “to” [390, unpagged]).

З огляду на морфологічну будову, просторова лексика в аналізованих національних варіантах англійської мови представлена простими, складними та похідними одиницями.

Прості ЛО представлені такими прикладами: АВА *dart* “a favoured location” [403, p. 193]; *find* “the location of the find” [403, p. 247]; *in* “in town” [403, p. 324]; НЗА

coast “east coast, west coast” [400, p. 154]; *hill* “the high country” [400, p. 347]; ПАА *land* “a field; a portion of farm land under crops, or suitable for cultivation” [390, unpaged]; *floor* “a flat surface in the open air” [390, unpaged]. Одиниці з простою морфологічною будовою виявляють узагальнені просторові значення (ПАА *lara* “there, over there” [390, unpaged]) або диференційовані значення локативності (місце розташування – АВА *in* “in town” [403, p. 324], дименсіональності (відстань – АВА *out* “at a distance from one’s place of origin” [403, p. 451]) та дирекціональності (напрямок – АВА *up* “into the interior of the country” [403, p. 699]). Проте більшість простих за морфологічною будовою одиниць уживаються на позначення специфічних реалій. До таких належать, наприклад:

- земельні ділянки (АВА *claim* “a piece of land formally claimed and taken up for mining purposes” [403, p. 147], *open* “land available for settlement” [403, p. 448], *run* “a tract of land used as a pasture” [403, p. 547]; НЗА *block* “a large area of land intended for European settlement” [400, p. 62]; ПАА *ground* “land” [390, unpaged]; *farm* “the country” [390, unpaged]; *place* “a farm” [390, unpaged]; *stand* “a plot of land for residential purposes” [390, unpaged]);

- віддалені, малонаселені регіони (АВА *back* “inland of settled districts” [403, p. 24]; *fringe* “an area of sparse settlement” [403, p. 262]; *far* “reference to places extremely remote from major centres of population” [403, p. 240]; *up* “into the interior of the country” [403, p. 699]; *out* “at a distance from one’s place of origin” [403, p. 451]; НЗА *back* “remote from the coast or a main access route” [400, p. 24]);

- населені пункти (АВА *camp* “a town which grew out of temporary settlements” [403, p. 129]; *village* “a small (rural) settlement” [403, p. 703]; ПАА *kraal* “a traditional African village or extended settlement” [390, unpaged]; *stat* “a black settlement” [390, unpaged]);

- центральні густонаселені регіони (АВА *centre* “central Australia” [403, p. 138]);

- огорожі (ПАА *plaas* “place; an enclosed courtyard; square” [390, unpaged], *boma* “an enclosure” [390, unpaged]);

- топографічні реалії (АВА *arm* “a narrow tract of open land” [403, p. 14]; *bush* “a tract of land covered in natural vegetation” [403, p. 112]; НЗА *flat* “an area of level

ground distinct from hilly or broken country” [400, p. 269]; ПАА *rand* “an area of high, sloping ground” [390, unpagged]; *veld* “open, undeveloped countryside” [390, unpagged]);

– географічні поняття (АВА *north* “the northernmost part of Australia” [403, p. 438]; *south* “the southern parts of Australia” [403, p. 612]; НЗА *up* “of places, north of the speaker” [400, p. 269]).

Композити утворюються поєднанням основ за такими моделями:

– ADJ / ADV + N (АВА *back ground* “land immediately behind an allotment or settlement” [403, p. 27]; ПАА *buitekamer* “an outside room, occasionally an out-building but usually a part of a dwelling with access to the exterior” [390, unpagged]; *middleveld* “that region between the highveld and the lowveld, mostly lying across the northern, north-western and north-eastern parts of the interior” [390, unpagged]; *lowveld* “the sub-tropical region of north-eastern South Africa, lying mostly at an altitude of under 600 metres, especially the part of this region” [390, unpagged]);

– N + N (АВА *far-back* “remote from a major centre of population; a region remote from a major centre of population” [403, p. 240]; *inside* “of or pertaining to a closely settled part of Australia; within a more closely settled part of Australia” [403, p. 326]).

Просторові позначення в аналізованих варіантах англійської мови також утворено способами афіксації, конверсії, скорочення та редуплікації. Афіксація, конверсія, скорочення та редуплікація виявилися актуальними для АВА та НЗА. В ПАА утворення просторової лексики цими способами засвідчено поодинокими випадками. Наведемо окремі приклади:

– афіксація (*front-* + *-age* > АВА *frontage* “land abutting on a river or stretch of water” [403, p. 263]);

– конверсія (АВА *snooker* “a hiding place” < *v. snooker* “to hide” [403, p. 607]);

– скорочення (*boundary* “the boundary defining that part of a Colony in which land is surveyed and available for legal tenure” < *boundary of location* [403, p. 87]);

– редуплікація (АВА *Never-Never* “the far interior of Australia” [403, p. 430]; НЗА *never-never* “the ‘back of beyond’ ” [400, p. 529]; НЗА *wop-wops* “the remote hinterland” [400, p. 922]).

Афіксація реалізується за допомогою різноманітних засобів. При цьому суфіксація виявилася значно продуктивнішою за префіксацію, а змішана (префіксально-суфіксальна) деривація представлена поодинокими прикладами. Розглянемо процеси суфіксації детальніше.

До процесів утворення просторової лексики залучаються транспозитивні та класифікативні суфікси. Транспозитивні суфікси беруть участь у переході основ деривації до інших лексико-граматичних розрядів. Наприклад, за допомогою суфіксу *-ment* утворюються віддієслівні іменники на позначення ‘результату чи залучення до дії’ (*to settle-* + *-ment* ‘the placing of persons or things in a fixed or permanent position’ [391] > АВА *settlement* “a place where non-Aboriginal inhabitants of Australia have established themselves, a small town” [403, p. 573]; *to allot-* + *-ment* ‘dividing or assigning to someone or some purpose’ > НЗА *allotment* “a surveyed or designated area of land or a section drawn by lot or otherwise allotted to a purchase” [400, p. 7]). Такі самі процеси спостерігаємо і в мові африкаанс, з якої лексеми запозичувалися до лексичної системи ПАА: африкаанс *hoog-* ‘high’ + *-te* ‘noun forming suffix’ > ПАА *hoogte* “a rise or height; a higher terrain” [390, unpagged]. При цьому важливо, що в результаті транспозиційної деривації часто утворюються вторинні значення, що надає їй певної семантичної специфіки.

Класифікативні суфікси реалізують лексичну функцію й засвідчують семантичні зміни, до яких залучаються основи деривації. Деривати набувають просторового (локативного чи дирекціонального) значення внаслідок розвитку вторинного значення й характеризують позначуване в різних аспектах. Наприклад:

-age ‘відношення до орієнтиру’ (АВА *frontage* “land abutting on a river or stretch of water” [403, p. 263]);

-ern ‘місцезнаходження в напрямку від / до орієнтиру’ (АВА *eastern* “situated in the eastern part of the Australian continent” [403, p. 228]);

-tion ‘дозвіл на експлуатацію’ (АВА *selection* “land acquired by selection” [403, p. 569]; *section* “a tract of Crown land” [403, p. 568]); НЗА *location* “homestead; block of land” (“*The owners refused to sell their ‘location’*” (1872 *Money Knocking About NZ* 120) [цит. за: 400, p. 452]); ПАА *location* “A small holding or farm: an area of land

granted in 1820 to a group (or ‘party’) of British settlers on the eastern frontier of the Cape Colony, and divided up for individual possession; the farm granted to an individual settler (or settler family) from the party’s land” [390, unpagel];

-*al* ‘який стосується чогось, призначений для...’ (АВА *pastoral* “a tract of land used for stock-raising” [403, p. 465]);

-*ary* ‘який стосується чогось, пов’язаний з...’ (АВА *boundary* “By the boundary is meant a line that separates the land already surveyed ... from the lands in the interior, called in the colony ‘bush’, which are not surveyed” (1845 J. O. Balfour *Sketch of N. S. W.* 87) [цит. за: 403, p. 87]; НЗА *boundary* “the perimeter or limits of a rural property; a boundary line of fence” [400, p. 83]).

Префіксальний та префіксально-суфіксальний способи деривації задіяні здебільшого для номінацій, які характеризують глибинку, незаселену територію або межі заселеної території та пустища. У структурі цих позначень наявні такі засоби:

– префікс *out-* ‘beyond the limits of something; not central’ (АВА *outside* “an area remote from a major center of population” [403, p. 453]; НЗА *the outback* “sparsely settled country remote from a town or settlement” [400, p. 556]; ПАА *out-kraal* “an enclosure far away from a farm homestead” [390, unpagel]);

– комбінація префікса з негативним значенням (*un-* “not; lacking”) та транспозитивного суфікса (*-ed* “completed action”) – АВА *unlocated, unsettled* (“He does not think the Natives could now be induced to ... occupy the **unlocated** parts of island” (1831 *Van Diemen’s Land Corresp. Military Operations* 23 Feb. 80); “About one-third of the island is little known, being designated ‘**Unsettled**’ ” (1859 W. Fairfax *Handbk. to Australasia* 115) [цит. за: 403, p. 698];

– комбінація префікса *inter-* із значенням “between, among things or places” та класифікативного суфікса (*-ate* “causative action”) – АВА ***intermediate*** “of a tract of land: lying between a part of the country which is settled and one which is not yet settled” [403, p. 326]).

У складі похідних просторових позначень в ПАА функціують суфікси *-te*, *-ens*, *-tion* та префікси *in-*, *kwa-*, за допомогою яких утворено позначення як географічного, так і соціального вимірів довкілля мовців (ПАА *ruggens* “downs;

undulating hills” [390, unpaged], *inkundla* “an area, held in the public courtyard at the gate of the cattle enclosure” [390, unpaged]), *KwaNatal* “the composite name of a proposed re-unified region of the province of Natal and the self-governing state of KwaZulu” [390, unpaged]). Проте важливо зазначити, що такі похідні увійшли до складу ПАА як запозичення з африкаанс. Афіксація непродуктивна у процесах формування просторових позначень в ПАА. Активно тривали процеси утворення простих за морфологічною будовою лексем та фразеологічних сполучень.

За семантичною структурою, аналізовані одиниці з просторовим значенням є полісемантами, окремі з яких розвинули до шести значень в АВА та ПАА, а у НЗА – до восьми лексико-семантичних варіантів. Найбільша активність лексико-семантичній деривації в АВА властива позначенням глибинки: *outside* “situated at or pertaining to the outer limit of settlement; an area remote from a major centre of population; in a remote area; out to sea” [403, p. 453]; *back land* “land removed from a permanent watercourse; the hinterland of a port; land immediately behind an allotment or settlement; land in the sparsely populated interior” [403, p. 27]; *back country* “country lying inland of settled districts; land removed from a permanent watercourse; the hinterland of a port; land immediately beyond settled districts; land in the sparsely populated interior” [403, p. 26].

У НЗА полісемантичного розвитку зазнали як споконвічні ЛО, так і запозичення з мови маорі. Наприклад, *back* “indicating a place remote or distant from the speaker’s point of reference; remote from the coast or a main access route; away from urban areas; of a station or run, remote from the homestead; at or to the back (of); away from a settled area or from the coast” [400, p. 24]; *pakihi* “a tract of open as distinct from bushed country; a tract of open fern, etc. land; a stretch of open land surrounded by bush; a large natural clearing in the bush” [400, p. 570].

Найбільшу продуктивність семантичної деривації виявила ЛО *block* (8 ЛСВ), яка уживається на позначення реалій господарства (*block* “an area of bush to be worked for timber or cleared for farmland; a major subdivision of a forest; an area of land taken up for farming” [400, p. 63]) та соціального буття (*block* “a major subdivision of a

Survey District; an area of land being developed by the State from bush or scrub; the area of Crown land or other public land allocated by an authority” [400, p. 62]).

Розвиток багатозначності просторової лексики у південних варіантах англійської мови пов'язаний з усвідомленням мовцями необхідної деталізації просторових зв'язків у мовній картині світу. Наприклад, семантика одиниці АВА *back* актуалізує такі ознаки:

– ‘віддаленість від густонаселеного узбережжя’ – “inland of settled districts” (“One of the speakers complimented said tradesman upon having worked so hard to get a road opened **to some back place**” (1900 *Bulletin* (Sydney) 19 May 14/3) [цит. за: 403, p. 24]);

– ‘віддаленість від будь-яких населених пунктів’ – “remote from towns and settled districts” (“**In the back plains** of Queensland there are still some dangers” (1880 J. Bonwick *Resources Qld.* 32) [цит. за: 403, p. 25]

– ‘віддаленість від джерела води’ – “distant from a permanent watercourse” (“Large numbers of diggers coming in **from the back gullies** where water is not to be had and settling down on the banks of the Bendigo”) (1855 *Illustr. Sydney News* 20 Jan. 20/3) [цит. за: 403, p. 25]);

– ‘наближеність до глибинки’ – “at or to the back of” (“There are still adventures to be met with if you **go far enough ‘back’** to seek them” (1894 G. H. Gibson *Ironbark Chips* 15) [цит. за: 403, p. 25]).

У ПАА одиниця *by* актуалізує ознаку ‘контрольований простір’:

– ‘поряд, біля’ – “ ‘Where are your children now?’ **‘By my husband’** ” (1991 Informant, Grahamstown (now Makhanda, Eastern Cape)) [цит. за: 390, unpagel];

– ‘розташування всередині’ – “A stroller is someone who don’t sleep **by his house** – he sleeps in the street. He don’t eat **by his house** – he eats by the bins” (1986 W. Schärff et al. in Burman & Reynolds *Growing Up* 262); “We often hear such expressions as **‘by the house,’ meaning ‘at home’** ” (1872 ‘Y.’ in Cape Monthly Mag. V. Sept. 182) [цит. за: 390, unpagel].

У НЗА окремі позначення простору реалізують функцію етнічної диференціації. Наприклад, у структурі значення лексичної одиниці *block* наявні

ЛСВ, які стимулюють асоціації з опозицією ‘свій’ – ‘чужий’, пор.: НЗА “*He had travelled through most of the settlement looking at the different ‘blocks’ or divisions of land the Government buys from the natives to sell to the settlers*” (1862 Aylmer Distant Homes 44) та НЗА “*In land-subdivision, a term [block] relating to a defined area of Maori land and bearing the original Maori tribal name*” (1952-53 NZ Forest Service Gloss. (TS)) [цит. за: 400, р. 62–63]).

Акцентуація уваги мовців на специфічних ознаках довкілля стимулювала тенденцію до звуження значень австралійських, новозеландських та південноафриканських інновацій порівняно з позначеннями простору в англійській мові метрополії: пор.: BE *paddock* “small field or enclosure” [388] та АВА *paddock* “a piece of land, fenced, defined by natural boundaries, a section of a rural property” [403, р. 457]; BE *waste* “uncultivated and uninhabited” [388] та АВА *waste* “of land: unalienated from, and unimproved by, the Crown” [403, р. 713]; BE *settlement* “a place where people come to live or the process of settling in such a place” [388] та НЗА *settlement* “the places non-Maori local or sporadic communities (of whalers, trades, or missionaries established in New Zealand) occupied” [400, р. 709]; BE *no-man’s land* “a piece of waste- or unowned land” [388] та ПАА *No Man’s Land* “the area straddling the boundary between what is now the Eastern Cape (formerly the Transkei), and KwaZulu-Natal (formerly Natal); so called from the mid-1800s, when it had no officially recognized local government or ruler” [390, unpaged]; BE *location* “place” [388] та ПАА *location* “a small area of land owned or occupied by any group or individual” [390, unpaged]).

Просторові позначення активно залучаються до складу стійких словосполучень в усіх аналізованих варіантах. Серед них кількісно переважають іменникові сполучення, оскільки вони “... виконують первинну референційну функцію” [259, р. 2]. Стійкі іменникові сполучення утворені за моделями ATTR + N (НЗА *high tops* “the highest parts of a high country farm or station” [400, р. 849]) та N + of + N (АВА *back of Bourke* “the remote and sparsely populated inland” [403, р. 88]).

У сполуках ATTR + N атрибутиви уточнюють географічні та соціальні ознаки простору, позначеного іменниковими основами (*~area*, *~country*, *~field(s)*, *~land(s)*, *~line*, *~path*, *~range*, *~settlement*, *~site*, *~slip*, *~town*, *~veld*:

– ‘розташування’ – АВА *back settlement* “an isolated settlement, inland from settled districts” [403, p. 27]; *back line* “a rear boundary” [403, p. 369]; НЗА *main centre* “pertaining to or characteristic of the four main centres (Auckland, Wellington, Christchurch, Dunedin)” [400, p. 461]; ПАА *braai area* “an outdoor area” [390, unpagued]

– ‘розмір’ – АВА *big country* “a tract of land distinguished by extent or dimension” [403, p. 50];

– ‘тип рослинності’ – НЗА *bush flat* “a flat area having some tall cover” [400, p. 112];

– ‘рельєф’ – АВА *dividing range* “a series of hills or stretch of high country forming a division between adjacent river systems” [403, p. 206]; *gibber country* “an arid stony area” [403, p. 271]; НЗА *low country* “farmland on a plain or in lower foothills” [400, p. 456];

– ‘культурна функція, значення’ – АВА *sacred site* “a place venerated by Aborigines” [403, p. 553]; АВА *dreaming path* “a place or route of dreamtime significance” [403, p. 217];

– ‘економічне призначення’ – АВА *digging town* “the dwellings on a goldfield” [403, p. 201]; *grazing country* “land suited to or used for the raising of sheep or cattle” [403, p. 288]; НЗА *ewe country* “easy country suitable for lambing on” [400, p. 247]; ПАА *diamond fields* “the area where diamonds were first discovered” [390, unpagued]; *border area* “a declared area, situated on the borders of a homeland, in which concessions are offered to industry in order to attract investment and development” [390, unpagued];

– ‘демографічні особливості’ – *down country* “a closely settled district” [403, p. 215]; *fence country* “fenced (settled) country” [403, p. 245]; *inside country* “well settled country” [403, p. 326]; *myall country* / *nigger country* “an area inhabited by Aborigines” [403, p. 416];

– ‘політична, расова ідентифікація’ – ПАА *betterment area* “a proclaimed area in a black reserve in which a betterment scheme was applied” [390, unpagued]; *black spot* “group area” “a residential area demarcated by law for occupation by one official ethnic group, to the exclusion of all other groups” [390, unpagued]; *prescribed area* “any area

which is considered to be a white area, but where a large number of Africans live and work” [390, unpagel];

– ‘адміністративні чи судові операції’ – НЗА *confiscated lands* “land taken from tribes opposing land sales, often by force of arms” [400, p. 166].

Адаптація поселенців до унікальних географічних умов стимулювала формування номінацій за аналогією. Наприклад, в АВА іменник *country* сполучається з різними атрибутами, які реалізують функцію ідентифікації місцевості: *wild country* “unalienated, unimproved a tract of land” [403, p. 736]; *snow country* “areas which are snow-covered for all or part of the winter” [403, p. 608]; *relief country* “an area having pasture available for stock from drought-affected areas” [403, p. 528]; *red country* “country with reddish soil” [403, p. 524]; *nigger country* “an area inhabited by Aborigines living traditionally” [403, p. 434]; *drum country* “country of a very bad repute” [403, p. 220]; *dry country* “country with a very low rainfall” [403, p. 221]; *cocky country* “a district chiefly devoted to small farming” [403, p. 155] тощо. Така сама тенденція є виразною у ПАА, де одиниця *veld* виявляє активність фразеологізації: *mixed veld*, *gebroken veld* “land used as pasture and consisting of a mixture of natural vegetation types” [390, unpagel]; *hooge veld* “land covered with a sour wiry grass” [390, unpagel]; *hard veld* “countryside consisting mainly of hard, unfertile soil” [390, unpagel] тощо.

Одні фразеологізми актуалізують метонімічні асоціативні зв’язки й експліцитно відтворюють вказівку на такі ознаки:

– ‘приналежність території’ через асоціативний зв’язок ‘символ > уряд’ (АВА *crown land* “unalienated land” [403, p. 183]);

– ‘тип поселення’ через асоціативний зв’язок ‘ознака > реалія’ (АВА *big smoke* “a town or city” [403, p. 50]; *canvas town* “a settlement, initially of gold-miners” [403, p. 132]);

– ‘відстань’ через асоціативний зв’язок ‘частина > ціле’ (НЗА *from the Three Kings to the Snares* “from one end of New Zealand to the other” [400, p. 832]; *from North Cape to Stewart Island* “from one end of New Zealand to the other” [400, p. 541]; *from*

Bluff to Cape Maria, from Reinga to the Bluff “from one end of New Zealand to the other” [400, p. 71, 666]).

Інші фразеологізми актуалізують яскраві образи, створені на основі епітетів (АВА **green slip** “a portion of Crown land remaining unalienated” [403, p. 290]) та метафор (АВА **devil devil country** “a queer ground formation where the ranges give place to the high plains” [403, p. 198]; **never-never country** “the outside districts” [403, p. 430]; *up a gum tree* “in another place” [403, p. 298]; НЗА **dead ground** “unperceived but distance-distorting country between a viewer and a distant landmark” [400, p. 201]; ПАА *doer and gone* “very far away” [390, unpagged]).

Фразеологічні вербалізації простору втілюють важливу для мовців концептуальну опозицію ‘свій – чужий’, яка відтворюється такими ознаками:

‘центр – периферія’ – АВА *up the country* “away from a centre of population, into the interior of the country” [403, p. 699] vs *down the country* “to or towards a (capital) city” [403, p. 215];

‘далеко – близько, а також ‘освоєний – дикий’ – АВА *beyond the black stump* “in the remote outback” [403, p. 62] vs *this side of the black stump* “in the world known to the speaker” [403, p. 62].

Унікальність природного і соціального простору стимулювали активне залучення просторових позначень до складу фразеологізмів, які виразно віддзеркалюють сприйняття та оцінку реалій мовцями. Фразеологізми з просторовими позначеннями орієнтовані перш за все на відтворення реакції мовців на клімат та погодні умови, які часом ускладнювали життя поселенців, або на соціально важливі явища:

– посушливий клімат Австралії (АВА *send it (her) down Hughie* – “ ‘Send it down, Hughie; send it down,’ she said. I stared, for it was many years since I had last heard the old bushman’s invocation to the mythical Hughie when rain was wanted badly” (1970 S.H. Courtier No Obelisk for Emily 172) [цит. за: 403, p. 318]);

– вітри та повені Південної Африки (*black south-easter* “a violent south-easterly wind, cold and usually accompanied with heavy rain” [390, unpagged]; *come down* “of a (periodically dry) river: to swell, to rise, to flood” [390, unpagged]);

– риси характеру, поведінка та звички, зокрема –

відчуття самотності (НЗА *like a shag on a rock* “estrangement, loneliness, isolation” [400, p. 713]; *be in the cactus* “a distant and isolated place” [400, p. 127]; *the backbone of the country* “farmers or the farming community regarded as the main producers of natural wealth” [400, p. 25], *be on the outer* “be excluded from a group” [400, p. 556]);

надмірність (НЗА “ ‘All done up like a sore toe’ describes someone dressed over-elaborately” (1943 Bennet English in NZ in Amer. Speech XVIII. 91) [цит. за: 400, p. 758], АВА “Done up like a sore toe, she was, too. Looks real nice dressed, does Joycie” (1945 M. Trist Now that we’re laughing 125) [цит. за: 403, p. 611]);

зарозумілість, пиха, дурість (АВА *in like Flynn* “assured of success in an enterprise” [403, p. 256]); *no flies on you* “cleverness” [403, p. 254]; НЗА *be up oneself* “to be very conceited” [400, p. 876]; *out on one’s own* “beyond reproach” [400, p. 556]);

метушливість, знервованість, гнів, образа, бажання помсти (АВА *carry on like a pork chop* “make a fuss about nothing” [407]; *chewie on your boot* “a cry intended to disconcert a footy player taking a kick” [407]; *shoot through like a Bondi tram* “a hasty departure or speedy action” [403, p. 77]; НЗА *get one’s back up* “to become angry or annoyed” [400, p. 27], *back-up* “revenge” [400, p. 27]; *have a down on* “to have a set on, a grudge against” [400, p. 225]; ПАА *rock up* “to arrive in a casual way (unexpectedly, late, or inappropriately” [390, unpagel]);

жадібність (АВА *death adder in your pocket* “mean, stingy, tight, used in reference to money” (“What do you mean you’re not paying, it’s your shout. The way you’re carrying on, I think you’ve got a death adder in your pocket!”) [цит. за: 407]);

– гумор у повсякденному житті (НЗА “Ignoring the fact that the bread was supposed to last for Monday’s lunches, they all bogged in” (1993 Renee Daisy & Lily 38) [цит. за: 400, p. 74], АВА “ ‘Bog in!’ called the cook; and all hands ‘bogged in’ ” (1932 I.L. Idriess Flynn of Inland 212) [цит. за: 403, p. 74], де *bog in* уживається на позначення “to begin eating vigorously”; АВА “Incoming waves may be assessed, and sometimes the ancient cry will rise during a lull: ‘Send’em up Huey’ Meaning: **push some waves in**. Some surf scholars believe Huey to be a corruption of Jupiter Pluvius”

(1981 Nat. Times (Sydney) 20 Dec. 26/4) [цит. за: 403, р. 318], де *send'em up* – поширений серед серфінгістів вираз, який виражає апеляцію до вищих сил з надією на потужну хвилю);

– цінності (АВА *straight to the poolroom* “express the great value of a gift, prize, object” [396]; ПАА *right hand house, right hand son, right hand wife* “of or pertaining to the most senior wife, her children, and their descendants” [390, unpaged]);

– повсякденні справи, важливі моменти життя, зміни (АВА *pass in your marbles* “to die” [403, р. 386]; *get yourself outside of* “eat or drink something” [407]; ПАА *to saddle off* “a break in a journey during which horses are unsaddled” [390, unpaged]);

– соціальна взаємодія (АВА *put the wind up* “urging someone” [407]; ПАА *to kraal off* “to separate (people) into groups of similar type; to restrict (people); to enclose (an area)” [390, unpaged]).

Джерелами утворення таких фразеологізмів слугували різні сфери соціального та політичного життя мовців:

– спорт (АВА *a roll (pile, etc.) Jack Rice couldn't jump over* “a man well supplied with cash < *Jack Rice*, a racehorse which ran successfully in hurdling and steeple chasing events” [цит. за: 403, р. 330]; НЗА *to go up as high as Baldwin* “to meet the full rigour of one's lack of success or wrong-doing; to go up ‘sky-high’” < *Thomas Scott Baldwin* (1860-1923), the first American to descend from a balloon by parachute [цит. за: 400, р. 29]);

– фольклор (АВА *on one's Pat Malone* “on one's own; alone” < Australian rhyming slang referring to a ballad about an Irishman called Pat Malone, who suffered numerous misfortunes after emigrating to Australia” [цит. за: 392]);

– фермерство (НЗА *the backbone of the country* “farmers or the farming community regarded as the main producers of natural wealth” [400, р. 25]);

– освіта, воєнний досвід (НЗА *overseas experience* “a humorous term for a working holiday to Britain and Europe undertaken by young New Zealanders as part of their informal education”, *go overseas* “go abroad to service outside New Zealand in WW1 and WW2”, *the boys overseas* “referring to servicemen in WW2” (“They were

asked by the announcer to remember the “boys” overseas – the members of the New Zealand Forces”) (“1942. NZEF Times 2 Feb.3) [цит. за: 400, р. 557]).

Отже, аналіз структурних характеристик просторової лексики у південних варіантах англійської мови засвідчив різноманітність досліджуваних одиниць. Наявні прості за морфологічною будовою лексеми та інші структури, утворені за допомогою афіксації, основоскладання, конверсії, скорочення та редуплікації. Семантичні особливості аналізованої лексики визначаються специфікою природних та соціальних реалій. В семантиці лексем віддзеркалено унікальність природи, культури, способу життя, а також внутрішнього світу мовців. Результати дослідження просторової лексики засвідчили по-перше, гнучкість та економію ресурсів в процесах утворення інновацій та адаптації мовних засобів до комунікативних потреб; по-друге, активність просторових одиниць у процесах вербалізації важливих для мовців понять.

3.3 Зіставний аналіз просторових метафор у південних варіантах англійської мови

3.3.1 Метафоризація на основі просторової опозиції ‘ВЕРХ – НИЗ’

Метафора на основі просторового параметра ‘верх’ актуалізує такі когнітивні домени: СИЛА, ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД, ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА, БІЛЬША КІЛЬКІСТЬ. Концепти, джерелом метафоризації яких є концепт ВЕРХ, вербалізовані одиницями на позначення верхньої частини тіла (*head*), вершини або високих об’єктів (*high, hill, tall, top, up*), локативів, співвідносних із позначенням розташування на поверхні (*on, over*). Розглянемо окремі приклади детальніше.

Просторова метафора ВЕРХ = СИЛА

Виокремлена метафора розкриває широкий спектр концептів, зокрема ЗАРОЗУМЛІСТЬ, ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ, АГРЕСІЯ, ПОМСТА, УСПІХ. Процес метафоричної проєкції, де певні ознаки корелята використовуються для концептуалізації ознак референта, призводить до формування відповідних референтних значень (див. Рисунок 3.1).

корелят ВЕРХ		референт СИЛА	
ОЗНАКИ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРОЄКЦІЇ			
ознаки корелята	>	ознаки референта	
розміщення зверху, над	>	зверхнє ставлення до когось	ЗАРОЗУМІЛІСТЬ
розміщення нагорі	>	емоційна, психологічна напруга, гнів	ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ, АГРЕСІЯ, ПОМСТА
рух угору, досягнення вищого рівня	>	досягнення певної межі, отримання бажаного	УСПІХ

Рисунок 3.1 Ознаки метафоричної проєкції ВЕРХ > СИЛА

Верх у картині світу мовців метафорично представлено уявною позицією домінування й переваги над іншими (НЗА *be up oneself* “to be very conceited” [400, р. 876]), тобто людина усвідомлює, що знаходиться вище за інших. Відчуття власної значимості, самозакоханість і психологічна стійкість є силою, яка дозволяє особистості зайняти верхню позицію, а внутрішнє відчуття переваги є мотивом для встановлення уявного домінування, яке існує здебільшого у свідомості самозакоханої людини й не обов’язково відображає реальність: НЗА “*In practice this refers to someone who has a severely exaggerated idea of his own importance (and/or qualifications, intelligence, etc.). It derives from the suggestions that someone with such strong narcissistic tendencies could find only himself worthy of his own concupiscent attentions*” [383, р. 107]. У вислові *be up oneself* просторове значення ‘верх’ переосмислено з огляду на позначення соціального й психологічного стану. Значення *up* є контекстуально обумовленим і не зводиться лише до фізичного розташування, а в цілому метафора реалізує ідею самозакоханості як відчуття власної переваги й зверхності.

Конкретним фізичним поняттям ‘верх’ втілено ‘силу’ як якісну характеристику людини, виявлену в спроможності контролювати ситуацію й приймати виклик, що в цілому набуває позитивної оцінки. Наприклад, вислів АВА *high mark* “a fair catch taken in the course of a high leap” [403, р. 387] демонструє, як фізична перевага (верх) стає основою для досягнення контролю над м’ячем і ситуацією. Верх означає

здатність гравця підстрибнути вище за опонентів, фізичну можливість опинитися в просторі над іншими гравцями. Завдяки високому стрибку гравець здобуває перевагу в динамічній ігровій ситуації, а перебування у вищій точці дозволяє йому безперешкодно прийняти м'яч і приносить відчуття задоволення, яке є наслідком встановлення контролю над м'ячем та ігровим моментом: АВА “*What **better satisfaction** can a player have than taking a well judged **high mark** over the top of the pack?*” (1968 Footy Fan (Melbourne) I. iii. 22) (цит. за: [403, p. 387]).

Концептуальна метафора ВЕРХ = СИЛА набуває мультикультурного характеру й вербалізує боротьбу між різними соціальними групами в контексті південноафриканської англійськомовної культури. Одиницю ПАА *white-on-black* “of or pertaining to racially motivated aggression perpetrated by a white person or persons against a black person or persons” [369, unpagged] утворено словоскладанням, яке результує у формування синтаксичного композита, де прийменник *on* набуває метафоричного значення ‘спрямованості дії від того, хто знаходиться вище (у владній ієрархії), до того, хто знаходиться нижче’. Така трансформація семної структури прийменника *on* можлива внаслідок концептуалізації расових відносин як вертикальної соціальної ієрархії, у якій білі знаходяться зверху, а чорні – знизу. Якість ‘сила’ (расове домінування) метафорично осмислюється через конкретне просторове поняття ‘верх’, а метафоричне відображення дозволяє зрозуміти не лише спрямованість дії, але й владні відносини, які лежать в її основі: ПАА “*A spate of ‘retaliatory’ **white-on-black attacks** also took place*” (1992 Sunday Times 9 Feb. 18) (цит. за: [390, unpagged]). Прийменник *on* у цьому контексті є маркером метафоричної концептуалізації вертикальної структури влади або внутрішньогрупової ієрархії: ПАА “*Most people concluded that she was referring to a new and devastating **form of killing** that was primarily reserved for what became known as ‘**black-on-black**’ violence: **the murder of alleged African collaborators**”* [417, p. 480].

Верх реалізує ідею покращення стану: у висловах АВА *get up* “to be successful in an endeavor” [403, p. 270] та НЗА *come up the straight* “to approach a goal” [400, p. 787] прийменник *up* набуває метафоричного значення ‘досягнення успіху, підвищення рівня діяльності’ і кодує ідею прогресу. Успіх концептуалізовано як

переміщення з нижчої позиції на вищу, більш бажану, подібно до того, як людина фізично підіймається вгору. Успіх розглядається як результат зусиль, які “підіймають” людину на вищий рівень досягнень: АВА “*She has an understanding of basic cybersafety and uses online banking, **she has updated her resume and is applying for jobs online.***” [410, р. 9]. Це передбачає подолання початкового “низького” стану й поступове просування вгору до бажаного результату.

Якість ‘сила’ метафорично уявляється як вертикальна шкала, де рух вгору означає її збільшення й отримує метафоричне значення ‘нарощування інтенсивності дії (нападу) з метою відновлення порушеного балансу сил або встановлення домінування над тим, хто завдав шкоди’. Наприклад, у вислові НЗА *back up on someone* “to gang up on (for retaliation)” [400, р. 27] прийменник *up* унаслідок метафоричної концептуалізації вживається на позначення відновлення домінування через акт помсти: НЗА “*In our gang we all used to back up on Barclay because we’d all talked it over and decided **to stick together***” (1982 NEWBOLD Big Huey 168) (цит. за: [400, р. 27]). Прийменник *on* у АВА *to put (ply, try) the acid (on)* “to exert a pressure which is difficult to resist; to exert such pressure on (a person, etc.)” [403, р. 4] набуває метафоричного значення ‘здійснення сильного тиску, застосування сили, примус’: АВА “*Stop **putting the acid on** your mother. You should learn to earn money on your own. You’re 26!*” [408, unpagued]. Розташування вгорі метафорично актуалізує відкритість, а рух вгору – передачу інформації до вищої інстанції, до влади, встановлення контролю над правопорушником: АВА “*There was too much **danger** that a squarehead would **top-off to the police***” (1939 K. Tennant Foveaux 312) (цит. за: [403, р. 679]), де *top-off* має значення “to divulge information; to betray (someone)” [403, р. 679], “a police informer” [401, р. 1988].

Просторове поняття ‘верх’ слугує показовим метафоричним інструментом для концептуалізації позитивних аспектів життя. Просторова метафора ВЕРХ = ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД відображає фундаментальну тенденцію асоціювати фізичне піднесення з позитивними емоціями й станами.

Ця метафора розкриває концепти ІДЕАЛИ, ДРУЖБА, ЩАСТЯ. Процес метафоричної проєкції, де певні ознаки корелята використовуються для

концептуалізації ознак референта, призводить до формування відповідних референтних значень (див. Рисунок 3.2).

Просторова метафора ВЕРХ = ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД

корелят ВЕРХ		референт ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД	
ОЗНАКИ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРОЄКЦІЇ			
ознаки корелята	>	ознаки референта	
розташування на поверхні	>	цінності	ІДЕАЛИ, ДРУЖБА, ЩАСТЯ

Рисунок 3.2 Ознаки метафоричної проєкції ВЕРХ > ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД

Просторове поняття ‘верх’ важливе в структуруванні ідеалів у картині світу мовців. Наприклад, у вислові АВА *light on the hill* “a catchphrase in Australian politics; used as a reference to the ideals of the Australian Labor Party; used to evoke traditional Labor values” [396, unpagged] прийменник *on* не тільки вказує на фізичне розташування світла на вершині гори: його значення значно глибше, оскільки прийменник *on* набуває метафоричного значення ‘розташований у певному, визначеному місці, яке є об’єктом прагнень і надій’. Світло на горі (*on the hill*) є фіксованим орієнтиром і символізує сталість і чіткість ідеалів, адже світло на вершині видно здалеку, а гора з освітленою вершиною стає природною точкою фокусу. Вказане підкреслює публічний характер ідеалів, їхню відкритість для всього суспільства: прийменник *on* демонструє те, що ці ідеали є метою, до якої слід прямувати, орієнтиром для політики. Світло, розташоване на висоті, здатне викликати почуття надії й натхнення, символізує краще майбутнє. Отже, значення *on* у вислові *light on the hill* виходить за межі просторового розташування і є важливим елементом метафоричного образу, який реалізує ідею політичних ідеалів як стабільного, видимого, такого, що слугує орієнтиром і надихає на досягнення кращих результатів у майбутньому: АВА “We have **a great objective – the light on the hill** – which we **aim to reach by working for the betterment of mankind** not only here but anywhere we may give a helping hand.” (J. B. Chifley, speech to NSW ALP conference, June 1949) [433, unpagged]. Попри те, що ці ідеали можуть виявитися застарілими й заплямованими корупцією: АВА “Labor remains ... the party of labour. **Trapped in its myths**, it invests itself with a historic mission of leading ‘working people’ to the ‘**light on**

the hill': a light whose glare now serves mainly **to hide corrupt deals and tarnished ideals.**" (2013 Australian (Sydney) 18 November) (цит. за: [396, unpagel]). Подібно до того, як контекст змінює значення інших прийменників, політичний та ідеологічний контекст цієї фрази наділяє *on* переконливим метафоричним змістом.

Просторовим поняттям 'верх' концептуалізуються позитивні факти людської взаємодії. Наприклад, доброзичливість і партнерство: АВА *be shook on* "to be enamoured of; to be well-disposed towards" [403, p. 575], НЗА *cobber up (with)* "to become mates (with), to make friends (with)" [400, p. 155], ПАА *chat (someone) up* "make a pass at (someone), flirt with (someone)" [390, unpagel]). Прийменник *on* у складі вислову НЗА *get on like a bush-fire* "(of people) to be very friendly with, to suit" [400, p. 117] набуває метафоричного значення 'встановлювати позитивні, гармонійні відносини або швидко досягати взаєморозуміння й дружби': НЗА "But what about Sally Smith? **She likes dancing with me. We get on like a bush fire... She's a good sort. One of us...**" [435, p. 162].

Задokumentовано накладання просторових проєкцій на сферу цінностей. Прийменник *on*, який є складовою частиною вислову НЗА *on the pig's back* "in a happy or successful situation" [400, p. 597], за рахунок метафоричного переосмислення набуває значення 'перебувати у вигідному, комфортному й безтурботному стані, ніби розмістившись на чомусь великому, надійному й здатному рухатися вперед'. Спина великої тварини метафорично уособлює безпечне та горішнє місце порівняно з землею. Перебування на ній означає бути у вигідній ситуації, а образ людини, яка зручно розташувалася на спині тварини, реалізує ідею відчуття розслабленості й відсутності турбот. Отже, значення прийменника *on* є важливим елементом метафоричного образу, що реалізує ідею щастя й успіху як перебування у вигідному, комфортному й безпечному становищі: НЗА "Got into the reps and **when they won the Shield he was home on the pig's back. Never looked back. Everything went right.**" (1968 SLATTER Pagan Game 158) (цит. за: [400, p. 597]). Культурний та ідіоматичний контекст цієї фрази наділяє *on* метафоричним значенням благополуччя.

Просторове поняття ‘верх’ з огляду на культурні або історичні умови здатне метафорично пов’язуватися з поведінкою, яка є нетрадиційною або й асоціальною. Верх символізує вихід за встановлені межі, перевищення дозволеного.

Просторова метафора ВЕРХ = ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА

Ця метафора розкриває концепти АЛКОГОЛІЗМ, НАРКОМАНІЯ, ПРОБЛЕМИ. Процес метафоричної проєкції, де певні ознаки корелята використовуються для концептуалізації ознак референта, призводить до формування відповідних референтних значень (див. Рисунок 3.3).

корелят ВЕРХ		референт ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА	
ОЗНАКИ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРОЄКЦІЇ			
ознаки корелята	>	ознаки референта	
рух вгору	>	погані звички, скрутне становище	АЛКОГОЛІЗМ, НАРКОМАНІЯ, ПРОБЛЕМИ

Рисунок 3.3 Ознаки метафоричної проєкції ВЕРХ > ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА

Просторовий параметр ‘верх’ використовується для концептуалізації негативних звичок, особливо пов’язаних зі вживанням алкоголю й наркотиків: АВА *grogging on* “to engage in a protracted drinking session” [403, p. 292], НЗА *keg it up* “to take part in a drinking session” [400, p. 401], ПАА *boomed up* “under the influence of marijuana” [390, unpagged]. Стан алкогольного чи наркотичного сп’яніння асоціюється з відчуттям тимчасового ‘піднесення’ настрою або свідомості й метафорично пов’язано з рухом угору: НЗА *high as a kite (kite-high)* “very drunk” [400, p. 412] – “A moral wreck if ever there was one. A **drink or two sends him kite high**, but that is nothing in extenuation” [409, p. 4]. Однак це ‘піднесення’ є штучним і часто призводить до втрати контролю над собою: АВА “We’ll **shout**’em instead. We’ll **get on the scoot ... and knock smoke out of some poor old coot before the night’s out... and sing and maybe we’ll wake up sick.**” (1950 G. FARWELL Surf Music 49) (цит. за: [403, p. 561]). Втрата контролю може бути концептуалізована як відхід від ‘нормального’ або ‘земного’ стану, що асоціюється з рухом угору. Припускаємо, це пов’язано з природою соціуму, зокрема Австралії та Нової Зеландії, основу якого становили колишні злочинці, система цінностей та антицінностей яких суттєво відрізняється

від встановлених загальноприйнятих демократичних норм. Попри те, що концептуальні метафори, джерелом яких є концепт ВЕРХ, пов'язані з чимось позитивним (наприклад, успіхом, досягненнями) і поширені в багатьох мовах, у південних варіантах англійської мови ця просторова орієнтація набула специфічного негативного відтінку й демонструє, як універсальні когнітивні механізми можуть набувати культурно специфічних мовних виявів.

Фізичне розташування вгорі метафорично відображає різні аспекти складних ментальних або життєвих ситуацій. Наприклад, у вислові АВА *up a gum tree* “in another place, another state of mind; ‘treed’, cornered; in a state of confusion; in a predicament” [403, p. 298] абстрактне поняття ‘скрутне становище’ метафорично осмислено в конкретному образі фізичного розташування вгорі на дереві й передає обмеженість, важкодоступність і потенційну пастку: АВА “*When he **died** I was left **up a gum tree***” [388, unpagel]. Прийменник *up* є ключовим елементом метафоричної концептуалізації скрутного становища.

Просторове поняття ‘верх’ метафорично передає проблеми, пов'язані з інтелектуальною недосконалістю. Наприклад, *top* позначає верхню, найвищу частину чогось, що метафорично уособлює розум, голову, відповідає за мислення і вказує на те, що безлад у верхній ділянці призводить до неадекватної поведінки: АВА “*There’s an old lady who stands on the corner **yelling at strangers all day**. I think **she might have a few kangaroos loose in the top paddock.***” [392, unpagel].

Просторове поняття ‘верх’ слугує зручним способом метафоричного представлення більшої кількості, об’єму й дозволяє збагнути абстрактні ідеї, пов'язані з кількістю, через знайомий фізичний образ зростання за вертикальною шкалою.

Просторова метафора ВЕРХ = БІЛЬША КІЛЬКІСТЬ

Ця метафора містить широкий спектр концептів, пов'язаних із НАДМІРНІСТЮ, ПІДВИЩЕННЯМ САМООЦІНКИ. Процес метафоричної проєкції, де певні ознаки корелята використовуються для концептуалізації ознак референта, призводить до формування відповідних референтних значень (див. Рисунок 3.4).

корелят ВЕРХ		референт БІЛЬША КІЛЬКІСТЬ	
ОЗНАКИ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРОЄКЦІЇ			
ознаки корелята	>	ознаки референта	
знаходиться на поверхні		збільшуватися кількісно	НАДМІРНІСТЬ
рухатися вгору	>	самоповага, упевненість	ПІДВИЩЕННЯ САМООЦІНКИ

Рисунок 3.4 Ознаки метафоричної проєкції ВЕРХ > БІЛЬША КІЛЬКІСТЬ

Верх набуває значення переповнення і як просторовий параметр асоціюється з найвищою точкою заповнення будь-якого об'єкта чи простору. У метафоричному аспекті 'верх' вже не позначення найвищої точки в просторі, а символ 'досягнення межі, переповнення, надмірності' як у фізичному, так і в емоційному значенні: пор. АВА "Edna asked Harry if *he'd had enough to eat. 'I'm full up to Dolly's wax'*, Harry would say, patting his neck." [447, p. 51] та АВА "There are books on this and books on that about past, present, and future international relations *all deadly dull ... And I am fed up to dolly's wax with them.*" (1943 Australasian (Melbourne) 10 July) (цит. за: [396, unpagel]).

За допомогою встановлення асоціативних зв'язків між фізичним положенням тіла в просторі та психологічним станом людини, бажання підвищити самооцінку метафорично усвідомлюється як зростання, перебування на висоті. Наприклад, прийменник *up* у ПАА *kugel up* "to dress up, to over-dress" концептуалізує процес вдягання як рух угору, де фізичне піднесення (навіть символічне, зокрема через одяг) метафорично пов'язано з підвищенням самооцінки. Верх буквально означає 'рух у вертикальному напрямку' і в метафоричному аспекті відображає процес додавання якоїсь реалії (у цьому випадку – елементів одягу). Рух угору часто асоціюється зі збільшенням, покращенням або піднесенням. У вислові *kugel up* додавання елементів одягу сприймається як спосіб покращити зовнішній вигляд, а метафорично – підвищити самооцінку: ПАА "Being at University, I spend *half my life in faded jeans*, but that doesn't give me the right to condemn the few who do turn up *dressed to kill*. I indulge in '*kugeling-up*' myself occasionally" (1979 Sunday Times 9

Sept. (Mag. Sect.) 4) (цит. за: [390, unpagel]). Дія, спрямована вгору, метафорично втілює зростання внутрішньої самоповаги й упевненості.

Отже, просторове поняття ‘верх’ є переконливим джерелом метафоризації, яке відображає фундаментальну когнітивну орієнтацію людини на вертикальну вісь. Його використання виходить за межі просторового розуміння й концептуалізує абстрактні поняття, зокрема ‘силу’, ‘позитивний досвід’, ‘девіантну поведінку’, а також ідею збільшення. Метафоризація на основі просторового поняття ‘верх’ є універсальним когнітивним механізмом, який дозволяє осмислювати й виражати широкий спектр абстрактних понять через призму базового просторового досвіду. Ця орієнтація глибоко вкорінена в мовній системі й важлива в процесі світорозуміння мовців.

Метафора на основі просторового параметра ‘низ’ актуалізує такі когнітивні домени: ПІДКОНТРОЛЬНІСТЬ, НЕГАТИВНИЙ ДОСВІД, МЕНША КІЛЬКІСТЬ. Концепти, джерелом метафоризації яких є концепт НИЗ, вербалізовані одиницями на позначення об’єктів, які знаходяться в нижній частині (*bottom, floor*), локативів та дирекціоналів, які співвідносяться з позначенням розташування внизу (*below, down, under*). Розглянемо окремі приклади детальніше.

Просторова метафора НИЗ = ПІДКОНТРОЛЬНІСТЬ

Аналіз матеріалу переконує, що ця метафора розкриває широкий спектр концептів, пов’язаних з УВ’ЯЗНЕННЯМ, ПІДПОРЯДКУВАННЯМ. Процес метафоричної проєкції, де певні ознаки корелята використовуються для концептуалізації ознак референта, призводить до формування відповідних референтних значень (див. Рисунок 3.5).

корелят НИЗ		референт ПІДКОНТРОЛЬНІСТЬ	
ОЗНАКИ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРОЄКЦІЇ			
ознаки корелята	>	ознаки референта	
рух вниз		позбавлення волі	УВ'ЯЗНЕННЯ
розташування на нижній горизонтальний поверхні	>	захист	ПІДПОРЯДКУВАННЯ

Рисунок 3.5 Ознаки метафоричної проєкції НИЗ > ПІДКОНТРОЛЬНІСТЬ

Неволя метафорично концептуалізується за допомогою просторового параметра ‘низ’. Це фундаментальна просторова метафора, яка лежить в основі багатьох уявлень про свободу та її відсутність. Низ асоціюється з обмеженням, приземленістю, стисненням, відсутністю простору для руху. Позбавлення свободи часто пов’язане з фізичним обмеженням – ув’язненням у тісному просторі, кайданами, ланцюгами, перебуванням під вартою. Перебування внизу соціальної ієрархії означає підпорядкованість, відсутність влади й контролю власного життя. Неволя передбачає залежність від інших, вона обмежує можливості людини, її здатність досліджувати світ, розвиватися та реалізовувати свій потенціал, що метафорично передано як перебування внизу. Низ символізує ці обмеження, відсутність простору для зростання й руху вгору.

Просторовий параметр ‘низ’ проєктується на уявлення мовців про віддалене місце, що метафорично уособлює перебування під контролем та ізоляцію. Низ – це підкорення й відсутність свободи: НЗА “***Down the back, solitary confinement or punishment***” (1980 MACKENZIE While We Have Prisons 95) (цит. за: [400, р. 25]). Вниз буквально означає ‘рух’ або ‘розташування в нижній частині чогось’. У метафоричному аспекті це відображено в підпорядкованому становищі ув’язненого по відношенню до влади. Наприклад, у в’язничній ієрархії адміністрація знаходиться зверху, а ув’язнені – знизу. Одиначне ув’язнення (*solitary confinement*) є крайньою формою контролю: ув’язнений повністю позбавлений свободи пересування й спілкування, його життя цілковито регулюється правилами й рішеннями тих, хто зверху.

Лексична одиниця *under* набуває значення ‘перебування під владою закону’: АВА “***For sitting on the street at Newtown on Sunday last wortelling constable she had ‘nowhere to go’, an old a was sent up for a month under the vag.***” (1908 Truth (Sydney) 18 Jan. 1/7) (цит. за: [403, р. 701]), де *under the vag* має значення “on a charge of vagrancy”. Правоохоронні органи ніби накривають обвинувачувану людину, яка безпорадна й знаходиться у підпорядкованому становищі. Перебування під кимось або чимось зазвичай набуває негативного відтінку, оскільки пов’язане з арештом, ув’язненням або соціальним осудом.

Утім позиція залежності, коли одна людина знаходиться в підпорядкуванні іншої, може набувати ознак турботи й захисту (НЗА *come **under** a person's mat* “to accept as a **protector**, or as a betrothed” [400, p. 485]). Перебування внизу метафорично означає прийняття ролі того, хто потребує захисту або підпорядковується владі іншої особи: НЗА “*‘Perhaps **it's better**,’ said Tiffany with youth's cruelty towards an unwanted lover. ‘Hemi is always asking **me to come under his mat**.’*” (1938 LANCASTER Promenade 235) (цит. за: [400, p. 485]). Прийменник *under* набуває значення ‘стан залежності, прийняття захисту або підпорядкування’ через образ фізичного розташування внизу, під чимось/кимось, що символізує владу або безпеку.

У багатьох культурах положення внизу асоціюється з негативним, поганим, небажаним або таким, що має низьку цінність. Падіння вниз пов’язане з болем, втратою рівноваги й контролю.

Просторова метафора НИЗ = НЕГАТИВНИЙ ДОСВІД

Аналізована метафора розкриває широкий спектр концептів, зокрема ЗЛІСТЬ, ЕМОЦІЙНЕ ВИСНАЖЕННЯ, ПОРАЗКА, КРАХ ДОЛІ. Процес метафоричної проєкції, де певні ознаки корелята використовуються для концептуалізації ознак референта, призводить до формування відповідних референтних значень (див. Рисунок 3.6).

Негативний досвід у картині світу мовців метафорично осмислюється як перебування внизу (АВА *tumble **down*** “to die; to kill; to fall down” [403, p. 693], НЗА *fake **down*** “to steal; to carry out a dishonesty” [400, p. 251]), а сам низ метафорично відображає відчуття важкості й пригнічення, пов’язане з негативними подіями: виходить так, ніби людина фізично опускається в нижчу, менш бажану позицію.

корелят НИЗ		референт НЕГАТИВНИЙ ДОСВІД	
ОЗНАКИ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРОЄКЦІЇ			
ознаки корелята	>	ознаки референта	
рух униз		негативні емоції	ЗЛІСТЬ, ЕМОЦІЙНЕ ВИСНАЖЕННЯ
у напрямі донизу, знаходиться внизу	>	проблеми	ПОРАЗКА, КРАХ ДОЛІ

Рисунок 3.6 Ознаки метафоричної проєкції НИЗ > НЕГАТИВНИЙ ДОСВІД

Метафора НИЗ = НЕГАТИВНИЙ ДОСВІД концептуалізує спрямованість негативних емоцій, зокрема неприязні або злості, згори вниз на іншу особу: АВА “*Eugene ... had what is colonially termed ‘a down’ upon the speaker, that is to say, a spite against him*” (1862 ‘W.T.G.’ Quite Colonial (с 1948) 17) (цит. за: [403, р. 215]). Зла людина метафорично займає вищу позицію й відчуває перевагу або зневагу до іншої людини (*down upon*), яка опиняється внизу їх емоційного зв’язку. Спрямованість вниз відображає негативне ставлення, де той, хто відчуває злість, ставиться зверхньо до об’єкта своєї неприязні (НЗА *have a down on* “to have a set on, a grudge against” [400, р. 225]).

Обман, пограбування метафорично спрямовані вниз, що пов’язано з глибоко вкоріненими культурними й когнітивними асоціаціями, де низ символізує негативні аспекти людського досвіду. У фізичному світі падіння вниз пов’язане з помилками, болем, пошкодженням, втратою контролю (АВА “*I’ve **fell in** meself before to-day and I know that **it hurts real bad***” (1922 C. DREW Rogues & Ruses 164) (цит. за: [403, р. 239]), зокрема *fell in* ужито на позначення “make a mistake”). Низ асоційований із низьким соціальним статусом, підпорядкованістю, аморальністю (АВА *take **down*** “to defraud, cheat, or swindle” [407, unpagel]), злом (АВА “***Three troopers... have arrested a man suspected of several charges of robbery under arms.***” (1864 Illustr. Sydney News 16 Nov, 2/3) (цит. за: [403, р. 536]) і злочинністю (АВА “*Why do I lie here, groaning; yes, crying like a child, and **beating my head against the stone floor?** I am not mad, though I am shut up in a cell ... **there’s no get away this time;** and I, Dick Marston ... **have been tried for bush-ranging – robbery under arms – they call it***” [412, р. 1]). Бажання “опустити” когось метафорично означає завдати шкоди, принизити.

Злі умисли щодо інших є негативним явищем, що природно метафоризується як рух униз: АВА “*Maybe when Mr Keating has finished educating the judiciary, **he might have a go at the politicians and bureaucrats, starting with arithmetic. Although I must say this is a very cunning, contrived piece of legislation, if that is what they set out to do. May their chooks turn into emus and kick their dunnies down.***” (1993 Advertiser (Adelaide) 9 June) (цит. за: [396, unpagel]), де вислів *may your chooks turn into emus and kick your dunny down* є прокляттям і містить побажання нещастя, несподіваних,

небажаних і хаотичних змін у житті людини. Метафоричне спрямування негативних емоцій і дій (бажання зла, обману й грабіжництва) вниз є результатом складного поєднання фізичного й соціального досвіду, моральних цінностей, емоційних асоціацій і базових концептуальних метафор, які формують розуміння світу й дозволяють образно висловити негативні наміри через неодноразово апробований, а тому зрозумілий напрямок униз.

Емоційний стан – це вертикальна шкала, на якій верх означає ресурсність/стабільність, а низ – виснаження/нестабільність. Злість призводить до емоційного виснаження, яке концептуалізовано за допомогою просторового параметра ‘низ’: НЗА “***Broken down swell. Emotionally distressed person***” (1982 Newbold Big Huey 245) (цит. за: [400, p. 93]). Емоційно виснажена людина метафорично опускається на нижчий рівень, адже постійна боротьба з негативними емоціями, їх придушення або неконструктивне вираження призводять до емоційного спустошення й відчуття розбитості (*broken down*).

Просторовий параметр ‘низ’ використовується для концептуалізації негативного робочого й бізнес-досвіду. Наприклад, НЗА “***To be sent down the road ... It is now used ... to describe someone being dismissed, even if he can get another job***” (1951 p.c. Miss J. Hall Otago) (цит. за: [400, p. 676]). Вислів *down the road* метафорично означає співвіднесення з гіршим, менш бажаним станом у професійному плані. Дорога символізує кар’єрний шлях або професійну діяльність, а рух униз від початкової точки (робочого місця) означає втрату цього місця й необхідність шукати нові можливості. Роль прийменника *down* полягає у відображенні спадного руху, погіршення ситуації. Звільнення розглядається як переміщення на нижчий щабель професійної стабільності, навіть якщо людина може знайти іншу роботу.

Втрата місця роботи й фінансові негаразди, пов’язані з цим, сприймаються як негативна зміна (АВА *bottom of the harbor* “the destination of a company stripped of its assets and sold off as a means of evading a taxation liability” [403, p. 86]). Розташування внизу (*bottom of the harbor*) метафорично позначає найнижчу можливу точку розвитку, повний крах і знищення: АВА “***An example of a simple bottom-of-the***

harbour scheme would begin with a ‘target’ company ... the company can never meet its \$400,000 tax liability – it has been sent to the bottom of the harbour.” (1984 Canberra Times 11 Apr. 3/1) (цит. за: [403, р. 86]). Гавань символізує економічне середовище або бізнес-простір, опинитися на дні (*bottom*) гавані означає повну втрату активів і юридичне зникнення з метою уникнення відповідальності.

Рух униз або перебування внизу свідчить про наявність серйозних проблем у професійній або фінансовій сфері й концептуалізує труднощі в особистому житті: ПАА “ ‘*Your son has **burned down my life!***’ ... *My mom was too much in shock. There’s naughty, and then there’s burning down a white person’s house. **She didn’t know what to do***” [437, unpagued]. Прийменник *down* вказує на повне руйнування й знищення певної цінності, що метафорично уособлює крах долі, оскільки життя метафорично уявляється як структурний процес, опертий на фундамент. Дія, спрямована вниз призводить до повного знищення (*burned down*), метафорично передає тотальний крах долі, втрату перспектив.

Просторове поняття ‘низ’ є природним і зрозумілим метафоричним способом представлення меншої кількості, об’єму, інтенсивності або значення. Людство інтуїтивно асоціює фізичне опускання або нижнє положення зі зменшенням кількості.

Просторова метафора НИЗ = МЕНША КІЛЬКІСТЬ

Ця метафора розкриває концепти ВИТРАТИ, ЗАВЕРШЕННЯ. Процес метафоричної проєкції, де певні ознаки корелята використовуються для концептуалізації ознак референта, призводить до формування відповідних референтних значень (див. Рисунок 3.7).

корелят НИЗ		референт МЕНША КІЛЬКІСТЬ	
ОЗНАКИ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРОЄКЦІЇ			
ознаки корелята	>	ознаки референта	
рух униз		витрачання грошей, припинення діяльності	ВИТРАТИ, ЗАВЕРШЕННЯ

Рисунок 3.7 Ознаки метафоричної проєкції НИЗ > МЕНША КІЛЬКІСТЬ

Просторовий параметр ‘низ’ концептуалізує швидке витрачання грошей, особливо на алкоголь і розваги (НЗА *knock **down** a cheque* “to spend quickly on a

drinking bout” [400, p. 417]). Прийменник *down* метафорично кодує ідею швидкого й безтурботного витрачання зароблених грошей, що призводить до їх зменшення або втрати: НЗА “*The breath Of the Royal Hotel in town; A prime Manilla in my mouth, Whilst I **knock my earnings down!***” (1853 in Canterbury Rhymes (1866) 19) (цит. за: [400, p. 417]). Людина під впливом умовлянь або обману (АВА *lamb down* “to inveigle (a client, esp. a shearer or shepherd) into spending accumulated earnings on liquor” [403, p. 358]) витрачає свої гроші, що призводить до зменшення фінансових ресурсів, а статки скорочуються, опускаються на нижчий рівень. Втрата контролю над ресурсами (*lamb down*) передбачає, що людина втрачає контроль над заробленим, віддаючи їх іншим (власникам пабів) в обмін на алкоголь. Викладене можна розглядати як рух униз від стану фінансової незалежності до стану залежності від своїх витрат. Людина, яка заробила гроші (метафорично перебувала на вищому фінансовому рівні), внаслідок дій інших втрачає кошти, ніби вони рухаються вниз: АВА “*But while in Bathurst’s busy streets **He got upon the spree, And publicans was awful cheats For soon “lamm’d down” was he.***” [419, unpagel].

За допомогою просторового параметра ‘низ’ також може бути концептуалізовано припинення буд-якої небажаної діяльності. Прийменник *down* метафорично передає стан руйнації політичного устрою (ПАА “*The **walls of apartheid were coming down** just as American hip-hop was blowing up*” [437]); вимогу/прохання припинити суперечку (АВА “*‘Oh, hang the expense. I’ll shout. ‘**Break it down, Paula.**’ She slapped him playfully. ‘**Stop arguing.**’*” (1963 D.H. CRICK Martin Place 154) (цит. за: [403, p. 92]); припинити неприйнятну діяльність, яка заважає іншим (НЗА *break it down* “command akin to ‘Stop that’ or ‘Take easy’ ” [402, p. 35]); стан тимчасової бездіяльності (ПАА “*Now more teachers **down chalk...** the National Professional Teachers Organisation of South Africa **will go on strike** today, stripping classrooms of even more teachers during the strike by public servants.*” [444, unpagel]). Суперечка/поведінка метафорично уявляються як активні діяльності, що розгортаються на певному рівні. Вимога зупинити ці процеси (*break it down*) означає “зламати” їх та опустити до стану бездіяльності. Прийменник *down* відображає завершення, зупинку небажаної активності, яка має бути зведена вниз, тобто

припинена. Це не прохання зменшити інтенсивність, а вимога повного припинення конфлікту.

Напрямок вниз використовується й для образного представлення процесуального результату – зменшення розміру, об’єму. Наприклад, рух від більшого об’єму/висоти до меншого/плаского стану: АВА “*In some districts the Government, by means of a traction engine, rolls down the scrub, charging the settler 3s. per acre.*” (1910 ‘YARRAN’ Mallee 5) (цит. за: [403, p. 539]), де *roll down the scrub* ужито на позначення “to crush and flatten mallee scrub”. Чагарник, який раніше був об’ємним і пишним, стає пласким і притиснутим до землі, що візуалізується як зменшення по вертикалі. Кінцевий результат – зменшення об’єму чагарника, його опускання до рівня землі.

Отже, просторовий параметр ‘низ’ відображає ‘підконтрольність’, ‘негативний досвід’ і ‘зменшення кількості/значення’. Перебування або рух униз метафорично асоціюється зі зменшенням самотійності чи потраплянням під вплив іншої сили й обставин. Серед іншого НИЗ слугує засобом осмислення негативних переживань, метафорично передає погіршення стану, крах або емоційне виснаження. Просторове розташування внизу часто корелює зі зменшенням фізичних або абстрактних величин і вказує на меншу кількість, нижчу цінність або зниження інтенсивності.

3.3.2 Метафоризація на основі просторової опозиції ‘ВСЕРЕДИНУ – НАЗОВНІ’

Метафора на основі просторового параметра ‘всередину’ актуалізує такі когнітивні домени: ТРУДНОЦІ, НЕГАТИВНІ ЕМОЦІЇ, СПІВПРАЦЯ. Концепти, джерелом метафоризації яких є концепт ВСЕРЕДИНУ, вербалізовані одиницями *in*, *into*. Розглянемо окремі приклади детальніше.

Просторова метафора ВСЕРЕДИНУ = ТРУДНОЦІ

Ця метафора ідентифікує концепт СКРУТНЕ СТАНОВИЩЕ. Процес метафоричної проєкції, де певні ознаки корелята використовуються для концептуалізації ознак референта, призводить до формування відповідних референтних значень (див. Рисунок 3.8).

корелят ВСЕРЕДИНУ		референт ТРУДНОЩІ	
ОЗНАКИ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРОЄКЦІЇ			
ознаки корелята	>	ознаки референта	
розташування всередині		дискомфорт, конфлікт	СКРУТНЕ СТАНОВИЩЕ

Рисунок 3.8 Ознаки метафоричної проєкції ВСЕРЕДИНУ > ТРУДНОЩІ

Абстрактне поняття ‘труднощі’ метафорично осмислюється як фізичне перебування всередині чогось, що обмежує, завдає дискомфорту або є небезпечним (НЗА *in the donga* “in trouble” [400, p. 220]). Прийменник *in* метафорично спрямовує людину всередину замкнутого простору, із якого важко вибратися назовні (АВА “*She thought of the kids home from school and Stan cursing her because of his eight o’clock start. They’d really be in strife now, both out of a job and the venetians to pay off and owing all that on the house.*” [424, p. 198]). Перебування всередині дискомфортного простору метафорично означає бути оточеним чимось неприємним і таким, що завдає страждань, обмежуючи дії людини. Наприклад, у вислові АВА *in the cactus* “in difficulty” [403, p. 128] кактус асоційовано з колючками, болем і неможливістю вільно рухатися.

Труднощі концептуалізуються як перебування всередині чогось обмежувального й неприємного. Метафорично перебування всередині уживається на позначення скрутного становища, неприємностей, обмежень або й покарання (ПАА *in the dwang* “in trouble, constrained” [390, unpagged]) та означає переживання важкої ситуації, коли людина відчуває себе обмеженою у своїх діях, знаходиться під тиском чи в немилості. Прийменник *in* встановлює просторове відношення між суб’єктом і причиною та перебігом труднощів: ПАА “*You’d better not let your father know what you’ve done or you’ll be in the dwang again.*” (1994 V. Wild Informant, Grahamstown (now Makhanda, Eastern Cape) (цит. за: [390, unpagged])). Перебування в обмеженому, тісному й неприємному місці здатне викликати відчуття перебування у пастці, втрати свободи дій через умови або чийсь рішення, контрольоване перебування, що призводить до неприємних наслідків.

Прийменник *in* є ключовим елементом у створенні цього метафоричного зв’язку. Наприклад, у вислові АВА *things are crook in Tallarook* “things are bad or unpleasant” [396, unpagged] негативний стан метафорично представлений як

перебування в неприємному місці (*in Tallarook*) й асоціюється з неприємною ситуацією, із якою важко впоратися (АВА “*There ain’t no work in Bourke. No lucre at Echuca. Damn all at Blackall. Things are crook at Tallarook (or Muswellbrook). Got a feed at the Tweed. No feedin’ at Eden. Everything’s wrong at Wollongong ... Got the arse at Bulli Pass.*” [428, p. 61]). Через те, що прийменник *in* набуває метафоричного значення, місця стають контейнерами з труднощами: АВА “*How stiff can you get? No tube, no jack, no spare, no car, no bike, no ’phone, no hearse and no bloody undertaker! Things are crook in Tallarook.*” (1988 Н. Reade *You’ll Die Laughing*) (цит. за: [396, unpagel]).

‘Хвороби’, ‘смерть’, ‘неконтрольовані ситуації’, ‘ув’язнення’ – абстрактні поняття, досягнути які дозволяє метафора ВСЕРЕДИНУ = ТРУДНОЦІ, яка надає їм відчутної просторової форми. Наприклад, війна – не тільки подія, а складний, тривалий і травматичний період, тому вислів АВА *in the wars* “going through a period of trouble, illness, or the like” [407, unpagel] метафорично поміщає людину всередину цього важкого часу й акцентує на наслідках війни в житті людей. Вислів *going through* вербалізує процес проходження через певний простір або період. Прийменник *in* підсилює відчуття переживання важкого періоду, коли людина відчуває себе обмеженою, хворою.

Перебування всередині чогось часто асоціюється з обмеженням свободи дій і втратою контролю над ситуацією. Наприклад, у вислові АВА *pass in your marbles* “to die” [407, unpagel], прийменник *in* набуває метафоричного значення ‘зникнення всередину чогось, що поглинає життя’, і вербалізує ідею незворотності смерті.

Такий проблемний простір є небезпечним, а людина, яка знаходиться всередині нього, може бути мішенню: АВА “*Home boaties in gun. War was today declared on all backyard boat builders in Australia.*” (969 *Kings Cross Whisper* (Sydney) Ixxviii. 2/3) (цит. за: [403, p. 299]). Але й сама людина становить небезпеку для інших. Наприклад, скупість уявляється як небезпека, щось отруйне в кишені (метафоричне вмістилище грошей і бажання ними ділитися): АВА *death adder in your pocket* “mean, stingy, tight, used in reference to money” – “*What do you mean you’re not paying, it’s*

your shout. The way you're carrying on, I think you've got a death adder in your pocket!" [406, unpagued]. Тобто внутрішня отруйність заважає людині бути щедрою.

Відчуття фізичного болю всередині тіла транспонується на відчуття роздратування, спричиненого іншою людиною. Той, хто завдає неприємностей, метафорично перебуває всередині нашої неприязні до цієї людини: НЗА “*Maori 'puku', stomach; eg 'That Pom's a pain in the puku.'*” (1988 MCGILL Dict. Kiwi Slang 81) (цит. за: [400, р. 641]), де *pain in the puku* ужито на позначення “a bellyache or irritating person” [393, unpagued].

Прийменник *in* набуває метафоричного значення ‘перебування всередині чогось негативного, складного’. Така метафора конкретизує абстрактне поняття ‘труднощі’ через просторовий досвід.

Просторове поняття ‘всередині’ дозволяє концептуалізувати складний світ людських переживань, використовуючи знайоме поняття внутрішнього простору для опису часто неприємних та обтяжливих емоційних станів. Негативні емоції можуть викликати фізичний дискомфорт, який локалізуємо всередині власного тіла.

Просторова метафора ВСЕРЕДИНУ = НЕГАТИВНІ ЕМОЦІЇ

Така метафора втілює концепти НЕРВОВІСТЬ, ЛЮТЬ, ГНІВ, РОЗЗОСЕРЕДЖЕНІСТЬ. Процес метафоричної проєкції, де певні ознаки корелята використовуються для концептуалізації ознак референта, призводить до формування відповідних референтних значень (див. Рисунок 3.9).

корелят ВСЕРЕДИНУ		референт НЕГАТИВНІ ЕМОЦІЇ	
ОЗНАКИ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРОЄКЦІЇ			
ознаки корелята	>	ознаки референта	
розташування всередині		збудженість, роздратованість	НЕРВОВІСТЬ
внутрішнє розміщення		інтенсивність емоцій, затьмарений розум	ЛЮТЬ, ГНІВ, РОЗЗОСЕРЕДЖЕНІСТЬ

Рисунок 3.9 Ознаки метафоричної проєкції ВСЕРЕДИНУ > НЕГАТИВНІ ЕМОЦІЇ

Метафоричне асоціювання негативних емоцій всередині людини глибоко вкорінене в когнітивному досвіді, а тому й мові. Емоції є внутрішніми переживаннями, які не завжди очевидні для зовнішнього спостерігача, адже йдеться про внутрішній світ і суб'єктивний досвід індивідуума, які метафорично

відображаються як перебування всередині (НЗА *(to be in) a state of bob* “(to be in a) state of excitement or confusion; (to be) extremely nervous” [400, p. 73], ПАА *the donder in, die donder in* “furiously angry, enraged” [390, unpagged]). Наприклад, зміна стану свідомості метафорично передано як перебування всередині затьмареного розуму: ПАА “... *proves equally effective in that the exclamation allows everyone to understand the tone of one’s feelings at that precise moment. ‘She’s in a dwaal.’ She is in a dreamlike state, distraut.*” [443, p. 15]. Прийменник *in* набуває метафоричного значення ‘стан неувважності, роззосередженості, перебування всередині чогось нечіткого’.

Асоціативно емоції сприймаються так, ніби їх можна утримувати, накопичувати або випускати. Людські думки, почуття та емоції знаходяться всередині певного контейнера – тіла й розуму, наприклад, гнів (ПАА *hell in* “furiously angry, enraged” [390, unpagged]). Коли людина охоплена такими руйнівними емоціями зсередини, вони набувають інтенсивного характеру й можуть виходити за межі людського тіла (контейнера) та впливати на довкілля: ПАА “*Sometimes when I get the hell-in with Silence, we have a fearful row which seems to clear the air.*” (1966 L.G. BERGER *Where’s Madam* 97) (цит. за: [390, unpagged]).

Негативні емоції (злість, роздратування) метафорично представлені як перебування всередині чогось неприємного й обмежувального. Прийменник *in* встановлює просторове відношення між об’єктом і ситуацією, яка викликає негативні емоції. Наприклад, у вислові АВА *as cross as a frog in a sock* “extremely and vocally angry” [392, unpagged] образ жаби, насильно вміщеної в шкарпетку, асоціативний із дискомфортом, обмеженням свободи й безпорадністю. Плазун, позбавлений можливості рухатися в природному середовищі й уміщений в тісний, можливо, неприємний на дотик і запах предмет, неминуче відчуватиме сильне роздратування й злість. Прийменник *in* пов’язує емоційний стан (злість) з конкретним фізичним станом (перебування всередині шкарпетки): АВА “*Mum got as cross as a frog in a sock when she found out that we hadn’t been doing our homework.*” [392, unpagged]. Вислів *in a sock* став метафоричною вербалізацією стану сильного роздратування й злості, адже перебування пов’язано з обмеженням (жаба не може

вільно рухатися), дискомфортом (шкарпетка може бути тісною, незручною або мати неприємний запах), безпорадністю (жаба не має можливості самотійно вибратися).

‘Бути всередині’ метафорично відображає процес приєднання та інтеграції зусиль. Люди, які знаходяться всередині спільного простору для досягнення певної мети, відчують спільну відповідальність за результат.

Просторова метафора ВСЕРЕДИНУ = СПІВПРАЦЯ

Така метафора розкриває концепт ЗГУРТОВАНІСТЬ, а процес метафоричної проєкції, де певні ознаки корелята використовуються для концептуалізації ознак референта, призводить до формування відповідних референтних значень (див. Рисунок 3.9).

корелят ВСЕРЕДИНУ		референт СПІВПРАЦЯ	
ОЗНАКИ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРОЄКЦІЇ			
ознаки корелята	>	ознаки референта	
розташування всередині		об'єднання зусиль для досягнення спільної мети	ЗГУРТОВАНІСТЬ

Рисунок 3.9 Ознаки метафоричної проєкції ВСЕРЕДИНУ > СПІВПРАЦЯ

Метафоричне використання просторового параметра ‘всередину’ для позначення співпраці ґрунтується на базовому просторовому досвіді та асоціаціях людини. Перебування людей в одному приміщенні чи на одній території передбачає спільну діяльність або спільну мету. Наприклад, люди, які працюють в одному офісі, перебувають всередині цього робочого простору й здебільшого співпрацюють для досягнення спільної мети. Або гравці на футбольному полі спільно працюють для перемоги. Просторова метафора переносить таке розуміння на абстрактний рівень, де спільно діяти означає бути залученим до співпраці. Перебування всередині чогось передбачає включеність і приєднання до групи або діяльності, адже співпраця вимагає такої включеності – окремі особи об’єднуються, щоб працювати разом. Отже, бути всередині метафорично означає ‘розділяти спільну мету’ тобто брати на себе частину відповідальності за її досягнення разом з іншими.

Прийменник *in* в такому випадку є контейнером для всіх аспектів співробітництва, а тому абстрактне поняття стає конкретним і зрозумілим через

призму фізичного досвіду. За допомогою просторового параметра ‘всередину’ концептуалізовано співпрацю й спільну участь. Позначення ‘всередину’ метафорично представляє приєднання до групи або спільного процесу, або запрошення взяти участь у діяльності з метою перемоги чи досягнення результату (НЗА *“We got Maggie to come and be in as well, ... And when the party was going properly we got Mr. Clegg to come and be in too, ... So that night we were all happy.”* [439, p. 85]). Бути всередині означає стати частиною команди чи процесу, де зусилля спрямовані на досягнення спільної мети. Концепт ВСЕРЕДИНУ набуває значення спільної боротьби за перемогу (НЗА *be in to win* “invitation to participate in an activity” [400, p. 370]), участі у спільних витратах, де кожен робить внесок (НЗА *be in* “to pay one’s full share of a round of drinks” [400, p. 370]).

Співпраця й участь концептуалізуються як перебування всередині чогось спільного. Прийменник *in* набуває значення ‘діяти разом з іншими’ у певному просторі, у якому знаходяться всі учасники: входження до групи або спільної діяльності (АВА *“Goin’ fishin’ next Tuesday – be in it?”* (цит. за: [407, unpagged])); активна участь у спільній справі (АВА *“Go on, be in it!”* (цит. за: [407, unpagged])), де *in it* означає “anything done in the company of others”); перебування разом з іншими, набуття спільного досвіду (АВА *“This is a really important cause mate. I really reckon you should all kick in a bit.”* (цит. за: [407, unpagged])), вислів *kick in* ужито на позначення “to give money to something”). Прийменник *in* є лаконічним та ефективним способом передати ідею співпраці й участі через знайому просторову орієнтацію всередині.

Отже, просторовий параметр ‘всередину’ є важливим джерелом метафоризації, який концептуалізує різні абстрактні поняття через призму внутрішнього простору. Труднощі метафорично уявляються як щось, що оточує або проникає всередину людини, створюючи відчуття обмеженості й боротьби. Негативні емоції глибоко вкорінені у внутрішній світ людини, метафорично перебувають всередині як інтенсивні, всеосяжні стани. Водночас ВСЕРЕДИНУ позначає залучення, інтеграцію, співпрацю, де входження всередину групи або процесу символізує спільну участь та об’єднання зусиль.

Метафора на основі просторового параметра ‘назовні’ актуалізує такі когнітивні домени: ВІДОКРЕМЛЕННЯ, ВИХІД ЗА ВСТАНОВЛЕНІ МЕЖІ, ВИЗВОЛЕННЯ. Концепти, джерелом метафоризації яких є концепт НАЗОВНІ, вербалізовані одиницями *away, beyond, off, out*. Розглянемо окремі приклади детальніше.

Просторова метафора НАЗОВНІ = ВІДОКРЕМЛЕННЯ

Ця метафора розкриває концепти ІЗОЛЯЦІЯ, НЕБЕЗПЕКА. Процес метафоричної проєкції, де певні ознаки корелята використовуються для концептуалізації ознак референта, призводить до формування відповідних референтних значень (див. Рисунок 3.10).

корелят НАЗОВНІ		референт ВІДОКРЕМЛЕННЯ	
ОЗНАКИ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРОЄКЦІЇ			
ознаки корелята	>	ознаки референта	
розташування зовнішнього боку	з	перебувати за межами чого-небудь	ІЗОЛЯЦІЯ, НЕБЕЗПЕКА

Рисунок 3.10 Ознаки метафоричної проєкції НАЗОВНІ > ВІДОКРЕМЛЕННЯ

Відокремлення – це поняття, яке охоплює широкий спектр ситуацій і почуттів, зокрема фізичних, соціальних, емоційних або пов’язаних із завершенням певної діяльності. Фізичне відокремлення, перебування далеко за межами цивілізації, у віддалених та ізольованих місцях, поза захищеним простором, без притулку може активізувати відчуття самотності й загубленості, вразливості й небезпеки (ПАА “*If they have one philosophy in common, it is this... ‘Anything, but anything, is better than the outers’...Moral standards have no place on the outers*” (1977 Family Radio & TV 19) (цит. за: [390, unpagel]).

Перебування за межами цивілізованого світу концептуалізується за допомогою просторового параметра ‘назовні’: АВА “*If somewhere is ‘beyond the black stump’ it means it is in the deepest darkest wilds of the Australian outback.*” [441, unpagel]. Прийменник *beyond* спрямовує акцент назовні, за межі знайомого, у невідомий і небезпечний простір (*the deepest darkest wilds*), який знаходиться далеко від цивілізації, є суворим і непривітним. Це не просто віддалена місцевість, а місце, яке асоціюється з негативними характеристиками: спекою, посухою, ізоляцією, браком ресурсів та іншими випробуваннями, з якими мають справу мешканці: АВА “*We wish*

to Heaven that Australian writers would leave off trying to make a paradise out of the Out Back Hell." (Autobiographical and Other Writings 25) (цит. за: [411, p. 21]).

Життя за межами цивілізації, де складні природні умови стають повсякденною реальністю, сприяє встановленню міцних контактів між людьми. Відірваність від звичного цивілізованого життя змушує спільноти згуртовуватися для виживання й подолання труднощів: ПАА *"The mournful aspect that the little town of Victoria West presented for days after the flood still survives in the memories of the inhabitants...Almost every minister in the vicinity of each outdorp desired to take part in the funeral service.."* (1914 L.H. Brinkman Breath of Karroo 264) (цит. за: [390, unpagged]), де *outdorp* ужито на позначення "a small village".

Соціальне відокремлення охоплює різні форми відчуження індивіда або групи від участі в житті суспільства й виявлено як розрив соціальних зв'язків, обмеження доступу до ресурсів і можливостей, відчуття ізоляції. Просторовий параметр 'назовні' концептуалізує стан відокремленості від групи, суспільства або прийнятих норм. Перебування назовні метафорично означає:

– відмову від участі в запланованій події (АВА *"Sorry, I'll have to dip out of the next beer."* [407, unpagged], де *to dip out* ужито на позначення "to opt out or not join in");

– втрату можливості, коли людина опиняється поза межами кола тих, хто скористався шансом (АВА *"I waited for the free lunch, but dipped out."* [407, unpagged], де *to dip out* ужито на позначення "to miss out on an opportunity");

– виключення зі списку переможців, поразка, відокремлення від успіху та тих, хто здобув перемогу (АВА *"Johnno dipped out in the first round."* [407, unpagged], де *to dip out* ужито на позначення "to fail");

– виключення зі внутрішнього кола, втрата привілеїв або соціальна ізоляція (НЗА *be on the outer* "the non-members, to be unacceptable" – *"After Dick was seen in the big anti-apartheid march on telly, he was on the outer at the rugby club."* (1955 BJ Cameron Collection (TS July) (цит. за: [400, p. 557]));

– відокремлення від близьких і звичного оточення (НЗА *to be out* "to be put out to foster in an institution" – *"They entered the bonds a few years back, and have a child*

now two and a half years of age, **which is “out”**, or in other words, **is being reared in some institution**” (1909 Truth 18 Dec. 6) (цит. за: [400, p. 556]); АВА **out** “at a distance from one’s place of origin: in or to Australia; absent from a place of confinement, at large” [403, p. 451];

– соціальне пригнічення (ПАА *“I was quickly introduced to the language of their world beyond the fringes of society ... **they are outies, and their domain is the outers. I never learned whether this was an abbreviation for outside, out of luck, out of respectability or a combination of all these...**”* (1977 Family Radio TV 23 Jan. 18) (цит. за: [390, unpagged]);

– відокремлення групи людей від інших, обмеження їхнього пересування або ізоляція на певній території (ПАА *to kraal off* “to separate (people) into groups of similar type; to restrict (people); to enclose (an area)” [390, unpagged]);

– емоційне відокремлення, відчуття незручності, відчуженості й розгубленості в незнайомому середовищі, відчуження від оточення через несхожість або нерозуміння ситуації (АВА *“Her father called her **a fish out of water. He was trying to be supportive, but he was right. She didn’t belong in this new life she’d been thrust into.**”* [446, p. 8]);

– відокремлення через конфлікт або розбіжність поглядів у зв’язку з протистоянням (ПАА *“I’m White. But **I’m revolting against everything White represents in this country, and so my sympathy lies with those who aren’t White. It turns me into a sell-out and a traitor, since in our society every person is judged, and damned, by his relation to a particular group. And in the world I want one will be judged solely according to one’s loyalty to mankind.**”* [414, p. 335]);

– відокремлення, спричинене ворожістю й презирством, зневагою і глузуванням (АВА *“Cut it out mate, **don’t chuck off at him, he is alright**”* [407, unpagged], де *chuck off* ужито на позначення “to scorn, mock or belittle”; АВА *“Don’t **sling off at me or I’ll dong you!**”* [407, unpagged], *sling off at* ужито на позначення “to jeer, mock or ridicule a person or a group of people”);

– відокремлення небажаної особи від групи, зокрема прохання/наказ покинути місцевість, неформальне прохання або наказ піти (АВА *“**Clear off, and don’t let me***

catch you drinking around here again” [407, unpagel]), чи формальне, юридично обґрунтоване за расовою дискримінаційною процедурою примусове виселення, яке має значні соціальні наслідки (ПАА “*Since January, 1956, twenty-six thousand... Africans have been ‘endorsed out’ of the Western Cape under the Bantu Urban Areas Act, that is, an endorsement has been stamped in their Reference Books stating that they have no permit to remain in the area.*” (1962 B. Wilks in Black Sash June 27) (цит. за: [390, unpagel])).

Отже, відокремлення, концептуалізоване за допомогою просторового параметра ‘назовні’, може ідентифікуватися: фізичним віддаленням від місця, соціальним виключенням чи самоізоляцією, емоційним відчуттям неприналежності, результатом конфлікту, проявом зневаги або ж завершенням певної діяльності. Кожен із цих аспектів має унікальний характер вираження у мовній картині світу. Назовні вказує на перебування за межами певного центру або групи, концептуалізує різні форми соціального виключення, ізоляції та фізичної незахищеності, відсутність приналежності, втрату зв’язків або перебування в невідповідному становищі.

Просторове поняття ‘назовні’ метафорично використовується для позначення дії або стану, що виходять за встановлені межі. Фізичний рух зсередини назовні асоціативний із перетином кордонів, порушенням обмежень або відхиленням від загальноприйнятих норм.

Просторова метафора НАЗОВНІ = ВИХІД ЗА ВСТАНОВЛЕНІ МЕЖІ

Ця метафора розкриває концепти РОЗ’ЄДНАННЯ, ПЕРЕМІЩЕННЯ. Процес метафоричної проєкції, де певні ознаки корелята використовуються для концептуалізації ознак референта, призводить до формування відповідних референтних значень (див. Рисунок 3.11).

корелят НАЗОВНІ		референт ВИХІД ЗА ВСТАНОВЛЕНІ МЕЖІ	
ОЗНАКИ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРОЄКЦІЇ			
ознаки корелята	>	ознаки референта	
рух назовні		вихід за межі	РОЗ'ЄДНАННЯ, ПЕРЕМІЩЕННЯ

Рисунок 3.11 Ознаки метафоричної проєкції НАЗОВНІ > ВИХІД ЗА ВСТАНОВЛЕНІ МЕЖІ

Просторовий параметр ‘назовні’ метафорично концептуалізує уявлення мовців про вихід за межі чогось, розширення можливостей та активний рух за встановлені межі, подібно до руху об’єкта від центру до периферії або виходу з обмеженого простору. Перебування або рух назовні метафорично означає відхилення від норми, звільнення від обмежень або вихід за встановлені кордони, а саме:

– вихід за межі звичайної швидкості (АВА “*Dr Low was **the only orthopaedic surgeon working in Townsville** over the break and according to hospital sources **was flat out like a lizard drinking.***” (2006 Townsville Bulletin 3 January) (цит. за: [396, unpagged]), де *flat out like a lizard drinking* ужито на позначення “at top speed”; АВА “***Pull your finger out** mate, there’s a lot of work to do hear*” [407, unpagged], де *pull your finger out* ужито на позначення “speed up”);

– вийти з ладу, за межами працездатного стану (АВА “***The motor vehicle is in a state of disrepair... This flamin’ car is clapped-out***” [404, p. 59]; АВА “***The engine’s conked out again***” [407, unpagged], де *conk out* ужито на позначення “to break down”);

– вихід за межі свідомого стану, втрата свідомості або виснаження (АВА *flake out* “to pass out” – “***I found him flaked out in the pig pen at 10pm last weekend. Pathetic performance from a pathetic individual.***” [407, unpagged]; АВА *conk out* “to collapse from exhaustion” – “***I’m buggered, I’ll just conk out on the sofa for a while.***” [407, unpagged]);

– вихід за межі спокійного або звичайного емоційного стану (роздратування АВА “ ‘***Ah!!! geez mate!!! I’m rally cheesed off with you and what ya did (annoyed overtones)***’ ” [404, p. 65]); здивування АВА “(This) ***Will knock your socks off: You will be surprised by this***” [387, unpagged]);

– вихід за межі тверезого стану (НЗА *out to it* “asleep or unconscious, esp because drunk” [389, unpagged]);

– вихід за фізичні межі, переміщення за межі певного простору (АВА “A successful ‘***hit out***’ means that the ball is at once transferred to your half-forward line, or perhaps beyond it, while if your ruck fails, your team is immediately compelled to defend its goal.” (1936 E.C.H. TAYLOR et al. Our Austral. Game Football 58) (цит. за: [403, p. 309]);

– вихід за межі контролю (H3A *break away* “of stock, to break free or bolt from a herd or mob” – “Started after **a mob of sheep that had broken away from the man that was keeping a boundary.**” (1864 CHUDLEIGH Diary 6 Oct. (1950) 147) (цит. за: [400, p. 88]);

– вихід за межі раціонального мислення, віддаленість від реальності (H3A “**away with the fairies daydreaming or considered unsound in the head**”) (1988 MCGILL Dict. Kiwi Slang 11) (цит. за: [400, p. 251]).

Отже, просторовий параметр ‘назовні’ є виправданим метафоричним інструментом, який об’єднує різні аспекти людського досвіду й концептуалізує ідею виходу за усталені норми. НАЗОВНІ послідовно відображає відхилення від звичайного, звільнення від обмежень або вихід за встановлені межі.

Просторове поняття ‘назовні’ виражає ідею звільнення від будь-яких форм обмежень. Рух зсередини назовні символізує вихід на свободу, здобуття незалежності.

Просторова метафора НАЗОВНІ = ВИЗВОЛЕННЯ

Ця метафора розкриває концепти СВОБОДА, ОЧИЩЕННЯ. Процес метафоричної проєкції, де певні ознаки корелята використовуються для концептуалізації ознак референта, призводить до формування відповідних референтних значень (див. Рисунок 3.12).

корелят НАЗОВНІ		референт ВИЗВОЛЕННЯ	
ОЗНАКИ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРОЄКЦІЇ			
ознаки корелята	>	ознаки референта	
переміщення назовні		перебування на волі	СВОБОДА, ОЧИЩЕННЯ

Рисунок 3.12 Ознаки метафоричної проєкції НАЗОВНІ > ВИЗВОЛЕННЯ

У просторових метафорах переміщення назовні концептуалізується як визволення. Фізично рух назовні означає вийти з закритого, обмеженого або тісного місця (наприклад, кімнати) й асоціюється з відчуттям звільнення, свободи й простору, символізує розширення можливостей, нові горизонти, позбавленням вузьких меж попереднього існування. Щоб вийти назовні, необхідно подолати певні перешкоди – стіни, двері, кордони, тому сам акт подолання асоціюється зі звільненням, подоланням перешкод і досягненням свободи. НАЗОВНІ означає

подолання соціальних бар'єрів або вихід на публіку для висловлення своїх прав і свобод.

Переміщення назовні метафорично представляє вихід на свободу, уникнення небезпеки. Наприклад, вислів НЗА *be on the outside* “to be free” [400, p. 557] ототожнено зі станом свободи, де перебування назовні метафорично протиставлено ув'язненню або іншому обмеженому стану, і символізує перебування на волі.

Просторовий параметр ‘назовні’ метафорично проєктується на різні сфери, а прийменник *out* набуває таких значень:

– ‘виявлення зла або злочинця надприродним шляхом, звільнення від зла’ (ПАА *smell out* “in traditional African medicine: to detect or discover (an evil-doer or source of misfortune) by supernatural means” [390, unpaged]);

– ‘звільнення від обов’язків та обмежень’ (ПАА *clear out* “to be discharged from the army, having completed the compulsory term of national service” [390, unpaged]);

– ‘переміщення чогось назовні з його природного обмеження (джерела) для використання на відкритому просторі’ (ПАА *lead out water* “to irrigate; to obtain household water by bringing it from its source through furrows constructed for this purpose” [390, unpaged]).

‘Назовні’ концептуалізується як вирішення проблем, вихід з обмеженого, замкнутого або складного простору на відкритий і зрозумілий. Проблема метафорично сприймається як щось, що утримує всередині складної ситуації, нерозуміння, конфлікту. Розв’язання проблеми асоціативне з виходом назовні з обмеженого простору: АВА “*They were going to use the money to bail out the sinking Australian economy by buying back many of the formerly state-owned oil and mineral companies that Menzies and the Liberals had sold to foreign multinationals*” [450, p. 201], де *bail out* ужито на позначення “to get someone/something out of a sticky situation”.

Розв’язання проблеми здійснюється шляхом виведення небажаного зі внутрішнього простору назовні. Наприклад, залежність від куріння метафорично сприймається як щось, що знаходиться всередині людини і займає внутрішній простір людини, отруює її зсередини. Розв’язання проблеми відбувається за рахунок

виштовхування поганої звички назовні, за межі тіла й життя: АВА “*I used to smoke, but I’ve given it away now*” [цит. за: 407]; тобто звичка стає зовнішнім, до чого людина більше не прив’язана. Прислівник *away* набуває метафоричного значення ‘визволення від залежності й повернення контролю над власним життям і здоров’ям’.

Просторовий параметр ‘назовні’ концептуалізує звільнення від робочої рутини й відпочинок як переміщення з обмеженого, структурованого й часто вимогливого робочого простору до вільного, неструктурованого й розслабленого стану. Вихідний – це час, коли людина відсторонена від роботи, вимог, розташування (хоча й не завжди фізично), структурованого розпорядку дня, необхідності виконувати певні завдання у визначений час. Метафорично можна уявити робоче місце як обмежений простір, а вихідний – як вихід на вільну, відкриту територію, де немає робочих стін і правил: ПАА “*We did have one lovely day with my sister Christine on her ‘off’ from Groote Schuur, lazing on the beach at Camps Bay*” (1983 F.G. Butler Bursting World 156) (цит. за: [390, unpagged]). Людина виходить з активного, вимогливого діяльнісного простору у спокійний, розслаблений простір відпочинку: АВА “... *being content to ‘veg out’ in front of the TV, eating out with friends, enjoying slow food, taking the kids camping, walking the dog, spending more time in the garden...*” [431, p. 320].

Отже, просторовий параметр ‘назовні’ концептуалізує розуміння таких абстрактних понять як ‘відокремлення’, ‘вихід за встановлені межі’ і ‘визволення’. Переміщення зі внутрішнього простору назовні метафорично відображає процес розриву зв’язків, віддалення від чогось – фізичних обмежень, соціальних норм, емоційних залежностей чи усталених переконань. Метафори, джерелом концептуалізації яких є НАЗОВНІ, асоціюються з відчуттям свободи й визволення. Залишаючи позаду внутрішні обмеження, людина отримує простір для нових можливостей, самовираження й розвитку. Ця просторова орієнтація є символом звільнення, розширення горизонтів і досягнення незалежності.

3.3.3 Метафоризація на основі просторової опозиції ‘ПОПЕРЕДУ – ПОЗАДУ’

Метафора на основі просторового параметра ‘попереду’ актуалізує такі когнітивні домени: КОНФЛІКТ, ДОСЯГНЕННЯ. Концепти, джерелом метафоризації яких є концепт ПОПЕРЕДУ, вербалізовані одиницями *forward*, *front*. Розглянемо окремі приклади детальніше.

Просторова метафора ПОПЕРЕДУ = КОНФЛІКТ

Ця метафора розкриває концепти ПОДІЛ, СУПРОТИВ, БЕЗЗАКОННЯ. Процес метафоричної проєкції, де певні ознаки корелята використовуються для концептуалізації ознак референта, призводить до формування відповідних референтних значень (див. Рисунок 3.13).

корелят ПОПЕРЕДУ		референт КОНФЛІКТ	
ОЗНАКИ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРОЄКЦІЇ			
ознаки корелята	>	ознаки референта	
розташування попереду, рух уперед		розподіл за групами, протистояння, торгівля забороненими товарами	ПОДІЛ, СУПРОТИВ, БЕЗЗАКОННЯ

Рисунок 3.13 Ознаки метафоричної проєкції ПОПЕРЕДУ > КОНФЛІКТ

Просторові метафори утворено з огляду на фізичний досвід людини: зазвичай перешкода або противник опиняється перед нею, тому передня частина чогось асоціюється з активністю, спрямованістю вперед, рухом до чогось. У конфліктній ситуації ‘перед’ є локацією, де розгортається основна подія й відбувається зіткнення інтересів або сил. Те, що знаходиться перед людиною, є видимим, а тому ‘перед’ метафорично стає сферою, де проблема є найбільш очевидною й вимагає уваги. Саме тому конфлікт часто описують як рух у певному напрямку, а ‘перед’ стає тим місцем, де відбувається безпосередня взаємодія з противником на шляху до мети.

Расовий, етнічний, політичний поділ метафорично осмислюється у термінах просторової метафори ПОПЕРЕДУ = КОНФЛІКТ, а наслідки конфлікту – ворожнеча, яка є причиною поділу територій. Тому ПОПЕРЕДУ усвідомлюється як зона напруги, зіткнення інтересів і безпосереднього конфлікту: ПАА “*Both Afrikaner and tribesman*

were cattle owners and they each required land. So began the series of conflicts..called the Frontier Wars.” (1981 A. Paton in Optima Vol. 30, No. 2, 91) (цит. за: [390, unpagged]). Лексична одиниця *Frontier* – не географічна межа, а символ протистояння та арена воєнних дій, що виникли через конкуренцію за землю.

‘Уперед’ через метафоризацію набуває значення ‘прямої, зухвалої конфронтації з метою отримання бажаного’: АВА “*A man feels a galah fronting a new boss and putting the bite on him for the price of a gallon of juice.*” (1968 D. O’GRADY Bottle of Sandwiches 28) (цит. за: [403, p. 263]). Перед концептуалізується як нахабство, пов’язане з конфліктом: АВА “*That guy’s got more front than the National Bank... His Master’s Voice. Don’t keep the King [this guy] waiting.*” [421, p. 30], де *front* ужито на позначення “effrontery” [382, p. 263]. Людина демонструє надмірну самовпевненість, безцеремонність і зневагу до соціальних норм або меж інших людей. Така поведінка неминуче призводить до напруження у відносинах і високої ймовірності виникнення конфлікту.

Розташування попереду асоціюється з ситуацію, коли одна сторона займає домінуюльну просторову позицію по відношенню до іншої, і ставить останню у вразливе й незручне становище, що створює передумови для перемоги першої сторони в майбутньому конфлікті або змаганні: АВА “*A person who beats, outwits or anticipates the moves of another ... gets in front of him.*” (1966 S.J. BAKER Austral. Lang. (ed. 2) 239) (цит. за: [403, p. 428]).

Просторовий параметр ‘попереду’ реалізує значення ‘незаконна торгівля – це рух вперед/просування’: “*I began to sell people I knew ... and I soon began to find people to whom I could front my dope, according to a similar arrangement under which I had first entered the dealing circuit myself*” (1982 Newbold Big Huey 12) (цит. за: [400, p. 286]). Продавець пропонує товар покупцю, що вербалізує етап руху товару від постачальника до кінцевого споживача, але така торгівля є кримінальною діяльністю, реалізація якої призводить до виникнення конфлікту.

Просторове поняття ‘попереду’ метафорично використовується для позначення прогресу, майбутніх можливостей і досягнення поставлених цілей, а тому асоціативне з відчуттям руху, розвитком і наближенням до бажаного результату.

Просторова метафора ПОПЕРЕДУ = ДОСЯГНЕННЯ

Ця метафора розкриває концепт ПРОГРЕС, а процес метафоричної проєкції, де певні ознаки корелята використовуються для концептуалізації ознак референта, призводить до формування відповідних референтних значень (див. Рисунок 3.14).

корелят ПОПЕРЕДУ		референт ДОСЯГНЕННЯ	
ОЗНАКИ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРОЄКЦІЇ			
ознаки корелята	>	ознаки референта	
розташування попереду, рух вперед		важливість, значимість, зміни на краще	ПРОГРЕС

Рисунок 3.14 Ознаки метафоричної проєкції ПОПЕРЕДУ > ДОСЯГНЕННЯ

Знаходиться попереду означає бути важливим і значимим. У фізичному світі те, що знаходиться попереду, є першим, що бачать люди, до чого рухаються, часто це і є центр в полі зору спостерігача. Перебування попереду робить об'єкт більш помітним і таким, що привертає увагу. Ознака фізичної першості метафорично переноситься на важливість і значимість. Важливі реалії часто знаходяться в центрі уваги, а тому перебування попереду в метафоричному аспекті означає лідерство, прогрес і наближення до бажаного, що є ознаками значимості. Той, хто йде попереду, визначає напрям руху всієї групи, задає темп, а від його сили, витривалості й здатності орієнтуватися залежить успішність пересування: ПАА *“The reputations of ‘front oxen’, in pairs or singly, are canvassed as earnestly as the importance of the subject warrants – for, ‘the front oxen are half the span,’ they say.”* [418, unpagged]. Фізичне лідерство метафорично переноситься на значимість при виконанні завдання.

Фізичне розташування попереду забезпечує доступ до життєво важливих ресурсів. Наприклад, у АВА **frontage** ужито на позначення “a land abutting on a river or stretch of water” [403, p. 263]. Цей термін набув актуальності в сільських районах з порівняно низькою кількістю опадів, оскільки доступ до води є критично важливим для життя й господарської діяльності: АВА *“Unless the farmer can secure a ‘frontage’ to his ground, that is, a river running along some part of it, he has little prospect of success.”* (1839 ‘FRIEND TO TRUTH’ True Picture Aust. 19) (цит. за: [403, p. 263]).

Просторовий параметр ‘попереду’ концептуалізує цінність землі, яка має безпосередній вихід до водного ресурсу.

Просторова метафора ПОПЕРЕДУ = ДОСЯГНЕННЯ набуває особливого значення, пов’язаного з національним відродженням, прогресом і досягненням свободи: ПАА “*Forward, young South Africa. From the ashes of the Past, we build our Future, our Present, we who carry the torches of Freedom*” [430, р. 34]. Лексична одиниця *forward* набуває значення ‘рух, спрямований в майбутнє, до нового, кращого етапу розвитку’. Рух уперед є необхідною умовою для відродження, трансформації та прогресу, активним процесом розбудови успішної та вільної країни з руїн минулого.

Отже, аналіз метафоризації на основі просторового параметра ‘попереду’ дозволив виявити його ключову роль у концептуалізації абстрактних понять ‘конфлікт’ і ‘досягнення’. Розташування попереду метафорично відображає супротив, зіткнення інтересів, прогрес, лідерство й наближення до мети. Просторовий параметр ‘попереду’ характеризується семантичною гнучкістю і є основою для концептуалізації як потенційно негативних (конфлікт), так і позитивних (досягнення) явищ. Ця амбівалентність підкреслює важливість контексту в розумінні орієнтаційних метафор, їхню динамічність та багатогранність використання просторових орієнтацій для вербалізації складних абстрактних явищ.

Метафора на основі просторового параметра ‘позаду’ актуалізує такі когнітивні домени: ПРИМІТИВНІСТЬ, ПОВЕРНЕННЯ ДО МИНУЛОГО. Концепти, джерелом метафоризації яких є концепт ПОЗАДУ, вербалізовані одиницями *back*, *return*. Розглянемо окремі приклади детальніше.

Просторова метафора ПОЗАДУ = ПРИМІТИВНІСТЬ

Ця метафора розкриває концепт ЗАСТІЙ. Процес метафоричної проєкції, де певні ознаки корелята використовуються для концептуалізації ознак референта, призводить до формування відповідних референтних значень (див. Рисунок 3.15).

Перебування позаду метафорично позначає віддаленість від прогресу, цивілізації й сучасного розвитку. Подібно до того, як задня частина чогось знаходиться на віддалі від передньої, лексична одиниця *back* метафорично вказує на віддаленість від центру прогресу, інновацій і культурного розвитку.

корелят ПОЗАДУ		референт ПРИМІТИВНІСТЬ	
ОЗНАКИ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРОЄКЦІЇ			
ознаки корелята	>	ознаки референта	
розташування позаду		відсутність розвитку, низька якість	ЗАСТІЙ

Рисунок 3.15 Ознаки метафоричної проєкції ПОЗАДУ > ПРИМІТИВНІСТЬ

Це може бути як географічна віддаленість (АВА *back of beyond* “far inland, remote from large towns or closely settled districts” [403, p. 49]), так і часова відсталість: “*This isn’t the back of beyond any more – though people down south still seem to think we’re a rough mob here*” (1963 D. Attenborough *Quest Under Capricorn* 24) (цит. за: [403, p. 49]). Місце, яке знаходиться позаду є віддаленим, ізольованим, воно сприймається як таке, що знаходиться поза межами цивілізації та прогресу. Лексична одиниця *back* набуває метафоричного значення ‘відсталості й ізольованості’.

Задня частина асоціюється з чимось менш розвиненим, базовим або таким, що залишилося позаду в процесі вдосконалення. Розташування позаду вказує на примітивність умов життя або низьку якість: НЗА “*Kirimuka meant the skin and leaves of a tree and was applied to manuka when it was steeped in boiling water to make ‘backblocks tea’ (in the absence of proper tea)*” (1920 Beattie Trad. *Lifeways Southern Maori* (1994) 355) (цит. за: [400, p. 25]). Лексична одиниця *back* набуває значення ‘примітивність побутових умов’ і необхідність вдаватися до простих, підручних засобів через віддаленість від благ цивілізації.

Отже, просторове поняття ‘позаду’ є показовим метафоричним інструментом для концептуалізації минулого: те, що знаходиться позаду у фізичному просторі, асоціативне з тим, що вже відбулося, тобто з минулим досвідом.

Просторова метафора ПОЗАДУ = ПОВЕРНЕННЯ ДО МИНУЛОГО

Ця метафора розкриває концепт ВІДРОДЖЕННЯ. Процес метафоричної проєкції, де певні ознаки корелята використовуються для концептуалізації ознак референта, призводить до формування відповідних референтних значень (див. Рисунок 3.16).

Рух назад метафорично позначає повернення до попереднього стану, минулих звичаїв, традицій або способу життя. Роль лексичної одиниці *back* полягає у

створенні просторового образу руху в зворотному напрямку – від сучасного до минулого.

корелят ПОЗАДУ		референт ПОВЕРНЕННЯ ДО МИНУЛОГО	
ОЗНАКИ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРОЄКЦІЇ			
ознаки корелята	>	ознаки референта	
рух назад		відновлення традицій	ВІДРОДЖЕННЯ

Рисунок 3.16 Ознаки метафоричної проєкції ПОЗАДУ > ПОВЕРНЕННЯ ДО МИНУЛОГО

Подібно до фізичного руху назад, просторовий параметр ‘позаду’ вказує на відхід від теперішнього або майбутнього стану й повернення до попереднього. Рух назад метафорично вербалізує бажання відновити або знову прийняти те, що існувало раніше – традиції, звичаї, спосіб життя: НЗА *back to the pa* “of a Europeanized Maori, to return to Maori ways”, де *pa* ужито на позначення “a non-European Maori life-style” [400, p. 561], НЗА *to return (go back) to the blanket* “to return to Maori ways” [400, p. 61]). Повернення назад асоціюється з пошуком коріння, ідентичності, відновленням автентичних цінностей минулого.

‘Назад’ метафорично означає повернення тим же шляхом, яким хтось прийшов, тобто повернення до попереднього стану, зворотний напрямок руху, повернення до вже пройденого етапу (НЗА *take the back track* “to retrace one’s steps” [400, p. 27]). Лексична одиниця *back* вказує на відновлення зв’язків з минулим, повернення до колишніх відносин і спогадів (АВА *back to* “used with reference to a reunion of former residents or associates, with appropriate festivities” [403, p. 28]).

Просторовий параметр ‘позаду’ концептуалізовано як примітивність або повернення до минулого, метафорично означає відставання в розвитку, низький рівень життя або культурну ізолюваність. Лексична одиниця *back* є маркером того, що знаходиться за межами цивілізації, є менш розвиненим, часом і застарілим.

3.3.4 Метафоризація на основі просторової опозиції ‘ЦЕНТР – ПЕРИФЕРІЯ’

Метафора на основі просторових параметрів ‘верх’, ‘низ’, ‘середина’ актуалізує когнітивний домен ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ЦЕНТР. Концепти, джерелом метафоризації

яких є концепти ВЕРХ, НИЗ, СЕРЕДИНА, вербалізовані одиницями *down, high, inside, middle, up*. Розглянемо окремі приклади детальніше.

Просторова метафора ВЕРХ, НИЗ, СЕРЕДИНА = ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ЦЕНТР

Ця метафора розкриває концепти РОЗВИТОК, ПРОГРЕС, ОСВОЄНІСТЬ. Процес метафоричної проєкції, де певні ознаки корелята використовуються для концептуалізації ознак референта, призводить до формування відповідних референтних значень (див. Рисунок 3.16).

корелят ВЕРХ, НИЗ, СЕРЕДИНА		референт ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ЦЕНТР	
ОЗНАКИ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРОЄКЦІЇ			
ознаки корелята	>	ознаки референта	
розташування вгорі		культурний, економічний, історичний центр	РОЗВИТОК
рух униз, розташування внизу		подорож до центру цивілізації, престижність	ПРОГРЕС
розташування всередині		обжитість, стабільність	ОСВОЄНІСТЬ

Рисунок 3.16 Ознаки метафоричної проєкції ВЕРХ, НИЗ, СЕРЕДИНА > ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ЦЕНТР

В АВА уявлення про нижню та внутрішню частини простору історично проєктуються на центральні (заселені, прибережні) регіони: АВА *to go (come) down* “to travel from the country to a capital city” [403, p. 215], *down the country* “to or towards a (capital) city” [403, p. 215], *down country* “of or pertaining to the more closely settled districts” [403, p. 215], *inside country* “‘the familiar and well-settled’ part of the country” [403, p. 326], “Inside, *back-country men refer to ‘inside’ near the coast or city*” (1954 H.G. LAMOND *Manx Star* 259) (цит. за: [403, p. 326]).

Життя в заселених (центральных) регіонах Австралії характеризується комфортом, зручністю й широким спектром можливостей (АВА “*Australians go very little into the ‘outside’ country.. or if they do, they return to the ‘inside’ country where life is easier and profits are as large.*” (1910 C.E.W. BEAN *On Wool Track* p. viii, *City-bred*) (цит. за: [403, p. 326]). Заселені регіони приваблюють людей насамперед тому,

що вони вже освоєні й знайомі, є центрами культурного, соціального й економічного життя (АВА *“The Darling is something of a frontier... It separates the familiar and well settled Inside Country from the far west, the great and mysterious Outside.”* (1949 G. FARWELL Traveller's Tracks 16) (цит. за: [403, p. 326])).

Подорож з віддалених сільських районів до міських центрів, розташованих здебільшого на узбережжі Австралії, сприймається як відмежування від важкої праці й ізоляції, можливість насолодитися благами цивілізації, відсвяткувати важливі події та отримати новий досвід (АВА *“Mr Editor-Having to Sydney come down From my hut in the bush, to spend Christmas in town.”* (1843 N.S. W. Monthly Mag. Feb. 83) (цит. за: [403, p. 215])). Зміна місця проживання, перехід від суворих умов до більш комфортного міського середовища метафорично прирівнюється до свята й відпочинку (АВА *“The city is still thronged with the bronzed and wiry pioneers from ‘out back’, who come down to the capital for a holiday once a year.”* (1903 Truth (Sydney) 18 Jan. 8/2) (цит. за: [403, p. 215])).

Подорож до міста сприймається як свято або відпустка. Після важкої праці й монотонного життя у віддалених районах, місто пропонує розваги й можливість відпочити від звичних турбот. Міста також є центрами торгівлі й послуг, а для людей з периферії поїздка до міста може бути єдиною можливістю придбати товари, які недоступні в їхніх місцях, або скористатися певними послугами (АВА *“Having settled with the squatter, he pockets his hard-earned wages, humps his swag, and starts down country. He is full of good resolutions. Not one pub will he enter. Not one township will he tarry in, until he arrives in Ipswich, where he will put up at a decent boarding house and live quietly and feed well for a month or so.”* [445, p. 138])).

До всього міста є центрами поширення інформації й новин, адже у віддалених районах доступ до свіжих новин часто обмежений, тому поїздка до міста дозволяє дізнатися про події, поспілкуватися з іншими людьми й відчути себе більш залученими до загальнонаціонального життя (АВА *“After being up in the bush a while one likes to get down the country a bit, just to see what’s going on, and to spend one’s money.”* (1862 C. MUNRO Fern Vale I. 90) (цит. за: [403, p. 215])). Поїздка до міста для мешканців австралійської периферії є не просто переміщенням з одних

координат в інші, адже місто стає центром можливостей і розваг для тих, хто живе у віддалених регіонах.

Життя в більш заселених, часто прибережних або центральних регіонах, асоціюється з вищим соціальним статусом: АВА *“George had proposed a servant, and she thought it was due to her dignity that she should have such an assistant; but any girl worth having would have to be selected ‘down country’ and sent up by coach, all of which took considerable time”* (1896 Т. HENEY Girl al Birrell's 181) (цит. за: [403, р. 215]). Можливість найняти кваліфікованих найманих працівників з центральних районів вказує на престижність цього регіону.

Життя в центральних регіонах має багато переваг, які пов'язані з широким спектром можливостей і динамічним способом життя: саме тут можна реалізувати бажання бути в епіцентрі подій, мати легкий доступ до роботи й розваг, користуватися всіма перевагами розвиненої міської інфраструктури. Розвинені території характеризуються економічною стабільністю, кращими умовами життя, доступом до ресурсів: АВА *“While the ‘Inside’ man has enjoyed almost uninterrupted prosperity, the ‘Out-back’ pioneers have many ups and downs... their surroundings at the beginning were comfortless and uninviting.”* [423, р. 48].

У НЗА з часом просторові параметри ‘верх’ і ‘низ’, які уживалися на позначення периферійних і центральних районів, зазнали семантичних трансформацій, а їх значення змінювалися під впливом історичних процесів і змін у суспільстві.

У середині XIX ст. в НЗА просторовий параметр ‘верх’ уживався на позначення північних регіонів, віддалених від центру цивілізації: НЗА *“ ‘A railway for you gentlemen down South!’ says a northern member (of Parliament). ‘Certainly, but on condition that we have one here. up North.’ ”* (1874 TROLLOPE NZ 117) (цит. за: [400, р. 877]), *up the country* “away from the coast or a centre of settlement” [400, р. 876], *up-country* “localities away from the centres of population; land, or district, remote from town, the coast, or the lowland plain” [400, р. 876]. Тим часом Південний острів Нової Зеландії був центром колоніальної економіки, інновацій та економічного зростання, місцем, де створювалася нова колонія: *“As war stalled progress in the North Island,*

the South Island became the mainstay of the colonial economy. Wool made Canterbury the country's wealthiest province, and the discovery of gold in Central Otago in 1861 helped Dunedin become New Zealand's largest town." [438, unpagued]. Північний острів залишався поза війною, але й розвиток тут був уповільненим, а зв'язки із зовнішнім світом – обмеженими, тому він здавався ізольованим від південної цивілізації.

Зараз ситуація докорінно змінилася: Північний острів став новим центром цивілізації, його міста зростають, інфраструктура розвивається, і саме тут зосереджена більшість населення й ділової активності країни (*"The Upper North Island is critical to the success of New Zealand. It supports 53 per cent of the national population and generates 52 per cent of the country's GDP. Growth is increasing rapidly which has many benefits for the country, but brings with it a range of challenges that councils need to work together to solve."* [449, unpagued]). Клімат на острові помірний, м'яка зима й тепле літо створюють комфортні умови для життя й відпочинку (НЗА *"... a week up north really only scratched the surface of the possibilities Northland has to offer. It's a region of innumerable beauty with its endless beaches and warm climate"* [434, unpagued]).

У НЗА уявлення про верхню частину простору проєктується на центральні (північні, більш заселені) регіони: (НЗА *up the line* "for travel north in New Zealand" [400, p. 449], *up* "of places, north of the speaker" [400, p. 876], *"Generally up is used in New Zealand for places north ..."* (1966 TURNER Eng. Lang. Austral. & NZ 198) (цит. за: [400, p. 876])).

Північний острів поєднує протилежності: це економічний центр країни, де вирує ділове життя у великих містах, але водночас Північний острів зберігає в собі особливу романтичну привабливість, яка відчувається в його екзотичних, сповнених життя та чуттєвості пейзажах: НЗА *"... and painting New Zealand scenes unfamiliar to me, mostly from up north, with the subtropical heat crackling on the pages, and the old jetties rotting and the mangroves deep in grey mud; ... and about long-haired women in bedrooms; and everything that glistened – leaves and skin and water: that was up north"* [425, unpagued]. Природа Північного острова Нової Зеландії – це гармонійне поєднання різних ландшафтів, унікальних екосистем, незабутнє місце для кожного,

хто цінує красу довкілля (НЗА “*Welcome to the Up North of New Zealand. The very north of New Zealand is where 2 oceans meet and make Northland an unforgettable and unique destination. Endless coastlines, ancient kauri tracks, spectacular diverse islands...*” [448, unpagged]).

Північний острів Нової Зеландії є не лише економічним і культурним серцем країни, але й багатим на історичні місця, які відігравали важливу роль у формуванні нації (НЗА “*Experience the beauty of the upper North Island’s coastlines, landscapes, and rich history.*” [436, unpagged]). Ці пам’ятки історії як корінного народу маорі, так і європейських поселенців, відображають складний шлях розвитку Нової Зеландії: НЗА “*Up north, the Bay of Islands is a picture-perfect paradise with sandy beaches, crystal-clear waters, and historical significance – it’s where the signing of the Treaty of Waitangi, a founding document of New Zealand, took place.*” [440, unpagged]).

Північний острів є не лише найбільш густонаселеною частиною країни, але й центром її економіки й культурної спадщини: недарма новозеландці часто називають цю частину країни *Up North* – метафоричне позначення географічного розташування й переваг, які приваблюють у цей регіон. Тому просторовий параметр ‘верх’ символізує тепліший клімат, мальовничі пляжі, багату культурну спадщину маорі, жваве економічне життя й динамічну міську атмосферу. Це місце, де переплітаються можливості для кар’єрного зростання, відпочинку й унікальна природна краса.

У ПАА уявлення мовців про середню й верхню частини простору проєктуються на центральні регіони: *highveld* “the inland plateau of southern Africa; Johannesburg and the area around it (the commercial and industrial centre of the region)” [390, unpagged], *middleveld* “that region between the highveld and the lowveld, mostly lying across the northern, north-western and north-eastern parts of the interior” [390, unpagged]).

У ПАР складно чітко виокремити центральні зони в традиційному розумінні, оскільки немає межі, яка відокремлює розвинені центри від ізольованих периферій, що спричинено проведенням політики апартеїду: “***The spatial planning of townships and its housing typology are one of the most visible and notorious remnants of the Apartheid era... The planning of colonial cities ... was based on achieving maximum***

control. *The urban morphology was many times based on policies that organised people through race, class, and ethnicity... African cities which have similar patterns of spatial fragmentation in urban form due to colonial powers. The inherited spatial realities are still evident today; these structural realities are restrictive, unsustainable, and disadvantage communities ecologically, economically and socially ... economic inequality is related to spatial inequality*” [426, unpagued]. Територію ПАР можна розглядати як мозаїку різних зон із власними економічними, політичними й соціальними центрами (“*Nearly all African Cities look like collections of small neighborhoods.*”) [429, p. 64].

Динамізм та амбітність суспільства в цивілізаційних центрах Південної Африки є не лише відображенням їх економічного розвитку, але й важливим чинником, який формує високу якість життя і створює потенціал для подальшого зростання (ПАА “*The Transvaal Highveld houses one of the most competitive, achievement-motivated societies in the world.*” (1985 W. Botha in Fair Lady 20 Feb. 89) (цит. за: [390, unpagued])). Для таких центрів характерний високий економічний розвиток, розвинена інфраструктура (“*Johannesburg in South Africa, is a major urban centre in the Southern Region in Africa with increasing economic and spatial inequality.*” [426, unpagued])). Незважаючи на економічний розвиток, проблема соціальної нерівності (*spatial inequality*) залишається актуальною.

Нерівність спостерігається не лише у сфері соціальних взаємин, але й в інших аспектах. Це стосується як якості повітря, так і розподілу господарської діяльності й урбаністичних центрів на території країни. Повітря у промислових центрах і густонаселених районах забруднене, що є результатом інтенсивної промислової діяльності, великої кількості транспортних засобів, а також інших факторів, характерних для цих зон (ПАА “*The air over the Highveld..contains some of the world’s highest concentrations of soot, noxious gases and acid rain ingredients.*” (1990 E. Koch in Weekly Mail 27 Apr. 9) (цит. за: [390, unpagued])). Повітря у менш індустріалізованих регіонах є значно чистішим (ПАА “*We were still in the low veldt, but throughout this trek we ever saw ahead of us the dark, well-defined ridge that forms the edge of the healthier, cooler, but less fertile and drier high veldt, 1,000 feet above us, a dreary plateau*

fit only for grazing purposes.” [427, p. 286]). Спостерігається також нерівномірність у використанні територій, коли певні площі високогір’я інтенсивно використовуються для сільського господарства, а інші забудовані великими містами: ПАА “*Much of the highveld is under cultivation or has been swallowed up by the large urban centres*” [442, unpagued].

Отже, у південних варіантах англійської мови просторові параметри ‘верх’, ‘низ’, ‘середина’ набувають метафоричного значення ‘цивілізаційний центр’. Мешканці таких регіонів мають доступ до розвиненої інфраструктури, кар’єрних можливостей у різних галузях, культурних і розважальних заходів.

Метафора на основі просторових параметрів ‘верх’, ‘низ’, ‘назовні’, ‘всередину’, ‘позаду’ актуалізує когнітивний домен ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ПЕРИФЕРІЯ. Концепти, джерелом метафоризації яких є концепти ВЕРХ, НИЗ, НАЗОВНІ, ВСЕРЕДИНУ, ПОЗАДУ вербалізовані одиницями *back, down, out, outback, outside, up*. Розглянемо окремі приклади детальніше.

Просторова метафора ВЕРХ, НИЗ, НАЗОВНІ, ВСЕРЕДИНУ, ПОЗАДУ =
ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ПЕРИФЕРІЯ

Ця метафора розкриває концепти РЕГРЕС, ІЗОЛЯЦІЯ. Процес метафоричної проєкції, де певні ознаки корелята використовуються для концептуалізації ознак референта, призводить до формування відповідних референтних значень (див. Рисунок 3.17).

корелят ВЕРХ, НИЗ, НАЗОВНІ, ВСЕРЕДИНУ, ПОЗАДУ		референт ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ПЕРИФЕРІЯ	
ОЗНАКИ МЕТАФОРИЧНОЇ ПРОЄКЦІЇ			
ознаки корелята	>	ознаки референта	
розташування вгорі, внизу, назовні, всередині, позаду		низький рівень розвитку, труднощі	РЕГРЕС, ІЗОЛЯЦІЯ

Рисунок 3.17 Ознаки метафоричної проєкції ВЕРХ, НИЗ, НАЗОВНІ, ВСЕРЕДИНУ,
ПОЗАДУ > ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ПЕРИФЕРІЯ

Уявлення мовців про верхню, зовнішню й задню частини простору в АВА проєктуються на віддалені регіони (АВА *up the country* “away from a centre of

population” [403, p. 699], *outback* “out in or to country which is remote from a major centre of population” [403, p. 452], *beyond the limits (of location) / the boundaries* “the remote districts” [403, p. 87], *back country* “country at the rear of a settled district” [403, p. 26], *back settlement* “an isolated settlement, inland from settled districts” [403, p. 27], *back block* “a tract of land in the remote interior” [403, p. 25]).

Життя у віддалених регіонах Австралії характеризується суворими умовами й обмеженим доступом до цивілізації, водночас воно може мати свої переваги з огляду на міцні соціальні зв'язки, взаємодопомогу та привабливість нових територій. Віддалені регіони сприймаються як менш комфортні для проживання, оскільки не мають розвиненої інфраструктури, доступу до соціальних та економічних можливостей: АВА “*If Melbourne was not pleasant to me, up-country life would be worse.*” (1862 H. BROWN Vic. as I found It 65) (цит. за: [403, p. 699]). Важкі кліматичні умови, необхідність багато працювати фізично значно ускладнюють повсякденне життя: АВА “*Australian men and women ‘out back’ endure unconcernedly hardships which are .. unknown elsewhere*” (1939 G. DIGBY Down Wind 225) (цит. за: [403, p. 452]). Екстремальна спека, посухи, відсутність води й суворий ландшафт (АВА “*The talk is of new country, **back blocks, waterless plains, spinifex, and mulga scrub.***” (1876 ‘CAPRICORNUS’ Colonisation 21) (цит. за: [403, p. 25]) утруднюють ведення сільського господарства й процес виживання.

Освіта є проблемною для дітей, які живуть у віддалених районах, адже через невелику кількість населення та відсутність фінансування, школи не мають ресурсів і обладнання для того, щоб надати якісну освіту вихованцям (АВА “*Young dwellers in the Out Back have often no educational opportunities.*” (1907 Gentleman’s Mag. (London) July 78) (цит. за: [403, p. 452]). Виховання дітей у віддалених громадах також має свої особливості: обмежене соціальне середовище впливає на розвиток соціальних навичок, а традиційні цінності в невеликих громадах відрізняються від міських, що створює певні розбіжності в поглядах (АВА “*As I reached across the table to help myself to jam, an aunt said: ‘If you do that, people will think you come from the back blocks.’*” (1977 J. WALLACE Memories Country Childhood 46) (цит. за: [403, p. 25])).

Життя у віддалених регіонах Австралії, попри труднощі, стимулює формування позитивних соціальних якостей, таких як товариськість (АВА *“People have done surprising things for me ... people to whom I was a complete stranger, while among themselves, from squatters to swaggies, though they do not write essays on friendship, they will hold by a mate through good and ill, and most of all through ill. The Outback can still breed some true mates.”* (1911 E.M. Clowes *On Wallaby through Vic.* 115) [416, p. 115]), щедрість і співпраця, які є важливими для виживання в умовах ізоляції (АВА *“The lending of books in the back blocks is a great institution.. country folk are generous.”* (1891 Quiz (Adelaide) 3 July 7/2) (цит. за: [403, p. 25]; АВА *“Many of these men, when they were removed to a new land where the social conditions did not press so heavily on them, became honest and reputable citizens”* [413, p. 1]). Крім того, віддалені внутрішні райони є територією, яка вабить своєю новизною, і є стимулом для пригод і досліджень (АВА *“The dwellers in the agricultural country speak of the district further inland as the “back country”. Those themselves in the back country have behind them a land, partly unknown, and therefore attractive to the adventurous, which they call the ‘Never-Never Land’.”* [415, p. 7]).

У НЗА уявлення мовців про нижню, зовнішню, внутрішню й задню частини простору проєктуються на віддалені (південні, менш заселені) регіони: НЗА *out-settlement* “a settled place or district remote from a main town and its protection” [400, p. 556], *back country* “the land remote from coastal settlements or from settled districts” [400, p. 26], *back bush* “the remote forested areas” [400, p. 24], *wayback* “in the remote hinterland or backblocks” [400, p. 894], *in the scrub* “in the remote countryside” [400, p. 701], “Generally up is used in New Zealand for places north and down for south” (1966 TURNER Eng. Lang. Austral. & NZ 198) (цит. за: [400, p. 876]).

Південний острів Нової Зеландії є важливим сільськогосподарським регіоном, де фермерство є одним з основних видів діяльності, але робота на фермі пов'язана зі значним фізичним навантаженням і непередбачуваними погодними умовами. Фермерам доводиться працювати в будь-яку погоду, долаючи труднощі, пов'язані з дощами, змінами температур тощо: НЗА *“Much of..Southland is farmland and when it rains venturing outside your farmhouse is a muddy business. So you keep a pair of rubber*

boots on the porch and slip them on and off as you leave and enter the house” (1980 LELAND Kiwi-Yankee Dict. 96) (цит. за: [400, р. 760]). Активний спосіб життя на фермі, пов’язаний з постійним фізичним навантаженням і перебуванням на природі, необхідністю долати труднощі, адаптуватися до непередбачуваних умов сприяє розвитку психологічної стійкості, сміливості й наполегливості. Саме такі якості властиві жителям Південного острова: НЗА *“The doughty Southlanders could not sustain such a pace throughout.”* (1908 BARR Brit. Rugby Team in Maoriland 44) (цит. за: [400, р. 760]).

Життя у віддалених від цивілізаційних центрів регіонах характеризується низкою труднощів, які долають мешканці:

– бідність, голод (НЗА *“The lone hand digging gum and the starving bushie outback girls from the stews and the”* [432, р. xxxii]);

– проблеми з постачанням товарів (НЗА *“Their carts full of groceries scoured the country..supplying the wants of the outback settlers”* (1914 in Hist. N. Otago from 1853 (1978) 111) (цит. за: [400, р. 556]);

– низька якість житла (НЗА *“If you searched the outback district..I doubt if a worse built whare than that could have been found.”* (1927 ANTHONY Dave Baird in Follow the Call (1975) 112) (цит. за: [400, р. 556]);

– ізоляція, самотність (НЗА *“What looms more important [than danger] in our lives outback is boredom, or a shortage of tobacco.”* (1952 THOMSON Deer Hunter 23) (цит. за: [400, р. 556]).

У ПАА уявлення мовців про задню й зовнішню частини простору проєктуються на віддалені від центрів цивілізації регіони (*backveld* “of or pertaining to (isolated) rural communities” [390, unpaged], *out-kraal* “a kraal far from a farm homestead” [390, unpaged]), а життя в таких регіонах Південної Африки пов’язане зі значними труднощами. Віддаленість – як географічна, так і соціально-економічна – є ключовим фактором, що ускладнює життя людей як у сільських віддалених регіонах, так і в поселеннях на краю міст. Це пов’язано з історичною нерівністю й політикою апартеїду, яка штучно розділяла населення, концентруючи ресурси й можливості в “білих” зонах і витісняла чорношкірі громади на периферію міст або у

віддалені сільські райони з обмеженим доступом до інфраструктури й послуг: ***“For people living in Soweto (short for South Western Township) far from the city centre was and still is, frustrating. The residents of Soweto have, and still do, face challenges towards accessing of adequate housing, economic development and social and spatial isolation and disconnection from the rest of the city.”*** [426, unpagel].

Віддаленість від економічних центрів обмежує доступ до роботи, освіти й інших ресурсів, а низький рівень розвитку інфраструктури негативно впливає на загальний добробут мешканців. Залежність від неформальної економіки й обмежена кількість робочих місць призводять до фінансової незахищеності: ПАА ***“Outside the high-density city core of a stylized African city, infrastructure is poor, specialization is low and land has mix uses – often unregulated and informal”*** [429, p. 64].

Життя у віддалених районах Південної Африки є повільним і простим: відсутність міської метушні, спокійний ритм і тісний зв'язок із природою і сільськогосподарською діяльністю (ПАА ***“She knew the tide of racial feeling in the rural areas, in the backveld where life was slow like the pace of an ox.”*** (1946 T. Macdonald Ouma Smuts 50) (цит. за: [390, unpagel])). Люди, які живуть у цих регіонах, мають інший спосіб мислення й пріоритети, що дозволяє їм спрощувати те, що для міських жителів може здаватися складним: ПАА ***“We found it a trifle confusing; but nobody else did. Complex things can become very simple in the backveld.”*** (1960 C. Hooper Brief Authority 198) (цит. за: [390, unpagel])).

Отже, у південних варіантах англійської мови просторові параметри ‘верх’, ‘низ’, ‘назовні’, ‘всередину’, ‘позаду’ набувають метафоричного значення ‘периферія, віддалені від центру цивілізації райони’. Життя в таких регіонах характеризується повільним розвитком, обмеженим доступом до якісної освіти, роботи, соціальною ізоляцією.

Висновки до розділу 3

1. Просторова лексика в національних варіантах англійської мови є різноманітною за походженням, а у її формуванні брали участь як внутрішні, так і зовнішні джерела. У етимологічному аспекті просторові одиниці представлені

споконвічними лексемами, перенесеними за межі Великої Британії, а також запозиченнями з автохтонних мов та мов європейських поселенців.

2. Особливості адаптації перенесених лексичних одиниць та формування локальних інновацій зумовлено низкою чинників, впливовими серед яких виявилися зовнішні фактори (лексико-семантичні лакуни, лінгвокультурні контакти) та внутрішні фактори (мовна економія, експресивізація лексики).

3. У структурному аспекті досліджуваний клас одиниць представлений простими лексемами, композитами та похідними, утвореними за допомогою афіксації, скорочення, редуплікації, конверсії.

4. За семантикою просторові позначення є полісемантами, а їх лексико-семантичні варіанти деталізують важливі з погляду мовців ознаки довкілля.

5. Просторові позначення активно залучаються до процесів фразеологізації, що засвідчує їх важливість у формуванні мовної картини світу та віддзеркаленні унікальності внутрішнього і зовнішнього світу мовців.

6. Концептуалізація фізичного, культурного та емоційного досвіду мовців актуалізується у просторових метафорах, основу яких становлять базові просторові опозиції. Процеси метафоризації виявляють спільні та відмінні ознаки, що засвідчує як універсальні, так і унікальні аспекти формування національних картин світу, вербалізованих лексико-семантичними та фразеологічними засобами різних варіантів поліетнічної англійської мови.

Результати й положення розділу висвітлено у таких публікаціях авторки [68], [69], [144], [147], [150].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Поняття ‘простір’ – актуальний об’єкт міждисциплінарних досліджень у зв’язку з особливостями його відображення в картинах світу різних історичних періодів. Оскільки концептуальний простір являє собою результат ментальної обробки реальності суб’єктами пізнання, то упорядкованість наших знань, оцінок та уявлень про світ і людину, специфіка етнічного менталітету та віддзеркалення людського досвіду в мовних картинах світу посідають чільне місце в когнітивній лінгвістиці, лінгвокультурології, етнолінгвістиці та зіставному мовознавстві.

Попри те, що поняття ‘картина світу’ і досі не має єдиної дефініції, задіяні філософські, лінгвістичні, психологічні й культурологічні аспекти удокладнення цього поняття дозволили подолати невизначеність типології картин світу. Зокрема мовні й концептуальні картини світу демонструють як універсальні, так і національно-специфічні ознаки: універсальні аспекти відображають базові когнітивні процеси, спільні для всього людства, тим часом національно-специфічні риси формуються під впливом унікальної історії, культури й соціального досвіду етносу, який інтеріоризується в культурних кодах. Отже, мова – не тільки засіб спілкування, а й інструмент формування й збереження унікальної картини світу кожного народу, досвід якого відображено в когнітивних метафорах, що дозволяють усвідомлювати абстрактні поняття через конкретні образи.

Метафора – не тільки стилістичний прийом, а й глибинний мислиннєвий механізм, який демонструє процес і результат використання знання про конкретні концептуальні царини для усвідомлення абстрактних понять. Метафори як відображають наше розуміння, так і формують його і впливають на те, як люди сприймають світ, приймають рішення і взаємодіють з іншими. Когнітивні метафори дозволяють розшифрувати приховані значення мовних і культурних знаків, тому теорія когнітивної метафори є дієвим інструментом аналізу специфіки внутрішнього світу носіїв культури та його відображення в мові, зокрема й за допомогою просторових позначень.

Просторова лексика активна в процесах вербалізації уявлень про довкілля. Такий висновок можливий з огляду на застосування міждисциплінарного підходу до аналізованої категорії в лексичних системах національних варіантів поліетнічних мов. Позначення простору в варіантах англійської мови південної півкулі являють собою кількісно репрезентативну, різноманітну за етимологією та структурно-семантичними характеристиками групу одиниць, що пояснюється інтенсивністю процесів мовної та культурної адаптації носіїв англійської мови до нових умов життя за межами Великої Британії.

В етимологічному аспекті, позначення простору в австралійському, новозеландському та південно-африканському варіантах англійської мови представлені питомими одиницями й запозиченнями з мов, із якими англійська мова контактувала на територіях свого поширення. Питомі основи кількісно переважають над запозиченнями й залучаються до процесів формування регіональних інновацій. Формування локальних неологізмів реалізується шляхом морфологічної і семантичної деривації, а також фразеологізації основ з метою заповнення поняттєвих лакун.

Поширення англійської мови в Австралії, Новій Зеландії та Південній Африканській Республіці, а, отже, і просторової лексики у відповідних варіантах англійської мови, відбувалося в особливих історичних умовах: процеси поступового заселення й опанування нового природного й соціального простору, контакти з місцевим населенням, наявність лексико-семантичних лакун, адаптація транспортованих уявлень про довкілля зумовили утворення унікальних картин світу у досліджуваних варіантах.

Проблеми номінації національно-специфічних елементів опановуваних культур вирішувалися шляхом утворення регіонально маркованих інновацій (на позначення реалій географічного, культурного, соціального простору), які зазнали метафоризації внаслідок встановлення асоціативних зв'язків, і стали важливими елементами відображення культури досліджуваних країн. Ліквідація лексико-семантичних лакун частково здійснювалася через запозичення лексики зі внутрішніх і зовнішніх джерел. Запозичення виявилися доцільними в процесах

номінації реалій соціального й географічного простору, що доведено аналізом контекстних уживань, який засвідчив функційну варіативність запозичень-маркерів соціальної приналежності з номінативною або характеризувальною функцією.

З огляду на їх морфологічну структуру, просторові позначення представлені простими лексемами, композитами й похідними одиницями, утвореними за допомогою афіксації, конверсії, редуплікації та скорочення. Морфологічна деривація виявилася непродуктивною порівняно з фразеологізацією просторових позначень. У всіх аналізованих варіантах англійської мови спостерігається тенденція до формування стійких словосполучень, зокрема за моделлю ATTR + N.

З огляду на семантику, просторові позначення (окремі лексеми та фразеологізми) являють собою полісеманти. Розвиток лексико-семантичних варіантів відбувався шляхом зсуву первинного значення та його подальшої генералізації. Виразною також виявилася тенденція до звуження (спеціалізації) значень питомих лексем, перенесених з метрополії.

Просторова лексика віддзеркалює спосіб, за допомогою якого носії мови сприймають світ, структурують знання і досвід, вербально моделюють довкілля, орієнтуються в середовищі та взаємодіють із ним. Лексичні одиниці, які описують простір, фіксують важливі для мовців аспекти довкілля, віддзеркалюють концептуальні опозиції картини світу. В австралійській англійськомовній картині світу поняття про верхню, зовнішню й задню частини простору екстраполюються на віддалені від центрів цивілізації регіони, а нижню і внутрішню частини простору асоціюють з центральними, густозаселеними регіонами. В новозеландській англійськомовній картині світу уявлення про нижню і задню частини, а також, зовнішній і внутрішній простір екстраполюються на поняття глибинки, а усвідомлення верхньої частини – на центральні регіони. В південно-африканській англійськомовній картині світу опозиція ‘центр – периферія’ також є актуальною, проте вона представлена в термінах понять ‘середина’, ‘верх’– ‘зад’, ‘зовні’.

Адаптація транспортованої картини світу сприяла утворенню локальних неологізмів, а рушійною силою цього процесу виявилася зміна фокусу уваги мовців і метафоричне переосмислення просторових понять унаслідок концептуальної

проекції зі сфери джерела концептуалізації ('простір') до цільової сфери концептуалізації ('емоції', 'риса характеру', 'поведінка', 'соціальний статус' тощо).

Спільним для картин світу, вербалізованих засобами варіантів англійської мови в південній півкулі, виявилися такі моделі просторової метафоризації: ВЕРХ = СИЛА, ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД, ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА, БІЛЬША КІЛЬКІСТЬ; НИЗ = ПІДКОНТРОЛЬНІСТЬ, НЕГАТИВНИЙ ДОСВІД, МЕНША КІЛЬКІСТЬ; УСЕРЕДИНУ = ТРУДНОЩІ, НЕГАТИВНІ ЕМОЦІЇ, СПІВПРАЦЯ; НАЗОВНІ = ВІДОКРЕМЛЕННЯ, ВИХІД ЗА ВСТАНОВЛЕНІ МЕЖІ, ВИЗВОЛЕННЯ; ПОПЕРЕДУ = КОНФЛІКТ, ДОСЯГНЕННЯ; ПОЗАДУ = ПРИМІТИВНІСТЬ, ПОВЕРНЕННЯ ДО МИНУЛОГО; ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ЦЕНТР = РОЗВИТОК, ПРОГРЕС, ОСВОЄНІСТЬ; ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ПЕРИФЕРІЯ = РЕГРЕС, ІЗОЛЯЦІЯ.

Метафоризація на основі різних просторових опозицій є фундаментальним когнітивним механізмом, який глибоко пронизує мовну систему й відображає базову орієнтацію людини у фізичному світі. Наприклад, ВЕРХ концептуалізує позитивні аспекти, силу, контроль, збільшення й успіх, тим часом НИЗ метафорично представляє підконтрольність, негативний досвід, зменшення; просторовий параметр ВСЕРЕДИНУ слугує когнітивною моделлю для розуміння труднощів, негативних емоцій і залучення, передає їх як внутрішні стани, обмеження або процеси інтеграції; НАЗОВНІ метафорично втілює ідеї відокремлення, подолання меж і визволення, символізуючи рух до свободи, незалежності й нових можливостей тощо. Такі просторові метафоричні опозиції утворюють семантичну рамку, яка дозволяє осмислювати абстрактні поняття через реалізацію конкретного просторового досвіду. Цей факт пояснюється універсальністю людської психіки, усвідомленням позиційних і реляційних ознак простору, а їх вербальні моделі глибоко вкорінені в повсякденному мисленні й мові людей і формують основу для розуміння абстрактних концепцій через конкретний досвід просторового розташування.

Відмінності в процесах метафоричної репрезентації актуальних для англійськомовних картин світу південної півкулі концептів, виявляються в актуальності цільових когнітивних доменів, співвідносних із реалізацією конкретних метафоричних моделей. Так, горизонтальна та вертикальна площини

простору транспонуються на ознаки 'цивілізація – глибинка' в усіх аналізованих картинах світу. Пороте в австралійській англійськомовній картині світу ці асоціації стосуються невибагливого, самотнього стилю життя у спекотній пустелі. Вони також символізують відсутність можливостей і перспектив. У новозеландській англійськомовній культурі ці асоціації пов'язані з загрозою втрати вже наявних життєвих орієнтирів, можливостей і досягнень.

Відмінності у процесах концептуалізації важливих для носіїв різних варіантів англійської мови понять та опозицій, а також специфіка вербалізацій спричинені географічними, історичними, культурно-соціальними чинниками, які вплинули на сприйняття простору й інших важливих з погляду мовців складових довкілля й життя.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на порівняльно-історичний аналіз особливостей утворення, розвитку й функціонування просторових позначень в інших варіантах англійської мови, а також просторових метафор в картинах світу різних англійськомовних культур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова М. В. Традиція як спосіб трансляції культурних кодів у сучасній українській культурі (конотації народного костюма). *Культура України*. 2022. Вип. 75. С. 22–29.
2. Андрейчук Н. І. Мова і культура у контексті системного підходу в науках про людину. *Вісник Львівського університету*. 2010. Вип. 17. С. 169–175.
3. Андрєєва І. О. Лінгвокогнітивні параметри дискурсивної узуалізації англомовних локативних фразеологізмів. *Нова філологія*. 2016. № 68. С. 6–11.
4. Андрєєва І. О. Лінгвокогнітивні параметри концептуалізації ПРОСТОРУ засобами англійської фразеології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2007. 22 с.
5. Аносова А. В. Категорія локативності в англійській мовній картині світу доби Середньовіччя. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія “Філологія”*. 2019. Т. 30 (69), № 4. С. 6–10.
6. Антонюк М. О. Структурно-семантичні та функціональні характеристики давньоанглійської метафори : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2008. 17 с.
7. Балабан О. О. Метафора як семантична універсалія : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15. Донецьк, 2006. 20 с.
8. Баумейстер А. О. Тома Аквінський – вступ до мислення: Бог, буття і пізнання. Київ : Дух і Літера, 2012. 399 с.
9. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий центр “Академія”, 2004. 344 с.
10. Бачишина О. Б. Лексика на позначення простору в романі В. Шевчука “Дім на горі”. *Наукові записки національного університету “Острозька академія”. Серія “Філологічна”*. 2013. Вип. 34. С. 19–21.
11. Бачишина О. Б. Семантика часу і простору: особливості, стан та проблеми дослідження в українському мовознавстві. *Наукові праці*

Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу “Києво-Могилянська академія”. Серія “Філологія. Мовознавство”. 2014. Вип. 209. С. 6–11.

12. Безвершук Ж. О., Щербакова О. В. Культурологія : навчальний посібник. Київ : Знання, 2012. 326 с.

13. Бережанська Ю. В. Концептуальна метафора в англomовному медичному дискурсі. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2013. Вип. 9. С. 479–484.

14. Беспала Л. В., Козлова Т. О. Формування англійськомовної картини світу в умовах лінгвокультурних контактів : монографія. Запоріжжя : Статус, 2018. 308 с.

15. Бехта І. А. Невербальна комунікація: дискурсна динаміка текстового концепту : монографія. Рівне : Волинські обереги, 2021. 198 с.

16. Бехта Т. О. Ментальні моделі як основа репрезентації знань та інтерпретації дискурсу. *Вісн. Сум. держ. ун-ту. Серія “Філол. науки”*. 2004. № 3. С. 32–37.

17. Белєхова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. К., 2002. 476 с.

18. Бистров Я. В. Англomовний біографічний наратив у вимірах когнітивної лінгвістики і синергетики: монографія. Івано-Франківськ : Кушнір, 2016. 320 с.

19. Бікезіна А. Д. Концепція мовної картини світу в лінгвокультурологічних дослідженнях. *Problems of the development of science and the view of society: proceedings of the XI International Scientific and Practical Conference. Austria, 2023. P. 296–298.*

20. Білокобильський О. В. Картина світу як частина соціальної реальності. *Схід*. 2017. № 2 (148). С. 77–82.

21. Бровченко І. В. Концептуальна метафора у кліше англomовного наукового тексту : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Харків, 2011. 20 с.

22. Бублейник Л. В. Зіставне вивчення мовних картин світу. *Нова Філологія*. 2011. Вип. 44. С. 187–189.
23. Бялик В. Д. Концептуальна vs мовна картина світу: взаємодія та взаємовплив. *Наукові записки. Серія “Філологічні науки”*. 2019. Вип. 175. С. 524–530.
24. Веремчук Е. О. Лексико-семантичне поле Space / Космос в англійській мові: лінгвокогнітивний та лінгвосинергетичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 253 с.
25. Веремчук Е. О. Об’єктивація етичних категорій в англійській мові: лінгвокогнітивні та синергетичні параметри : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2023. 40 с.
26. Вільчинська Т. П. Коди культури в процесах мовної об’єктивації дійсності в поемі В. Стуса “Потоки”. *Лінгвістичні студії*. 2018. Вип. 35. С. 99–104.
27. Гавриленко В. В. Human as a Carrier of the Worldview: Individual and Collective Dimensions. *Антропологічні виміри філософських досліджень*. 2020. Вип. 18. С. 62–75.
28. Гаврилюк Н. М. Традиційні звичаї як система спадкоємної культурної трансмісії (засади та досвід вивчення). *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 3. С. 47–63.
29. Галинська О. М. Лінгвокультурна інформація англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2012. 245 с.
30. Галуцьких І. А. Еволюція історичного ядра лексичної системи англійської та німецької мов в VIII–XX ст. (структурний, семантичний, функціональний аналіз) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2007. 22 с.
31. Галуцьких І. А. Лінгвопоетика тілесності в художніх текстах англійського модернізму й постмодернізму : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2018. 36 с.

32. Гапченко О. А. Когнітивні аспекти метонімії. *Українське мовознавство*. 2016. № 1 (46). С. 53–65.
33. Гарбера І. В. Концепт людина в українській літературній фразеології: соматичний код культури. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія “Філологія”*. 2020. Вип. 1 (43). С. 80–85.
34. Головей В. Ю. Трансформації релігійного мистецтва в епоху Ренесансу. *Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Серія “Філософські науки”*. 2013. № 27 (276). С. 148–152.
35. Головня А. В. Міфологічний компонент ККС та МКС. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2005. Вип. 23. С. 137–138.
36. Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.15. Київ, 2004. 38 с.
37. Голубовська І. О. Проблеми зіставно-конфронтативного вивчення національно-мовних картин світу. *Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2010. Вип. 21. С. 39–42.
38. Гурова О. М. Лексико-семантичне поле “вік людини” в українській мові : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2018. 216 с.
39. Гуцол С. Ю. Смыслотворчі ресурси практик міфотворення. *Вісн. Нац. техн. ун-ту України “КПІ”*. Серія “Філософія. Психологія. Педагогіка”. 2015. № 3. С. 71–76.
40. Данте А. Божественна комедія. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/print.php?tid=347> (дата звернення: 16.07.2024).
41. Дудок Р. І., Висоцька О. Л. Метафоричні моделі як семантико-стилістичні компоненти психологічного дискурсу. *Молодий вчений*. 2021. Вип. 10.1 (98.1). С. 42–44.
42. Єжов С. М. Науковий образ світу. Історія. Мегасвіт : навч. посіб. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : Київський університет, 2017. 126 с.
43. Єлісеєва С. В. Концептуальна метафора у воєнному дискурсі та її переклад. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія “Філологія”*. 2019. № 38, Т. 1. С. 138–140.

44. Єременко О. М. Філософські аспекти дослідження каузальності в соціально-гуманітарній сфері : монографія. Одеса : Видавничий дім “Гельветика”, 2021. 406 с.

45. Єрмоленко С. Я. Мінлива стійкість мовної картини світу. *Мовознавство*. 2009. Вип. 3 (4). С. 94–103.

46. Єщенко Т. А. Текстово-антропоцентричний вимір метафори українських поетів 1990-х : монографія. Київ : Академвидав, 2018. 352 с.

47. Єщенко Т. А. Феномен художнього тексту: комунікативний, семантичний і прагматичний аспекти : монографія. Львів : Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2021. 470 с.

48. Жарікова Ю. В. Когнітивна діяльність людини у фразеології румейської, новогрецької та української мов. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія “Філологічні науки”*. 2015. Вип. 5. С. 69–77.

49. Жукова Н. М. Картина світу, образ світу і модель світу у їх специфіці та взаємодії. *Наукові записки*. 2010. Вип. 89 (1). С. 416–420.

50. Жукова Н. М. Метафорична концептуалізація простору в австралійській англійській картині світу початку ХХІ століття. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 83, Т. 2. С. 169–175.

51. Загнітко А. П. Мовносоціумний простір прийменника: дискурсивні практики. *Лінгвістичні студії*. 2018. Вип. 35. С. 14–39.

52. Заремська І. М. Мовна картина світу як об’єкт лінгвістичних досліджень. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія “Проблеми граматики і лексикології української мови”*. 2011. Вип. 7. С. 396–402.

53. Зуєнко М. О. Міфологічні моделі в літературі англійського бароко. *Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Серія “Філологічні науки”*. 2013. № 14. С. 27–31.

54. Ісапчук Ю. В. Опозиція центру й периферії, або провінція versus метрополія в сучасному літературознавстві. *Науковий вісник*

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія “Філологічні науки. Літературознавство”. 2016. № 8. С. 54–61.

55. Карпенко О. Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження. *Записки з ономастики*. 2000. Вип. 4. С. 68–74. URL: karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2013/02/Karpen4.pdf (дата звернення: 16.07.2024).

56. Кириченко В. В. Наукова концептуалізація моделі становлення картини світу особистості у сучасному інформаційному суспільстві. *Актуальні проблеми психології*. 2018. С. 75–94.

57. Кириченко В. О. Дискурсивний підхід до дослідження політичної культури. *Наукові записки НаУКМА. Політологічні науки*. 2011. Т. 121. С. 43–47.

58. Ключник Т. О. Концепт РОЗУМ в антропоцентричних кодах української лінгвокультури : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.15. Київ, 2023. 220 с.

59. Коваль І. М. Рашизм як генеза путінізму. *Вісник Львівського університету*. 2022. Вип. 42. С. 239–245.

60. Ковбаско Ю. Г. Origins of functional transposition within the category of time and space prepositions: lexicalization and grammaticalization. *Записки з романо-германської філології*. 2020. № 1. С. 335–350.

61. Ковбаско Ю. Г. Функціональна транспозиція в англійській мові IX–XXI століть : автореф. дис. ... д-р. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2021. 43 с.

62. Козлик І. В. Світова література доби Середньовіччя та епохи Відродження. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2011. 344 с.

63. Козлова Т. О. Spacial Deixis as Language Universal. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія “Філологічні науки (мовознавство)”*. 2016. Вип. 6. С. 73–79.

64. Козлова Т. О. Іконічність у лексиці індоєвропейської прамови : монографія. Запоріжжя : Кругозір, 2015. 640 с.

65. Козлова Т. О. Ключові концепти поліцентричної англійськомовної картини світу та критерії їх визначення. *Нова Філологія*. 2017. Вип. 71. С. 61–71.
66. Козлова Т. О. Принцип іконічності та його реалізація в лексиці індоєвропейської прамови : дис. ... д-р. філол. наук : 10.02.15. Запоріжжя, 2017. 253 с.
67. Козлова Т. О., Деревянко Ю. В. Етикетні ситуації повсякденного спілкування в англійськомовній та українськомовній культурах : монографія. Запоріжжя : Статус, 2020. 520 с.
68. Козлова Т. О., Полєжаєв Ю. Г., Шимянова М. В. Space-Time Conceptual Synergy in Australian and New Zealand English Phraseology. *Тези доповідей VII Всеукраїнської науково-практичної конференції “Синергетика у філологічних дослідженнях”*: Запорізький національний університет. Запоріжжя: ЗНУ, 2021. С. 48.
69. Козлова Т. О., Шимянова М. В. Просторова лексика в австралійському національному варіанті англійської мови. Тези доповідей міжнародної наукової конференції “*The latest development trends in philological science and education*”. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. Р. 62–65.
70. Колесник О. С. Мова та міф у вимірі міждисциплінарних студій : монографія. Чернігів : Десна Поліграф, 2016. 239 с.
71. Колот А. М. Міждисциплінарний підхід як домінанта розвитку економічної науки та освітньої діяльності. *Соціальна економіка*. 2014. № 1–2. С. 76–83.
72. Корольова А. В. Діахронний вектор дослідження структур свідомості й мислення. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія “Філологія”*. 2011. Т. 14, № 1. С. 52–58.
73. Корольова В. В. Просторовий концепт “СХІД” у сучасній українській літературі. *Мовознавство. Літературознавство. Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип 27. С. 40–43.

74. Костюк І. В. Міф як соціокультурний феномен: функціональне навантаження. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2010. Вип. 21. С. 367–378.
75. Костюк І. В. Міфологема: історія поняття. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2011. Вип. 22. С. 405–416.
76. Кравець Л. В. Концептуальна метафора в мові української поезії ХХ ст. *Система і структура східнослов'янських мов*. 2018. Вип. 1., № 13. С. 136–147.
77. Кравцова Ю. В. Типи і параметри метафоричних моделей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія “Філологія”*. 2022. № 56. С. 66–70.
78. Кравченко О. В. Мовно-філософські аспекти вербалізації часового та просторового дейксису. *Мовознавчий вісник*. 2009. Вип. 9. С. 314–320.
79. Кременєва Т. В. Діалектика взаємовідношень між поняттями “картина світу” та “лінгвокогнітивне моделювання”. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 8. С. 96–100.
80. Кремень В. Г. Образ світу і людини в парадигмі дигітальної культури: психолінгвістичний аналіз. *Psycholinguistics*. 2022. Вип. 31 (2). С. 78–94.
81. Кривопишина О. А. Образ світу як рефлексивне самоздійснення творчої особистості. *Вісник НТУУ “КПІ”*. 2007. Вип. 2 (20). С. 84–88.
82. Кримець О. М. Специфіка побудови й презентації гностичних образів спеціально-наукової картини світу політології. *Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”*. Серія “Проблеми української термінології”. 2014. № 791. С. 118–121.
83. Кузьменко Н. В. Холо-меронімічні структури в системі просторової лексики сучасної англійської мови. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія “Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов”*. 2015. № 81. С. 40–48.
84. Куликовська Н. І. Функціональне поле конотативного компонента в семантиці гендерно маркованих фразеологічних одиниць. *Вісник*

Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2007. № 33. С. 203–205.

85. Ладика О. В. Специфіка діяхронного підходу до вивчення лінгвокультурного концепту. *Наукові записки. Серія “Мовознавство”*. 2017. Вип. 2 (28). С. 50–55.

86. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Харків : Вид. група “Основа”, 2009. 191 с.

87. Лисюк Н. А. Міфологічний хронотоп. Київ : Український фіто соціологічний центр, 2006. 200 с.

88. Лутава С. М. Лексико-семантичне поле локусів сучасної української літературної мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2019. 449 с.

89. Любимий Я. В. Формування поняття рефлексії як механізму самоорганізації ідентичності в античній філософії. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2019. Вип. 1–2. С. 3–30.

90. Майковська В. О. Німецькі фразеологізми-соматизми у мовній картині світу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2022. № 3. С. 100–105.

91. Макаренко Ю. В. Ціннісні орієнтири Інтернет-дискурсу. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Філологічна”*. 2012. Вип. 23. С. 78–80.

92. Манакін В. М. Внутрішня форма слова в англійській та українській мовах : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2013. 149 с.

93. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. для університетів. Київ : Академія, 2012. 285 с.

94. Мисик О. А. Етнічна основа тропеїчної системи Ігоря Калинця : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Київ, 2018. 317 с.

95. Мізін К. І. Зіставно-лінгвокультурологічне вивчення усталених порівнянь крізь призму просторового коду культури (на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов): *materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej*. Люблін, 2010. С. 11–20.

96. Моляко В. О., Музика О. Л. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. *Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень*. 2006. № 4. С. 13–21.

97. Моштак О. В. Ідіоетнічність як характерна риса функціонування пейоративної лексики у національно-мовній картині світу. *Мова і культура*. 2010. Вип. 13. С. 103–107.

98. Мусулін А. Микола Кузанський. Філософія. *Новий Акрополь*. 2024. URL: <https://newacropolis.org.ua/articles/mykola-kuzanskyi> (дата звернення: 13.05.2025).

99. Нікішенко Ю. І. Етнологія та культурологія: спільні проблемні поля культуро-центричного світу. *Культурологія: Могилянська школа : колективна монографія* / за ред. М. А. Собуцький, Д. О. Король, Ю. В. Джулай. Київ : Олег Філюк, 2018. С. 205–234.

100. Орап М. О. Мовна картина світу як феномен когнітивної соціальної психології. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2011. Вип. 27. С. 273–280.

101. Письменна Ю. М. Концептосфера ВОЛЯ в українських публіцистичних текстах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2022. Вип. 2 (32). С. 54–57.

102. Піхтовнікова Л. С. Еволюція образу-символу в дискурсі байки з системної точки зору. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія “Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов”*. 2021. С. 31–36.

103. Приступенко Т. О., Сергєєва А. О. Культурний код української нації у ХХІ ст. *Scientific Collection “InterConf”*. 2022. Вип. 107. С. 292–296.

104. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем’єр, 2008. 332 с.

105. Приходько А. М. Концептологія дискурсу: апелювання концепту до дискурсів. *Англістика та американістика*. 2013. Вип. 10. С. 43–50.

106. Приходько Г. І. Лінгвокультурологічні параметри феномену конотації. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності “Львівський філологічний часопис”*. 2022. № 11. С. 182–188.
107. Прокопович Л. С. Тенденції та специфіка вияву змін сакральних лексем у романі Мирослава Дочинця “Мафтей”. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія “Філологія”*. 2018. Вип. 1 (39). С. 48–53.
108. Пушкарьова М. В., Скубій Т. В. Основна концепція теорії часу і простору Ісаака Ньютона. *Зб. наук. праць Кам’янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка*. 2016. Вип. 22. С. 152–156.
109. Радченко О. Ю. Корелятивний домен Водоймище / Плавання: спектр концептуальної метафори. *Вісник Житомирського державного університету*. 2013. Вип. 4 (70). С. 178–181.
110. Савіна Ю. О. Лінгвокогнітивні операції мапування як когнітивне підґрунтя формування комічного в малій прозі Джером К. Джерома й О. Генрі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2016. Вип. 1. С. 89–95.
111. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етно-лінгвістичний аспекти. Сімферополь : Доля, 2013. 600 с.
112. Саєвич І. Г. Картина світу і модель світу в лінгвістичних студіях. *Мова і культура*. 2012. Вип. 15. С. 39–49.
113. Саламатіна О. О. Лінгвокогнітивний аспект картини світу. *Наукові записки. Серія “Філологічні науки”*. 2009. Вип. 81 (4). С. 16–19.
114. Салата Г. В., Бачинська Н. А. Культура і комунікація: як культура впливає на сприйняття інформації. *Library Science Record Studies Informology*. 2019. № 3. С. 80–87.
115. Сватко Ю. І. Культурно-символічні картини світу як предмет власне філософської рефлексії у світлі проекту відтворення історії Європи в “картинно” увиразнених онтологіях. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2019. Вип. 4. С. 40–57.

116. Свідерська О. І. Роль культурних кодів у конструюванні політичної дійсності в контексті інформаційно-когнітивної війни. *Вісник Львівського університету*. 2022. Вип. 43. С. 306–313.

117. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.

118. Семашко Т. Ф. Мовна свідомість, мовна картина світу та стереотипи як сценарій їх взаємодії. *Теоретична і дидактична філологія*. 2023. Вип. 36. С. 187–200.

119. Середницька А. Я. Відмінності між мовною і концептуальною картинами світу з погляду сучасного мовознавства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія “Філологія”*. 2016. № 21. С. 69–71.

120. Середницька А. Я. Відображення часового аспекту мовної картини світу в значеннях похідних дієслів переміщення. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 25. С. 61–66.

121. Симоненко С. В. “Образ світу” та “Картина світу” як детермінанти індивідуальних стратегій візуально-мисленнєвої діяльності суб’єкта. *Наука і освіта : наук.-практ. журнал*. 2011. Вип. 9. С. 234–243.

122. Скуловатова О. В. Міфологічна основа творення картини світу особистості. *Актуальні проблеми навчання і виховання людей з особливими потребами*. 2007. Вип. 3 (5). С. 463–473.

123. Сливка Н. Т. Роль універсального та національно-специфічного у створенні мовної картини світу. *Ужгородський національний університет*. 2014. Вип. 12. С. 1–7.

124. Снитко О. С. Коди культури у мовній об’єктивації дійсності. *Studia Linguistica: зб. наук. праць*. 2008. Вип. 1. С. 115–121.

125. Снитко О. С. Образні стереотипи негативної оцінки в контексті проблеми “етнос і мова”. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2012. Вип. 39. С. 314–321.

126. Стефанова Н. О. Етносеміометрична параметризація аксіоконцептосфер у британській та українській лінгвокультурах : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.17, 10.02.21. Київ, 2020. 564 с.
127. Тараненко О. О. Формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетності в українському суспільстві (на матеріалах української міжнародної конференції XX – початку XXI століть). *Мовознавство*. 2013. № 6. С. 3–26.
128. Тарасевич В. М. Сучасна кореволуція: машинізована людина і/або олюднена машина. *Економіка України*. 2022. № 2. С. 20–36.
129. Титар О. В. Логіка міфу в просторі сучасної культури. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2008. № 813. С. 1–11.
130. Тхор Н. М. Просторові категорії в англійській мові. *Записки з романо-германської філології*. 2020. № 2. С. 120–126.
131. Фабіан М. П. Типи етикетного спілкування в сучасній англійській мові. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2011. Вип. 9. С. 7–9.
132. Філон М. І., Кринець О. М. Наукова картина світу у філософському й лінгвістичному вимірах. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2 (1). С. 50–55.
133. Хома В. П. Концептуальна метафора як засіб реалізації концепту self-alienation / самовідчуження в англомовному науково-фантастичному дискурсі. *World Science*. 2020. Вип. 3. № 1. С. 27–33.
134. Христіанінова Р. О. Концепт “ненависть” у мовній картині світу українців часів великої війни 2022–2023 років. *Мовознавчий вісник: зб. наук. праць*. Черкаси, 2023. Вип. 34. С. 42–48.
135. Христіанінова Р. О., Омельковець Р. С. Міжтематичні мотиваційні зв'язки як прояв мовної картини світу. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2021. № 1. С. 176–187.
136. Чрділелі Т. В. Курс лекцій з навчальної дисципліни “Лінгвокультурологія” для підготовки докторів філософії денної форми

навчання зі спеціальності 035 філологія. Кременчук : Кременчуцький національний університет, 2018. 96 с.

137. Шапран Н. В. Семантико-когнітивна структура концепту ЗАЗДРИСТЬ у лінгвокультурологічному висвітленні : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Одеса, 2015. 20 с.

138. Шарманова Н. М. Духовний код як лінгвокультурний еталон нації (на матеріалі паремійних кліше). *Філологічні студії*. 2017. Вип. 15. С. 81–104.

139. Шарманова Н. М. Коди культури та їх репрезентація в усталених словесних комплексах. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2013. Вип. 9 (2). С. 194–204.

140. Шевченко Т. Г. Гамалія. Нью-Йорк : Укр. Тов. “Просьвіта”, 1917. 8 с.

141. Шимянова М. В. ‘Картина світу’: понятійно-термінологічна поліфонія. *Folium*. 2024. № 5. С. 135–141.

142. Шимянова М. В. Лексичні одиниці з просторовим значення: проблеми ідентифікації. *Іноземна філологія у XXI столітті: матеріали XIII Міжнародної наукової конференції (4-5 листопада 2021 р.) Запоріжжя, 2021*. С. 97–100.

143. Шимянова М. В. Орієнтаційна метафора у формуванні фразеологічних одиниць австралійського та новозеландського варіантів англійської мови: кваліфікаційна робота магістра спеціальності 035 “Філологія”. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 67 с.

144. Шимянова М. В. Орієнтаційна метафора у фразеології новозеландського варіанта англійської мови. *Нова філологія*. 2021. № 82. С. 344–348.

145. Шимянова М. В. Продуктивність орієнтаційних метафор у сучасному англійськомовному мас-медійному дискурсі. *Збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених “Молода наука – 2020”: у 4 т. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. Т. 2. С. 163.*

146. Шимянова М. В. Просторові відношення і мовна картина світу. *Іноземна філологія у XXI столітті: матеріали XV Міжнародної наукової конференції (24 листопада 2021 р.) Запоріжжя, 2023*. С. 96–100.

147. Шимянова М. В. Роль просторової лексики у репрезентації картини світу у південноафриканському варіанті англійської мови. *Нова філологія*. 2023. № 89. С. 253–260.
148. Шимянова М. В. Структурно-семантичні особливості лексики з просторовим значенням у давньоанглійській мові. *Південний архів*. 2022. № 89. С. 47–58.
149. Шимянова М. В. Форми маніфестації картини світу. *Іноземна філологія у ХХІ столітті*: матеріали XVI Міжнародної наукової конференції (22 листопада 2024 р.) Запоріжжя, 2024. С. 33–36.
150. Шимянова М. В. Формування лексики з просторовим компонентом у південноафриканському варіанті англійської мови. *Іноземна філологія у ХХІ столітті*: матеріали XIII Міжнародної наукової конференції (25 листопада 2022 р.) Запоріжжя, 2022. С. 151–154.
151. Широкова І. І. Модель, образ, картина світу: диференціація понять. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2018. Вип. 176 (51). С. 72–75.
152. Широкова І. І. Специфіка та мультимодальні засоби актуалізації індивідуально-авторської картини світу В. Блейка : дис. ... д-ра філософ. у філол. науках : 10.02.04. Запоріжжя, 2021. 295 с.
153. Шишко І. А. Мова як універсальна форма існування культури. *Грані*. 2014. № 12. С. 31–35.
154. Шкоріна І. М. Національно-мовні картини світу: погляд О. О. Потебні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія “Філологія”*. 2016. Вип. 74. С. 43–46.
155. Якімцов В. В. Еволюція сучасної наукової картини світу. *Аграрна економіка*. 2018. Т. 11. С. 119–128.
156. Яковенко М. Л. Категорія простору в контексті української фразеології. *Слов’янський збірник*. 2016. Вип. 20. С. 269–283.
157. Яловенко О. В., Прокоф’єва М. О., Сабітова А. П. Культурний код як маркер ідентичності (на матеріалі художніх творів). *Modern Aspects of Science*. 2022. С. 354–370.

158. Яник О. Я. Образ людини у мовному просторі українських антропоморфних загадок. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія “Філологія”*. 2017. Вип. 2 (38). С. 47–51.
159. Abdelmalek D. The Influence of Classical Mythology on English Literature. Algeria : University of Sidi-Bel-Abbes, 2021. 76 p.
160. Adıgüzel M. Metaphoric Conceptualization of Love Pain or Suffering in Turkish Songs through Natural Phenomena and Natural Disasters. *Metaphor and Symbol*. 2020. Vol. 35. P. 56–72. DOI: 10.1080/10926488.2020.1712784 (date of access: 13.05.2025).
161. Ahlsén E. Introduction to neurolinguistics. Netherlands : John Benjamins, 2006. 212 p.
162. Aldanani M. Translating Metaphorical Expressions in Political Discourse: A Comparative Conceptual Study (English – Arabic). *SSRN Electronic Journal*. 2018. Vol. 2. P. 144–151. DOI: 10.2139/ssrn.3276443 (date of access: 13.05.2025).
163. Algra K. Concepts of Space in Greek Thought. Leiden, New York, Koln : E. J. Brill, 1995. 376 p.
164. Allday J. Space-time: An Introduction to Einstein’s Theory of Gravity. Boca-Raton : CRC Press, 2019. 370 p.
165. Ames D. Five Worldviews: The Way We See the World. USA : Center for Global Awareness, 2017. 130 p.
166. Anderson W. Metaphor and Diachronic variation. *The Routledge Handbook of Metaphor and Language* / ed. by E. Semino, Z. Demjén. London, New York : Routledge, 2017. P. 233–246.
167. Ansah G. Cognitive models of anger in Akan: A conceptual metaphor analysis. *Cognitive Linguistic Studies*. 2014. Vol. 1. P. 131–146. DOI: 10.1075/cogls.1.1.06ans (date of access: 13.05.2025).
168. Arthur R. T. W. Leibniz on Time, Space, and Relativity. Oxford : Oxford University Press, 2021. 432 p.
169. Arthur. R. T. W. Leibniz’s Theory of Space. *Foundations of Science*. 2012. Vol. 18. P. 499–528.

170. Barcelona A. Introduction. The cognitive theory of metaphor and metonymy. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective* / ed. by A. Barcelona. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2003. P. 1–30.
171. Bartmiński J. Etnolingwistyka, lingwistyka kulturowa, lingwistyka antropologiczna. *Acta Universitatis Wratislaviensis*. 2008. № 3060. P. 15–33.
172. Bartmiński J. Aspects of Cognitive Ethnolinguistics. Great Britain : Equinox, 2012. 250 p.
173. Bayliss C., Krieger L. Calories in Context: Conceptual Metaphors and Consumers' Perception and Use of Calorie Information. *Journal of Health Communication*. 2018. Vol. 23. P. 783–790. DOI: 10.1080/10810730.2018.1527876 (date of access: 13.05.2025).
174. Benczes R., Ságvári B. Where metaphors really come from: Social factors as contextual influence in Hungarian teenagers' metaphorical conceptualizations of life. *Cognitive Linguistics*. 2018. Vol. 29. P. 121–154. DOI: 10.1515/cog-2016-0139 (date of access: 13.05.2025).
175. Bennardo G. Language, Space, and Social Relationships (A Foundational Cultural Model in Polynesia). Tongan culture and space. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 371 p.
176. Benton A. The World in the Image of Men's Words: Language in the Contemporary Latin American Novel. USA : University Microfilms, 1975. 470 p.
177. Bohnemeyer J., O'Meara C. Vectors and frames of reference: Evidence from Seri and Yucatec. *Space and Time in Languages and Cultures: Language, Culture, and Cognition*. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2012. P. 217–251.
178. Bonnefoy Y. Greek and Egyptian Mythologies. Chicago, London : University of Chicago Press, 1992. 272 p.
179. Boroditsky L. Does language shape thought? Mandarin and English speakers' conceptions of time. *Cognitive Psychology*. 2001. Vol. 43. P. 1–22.
180. Boroditsky L. Metaphoric structuring: Understanding time through spatial metaphors. *Cognition*. 2000. Vol. 75 (1). P. 1–28.

181. Boroditsky L., Ramscar M. The Roles of Body and Mind in Abstract Thought. *Psychological Science*. 2002. Vol. 13 (2). P. 185–188.
182. Bourdy M., Vlerick V., Edis T. Demystifying Mysteries. How Metaphors and Analogies Extend the Human Mind. *Metaphors and Analogies in Sciences and Humanities: Words and Worlds* / ed. by Sh. Wuppuluri, A. C. Grayling. Cham : Springer, 2022. P. 65–87.
183. Brainard F. Reality's Fugue: Reconciling Worldviews in Philosophy, Religion, and Science. Germany : Penn State University Press, 2017. 288 p.
184. Bright W. Sociolinguistics. Paris : Mouton & Co, 1964. 332 p.
185. Brugman C., Lakoff G. Cognitive Topology and Lexical Networks. 1988. P. 1–784. URL: <https://george-lakoff.com/wp-content/uploads/2011/04/cognitive-topology-and-lexical-networks-lakoff-and-brugman-1988.pdf> (date of access: 13.05.2025).
186. Callies M., Onysko A. Metaphor Variation in Englishes Around the World: Introduction to the special issue. 2017. *Cognitive Linguistic Studies*. Vol. 4. P. 1–6.
187. Capek M. The Concepts of Space and Time: Their Structure and Their Development. Berlin : Springer, 2014. 576 p.
188. Chen F., Hsu F. How Humankind Created Science: From Early Astronomy to Our Modern Scientific Worldview. Germany : Springer International Publishing, 2020. 582 p.
189. Chen P. A Cognitive Study of “Happiness” Metaphors in English and Chinese Idioms. *Asian Culture and History*. 2010. Vol. 2. P. 172–175.
190. Chen R., Sai J., Zhu Q., Zhou R., Li P., He S. Horizontal Spatial Metaphors for Morality: A Cross-Cultural Study of Han Chinese Students and Ethnic Minority Hui Students in China. *Frontiers in Psychology*. 2018. Vol. 9. P. 1–7.
191. Cheng Q. A Spatial Metaphor Temporal Discounting Model: An Application of the Adapting Theory. *SSRN Electronic Journal*. 2018. DOI: 10.2139/ssrn.3130156 (date of access: 13.05.2025).
192. Christian M. Air, Ether, Atmosphere: Space in Rilke's Duineser Elegien. *Oxford German Studies*. 2020. Vol. 49, no. 3. P. 228–248.

193. Christopoulos M., Papachrysostomou A. Time and Space in Ancient Myth, Religion and Culture. Berlin : Walter de Gruyter, GmbH & Co KG, 2017. 386 p.
194. Chun L., Dongmei J. Conceptual metonymies and metaphors behind SHUI (WATER) and HUO (FIRE) in ancient and modern Chinese. *Applied Linguistics Review*. 2018. Vol. 11. P. 281–310. DOI: 10.1515/applirev-2017-0132 (date of access: 13.05.2025).
195. Chung K. Space in Tense: The interaction of tense, aspect, evidentiality and speech acts in Korean. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2012. 292 p.
196. Cian L. Verticality and Conceptual Metaphors: A Systematic Review. *Journal of the Association for Consumer Research*. 2017. Vol. 2. P. 444–459. DOI: 10.1086/694082 (date of access: 13.05.2025).
197. Citron F., Lee M., Michaelis N. Affective and psycholinguistic norms for German conceptual metaphors (COMETA). *Behavior Research Methods*. 2020. Vol. 52. P. 1056–1072. DOI: 10.3758/s13428-019-01300-7 (date of access: 13.05.2025).
198. Classen A. Paradigm Shifts During the Global Middle Ages and Renaissance. Belgium : Brepols, 2019. 396 p.
199. Coats K. Visual Conceptual Metaphors in Picturebooks: Implications for Social Justice. *Children's Literature Association Quarterly*. 2019. Vol. 44, no. 4. P. 364–380. DOI: 10.1353/chq.2019.0045 (date of access: 13.05.2025).
200. Cook R., Herzman B. The Medieval World View: An Introduction. Great Britain : OUP USA, 2012. 399 p.
201. Corni F., Dumont E. Conceptual metaphor in physics education: roots of analogy, visual metaphors, and a primary physics course for student teachers. *Journal of Physics: Conference Series*. 2019. Vol. 1286. P. 1–10.
202. D'Andrade R. Some Methods for Studying Cultural Cognitive Structures. *Finding Culture in Talk. Culture, Mind and Society* / ed. by N. Quinn. New York : Palgrave Macmillan, 2005. P. 83–104.

203. Daane A., Haglund J., Robertson A., Close H., Scherr R. The pedagogical value of conceptual metaphor for secondary science teachers. *Science Education*. 2018. Vol. 102. P. 1051–1076. DOI: 10.1002/sce.21451 (date of access: 13.05.2025).
204. Dąbrowska E. Cognitive Linguistics – Foundations of language. Berlin : Walter de Gruyter, 2019. 320 p.
205. Davies D. Worldview Religious Studies. Great Britain : Taylor & Francis, 2022. 144 p.
206. Davis W. Martin Heidegger: Key Concepts. Great Britain : Taylor & Francis, 2014. 256 p.
207. Delisle R. Charles Darwin's Incomplete Revolution: The Origin of Species and the Static Worldview. Germany : Springer International Publishing, 2019. 276 p.
208. Denecker T. Conceptual Blending in Early Christian Discourse. A Cognitive Linguistic Analysis of Pastoral Metaphors in Patristic Literature, written by Aleksander Gomola. *Vigiliae Christianae*. 2020. Vol. 74, no. 3. P. 335–347.
209. Díaz-Peralta M. Metaphor and ideology: Conceptual structure and conceptual content in Spanish political discourse. *Discourse & Communication*. 2018. Vol. 12. P. 128–148. DOI: 10.1177/1750481317745752 (date of access: 13.05.2025).
210. Dilin L., Qiyang Mo. Conceptual Metaphors and Image Schemas: A Corpus Analysis of the Development of the On Track / Off Track Idiom Pair. *Journal of English Linguistics*. 2020. Vol. 48. P. 1–29.
211. Dixon R. English Prepositions: Their Meanings and Uses. Great Britain : OUP Oxford, 2021. 435 p.
212. Donia G., Donia M. How Mythology Shapes Modern World Literature. *The Echoes of Mythology*. 2019. P. 1–10.
213. Dousset L. Systems in Geography or Geography of Systems? Attempts to Represent Spatial Distributions of Australian Social Organisation. *Skin, Kin and Clan: The Dynamics of Social Categories in Indigenous Australia* / ed. by P. McConvell, P. Kelly, S. Lacrampe. Canberra : ANU Press, 2018. P. 43–84.

214. Egan T. Cross-linguistic Correspondences: From lexis to genre. *Locative at seen through its Swedish and Norwegian equivalents*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2017. P. 121–149.
215. Elders L. The philosophical theology of St. Thomas Aquinas. New York : E. J. Brill, 1990. 332 p.
216. Evans V. Cognitive Linguistics: An Introduction. Universals and variation in language, thought and experience. London : Routledge, 2018. 856 p.
217. Evans V. How we conceptualise time: Language, meaning and temporal cognition. *Essays in Arts and Sciences*. 2004. Vol. 33, no. 2. P. 733–765.
218. Fagerfjäll R. In Search of a True World View: The Challenges that Will Continue to Shape Mankind. Great Britain : Austin Macauley Publishers, (n.d.), 2023. 486 p.
219. Fairclough N. Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research. London, New York : Routledge, 2003. 270 p.
220. Falck M. From perception of spatial artefacts to metaphorical meaning. *Space and Time in Languages and Cultures: Language, Culture, and Cognition* / ed. by L. Filipovic. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2012. P. 329–351.
221. Feyaerts K. Refining the Inheritance Hypothesis: Interaction between metaphoric and metonymic hierarchies. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective* / ed. by A. Barcelona. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2003. P. 59–78.
222. Fibigerová K., Guidetti M., Šulová L. Verbal and gestural expression of motion in French and Czech. *Space and Time in Languages and Cultures: Language, Culture, and Cognition* / ed. by L. Filipovic. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2012. P. 251–269.
223. Fiske J. Code. *Key concepts in communication and cultural studies* / ed. by T. O'Sullivan, J. Hartley, D. Saunders, M. Montgomery, J. Fiske. London, New York : Routledge, 1994. P. 43–45.

224. Fortescue M. Where 'Out to Sea' Equals 'Towards the Fire': The Macrocosm-Microcosm Relationship in Languages of the North Pacific Rim. *Anthropological Linguistics*. 2011. No. 1. P. 1–14.
225. Frazer J. The Golden Bough: A Study in Comparative Religion. Great Britain : MacMillan, 1894. 434 p.
226. Fu A., Tu G. Chinese concept of time offers cure to modern 'time ailments'. *Chinese Social Sciences Today*. 2024. URL: http://english.cssn.cn/skw_research/others/202401/t20240117_5729323.shtml (date of access: 13.08.2024).
227. Gaby A. The Thaayorre think of time like the talk of space. *Frontiers in Psychology*. 2012. Vol. 3. P. 1–8.
228. Galal M. Death Euphemism in English and Arabic: A Conceptual Metaphorization Approach. *International Journal of Linguistics*. 2014. Vol. 6. P. 153–170.
229. Galutskikh I. A. Linguopoetics of Corporality in Literary Texts of English Modernism and Postmodernism. *Cognition, Communication, Discourse*. 2018. Vol. 16. P. 33–50.
230. Gandolfo S. Metaphors of Metaphors: Reflections on the Use of Conceptual Metaphor Theory in Premodern Chinese Texts. *Dao*. 2019. Vol. 18. P. 323–345.
231. Gentner D., Mutsumi I., Boroditsky L. As time goes by: Evidence for two systems in processing space > time metaphors. *Language and Cognitive Processes*. 2002. Vol. 17. P. 537–565.
232. Glaz A., Danaher D., Lozowski P. The Linguistic Worldview: Ethnolinguistics, Cognition, and Culture. Germany : Sciendo, 2013. 492 p.
233. Goldstein K. Language and language disturbances: aphasic symptom complexes and their significance for medicine and theory of language. New York : Grune & Stratton, 1948. 394 p.
234. Gozli D., Lockwood P., Chasteen A., Pratt J. Spatial metaphors in thinking about other people. *Visual Cognition*. 2018. Vol. 26. P. 313–333.
235. Gran P. The Rise of the Rich: A New View of Modern World History. USA : Syracuse University Press, 2009. 302 p.

236. Greenberg J. H., Kemmer S. On Language: Selected Writings of Joseph H. Greenberg. USA : Stanford University Press, 1990. 764 p.
237. Gu Y., Zheng Y., Swerts M. Which Is in Front of Chinese People, Past or Future? The Effect of Language and Culture on Temporal Gestures and Spatial Conceptions of Time. *Cognitive Science*. 2019. Vol. 43. P. 1–32.
238. Gu Yan, Mol L., Hoetjes M., Swerts M. Conceptual and lexical effects on gestures: the case of vertical spatial metaphors for time in Chinese. *Language, Cognition and Neuroscience*. 2017. Vol. 32. № 8. P. 1048–1063.
239. Haack P., Sieweke J., Wessel L. Microfoundations of Institutions. *Conceptual Metaphors in MicroFoundations of Institutional Theory*. 2019. Vol. 65B. P. 299–315.
240. Hegel G. Hegel's Philosophy of Nature: Volume II / ed. by M J Petry. London : Routledge, 2014. 472 p.
241. Heidegger M. Gesamtausgabe. II Abteilung: Vorlesungen 1919-1944. Band 27. Eileitung in die Philosophie. Frankfurt am Mein : Vittorio Klostermann, 1996. 405 S.
242. Hertz H. Classical Physicist, Modern Philosopher. Netherlands : Springer Netherlands, 2013. 324 p.
243. Holtschneider H. Space and spatiality in modern German-Jewish history. New York, Oxford : Berghahn Books, 2017. 384 p.
244. Hu Zh. Metaphor and Cognition. Peking : Peking University Press, Springer Nature, 2023. 241 p.
245. Huang Sh. Time as Space Metaphor in Isbukun Bunun: A Semantic Analysis. *Oceanic Linguistics*. 2016. Vol. 55, no. 1. P. 1–24.
246. Humboldt W., von. 'On Language': On the Diversity of Human Language Construction and its Influence on the Mental Development of the Human Species / ed. by M. Losonsky. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 296 p.
247. Humboldt W., von. Einleitung in das gesamte Sprachstudium. *Werke. Hrsg. v. A. Leitz-mann*. 1907. Bd. VII. S. 619–627.
248. Humboldt W., von. Schriften zur Sprachphilosophie. Werke 3 (Wilhelm von Humboldt). Werke in fünf Bänden. Tübingen : J. G. Cotta, 1963(a). 762 S.

249. Humboldt W., von. Schriften zur Sprachphilosophie. Werke 6 (Wilhelm von Humboldt). Werke in fünf Bänden. Tübingen : J. G. Cotta, 1963(b). 640 S.
250. Husserl E. The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology. An Introduction to Phenomenological Philosophy. Trans. David Carr. Evanston : Northwestern University Press, 1970. 405 p.
251. Ishikawa T. Human Spatial Cognition and Experience: Mind in the World, World in the Mind. London, New York : Routledge, 2021. 292 p.
252. Jasinska A. Cognitive Metaphor as a Deeply Ingrained Device of Computer and Internet Language. Norderstedt : GRIN Verlag, 2006. 56 p.
253. Jefferies T. Close–Distant: An Essential Dichotomy in Australian Kinship. *Skin, Kin and Clan: The Dynamics of Social Categories in Indigenous Australia* / ed. by P. McConvell, P. Kelly, S. Lacrampe. Canberra : ANU Press, 2018. P. 363–390.
254. Jódar-Sánchez J. The Spatial Language of Time. Metaphor, Metonymy and Frames of Reference. *Metaphor and the Social World*. 2015. Vol. 5, no. 1. P. 155–163.
255. Jung C. G. The Red Book: A Reader's Edition. Great Britain : W. W. Norton, 2012. 582 p.
256. Kapranov O. Conceptual metaphors in Ukrainian prime ministers' discourse involving renewables. *Topics in Linguistics*. 2015. Vol. 16, no. 1. P. 4–16.
257. Katz A., Reid N. Tests of Conceptual Metaphor Theory with Episodic Memory Tests. *Cognitive Semantics*. 2020. Vol. 6, no. 1. P. 56–82.
258. Keenan S. Subversive Property: Law and the Production of Spaces of Belonging. London : Routledge, 2014. 202 p.
259. Keizer E. English Noun Phrases from a Functional-Cognitive Perspective: Current Issues. Netherlands : John Benjamins Publishing Company, 2022. 433 p.
260. Kennedy J. B. Space, Time and Einstein: An Introduction. Great Britain : Biddles Ltd., Guildford and King's Lynn, 2003. 244 p.
261. Kinsman R. The Darker Vision of the Renaissance: Beyond the Fields of Reason. USA : University of California Press, 2022. 326 p.
262. Klein W. Looking at Language. Germany : De Gruyter, 2018. 507 p.

263. Koslowski P. The Concept of God, the Origin of the World, and the Image of the Human in the World Religions. Germany : Springer Netherlands, 2012. 161 p.
264. Kovář J. Czech party positions on the EU's finality: a conceptual metaphor approach. *Journal of International Relations and Development*. 2018. Vol. 23. P. 462–486. DOI: 10.1057/s41268-018-0154-0 (date of access: 13.05.2025).
265. Kövecses Z. American “Friendship” and the Scope of Metaphor. *Cognitive Linguistics*. 1995. Vol. 6 (4). P. 315–346.
266. Kövecses Z. Extended Conceptual Metaphor Theory. Cambridge : Cambridge University Press, 2020. 206 p.
267. Kövecses Z. Metaphor in media language and cognition: A perspective from conceptual metaphor theory. Lege Artis. Language yesterday, today, tomorrow. *The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. 2018. Vol. 3. P. 124–141.
268. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction. Oxford : Oxford University Press, 2010. 400 p.
269. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction. Oxford : Oxford University Press, 2002. 303 p.
270. Kövecses Z. Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling. Great Britain : Cambridge University Press, 2000. 242 p.
271. Kozlova T. Cognitive Metaphors of Covid-19 Pandemic in Business News. *SHS Web of Conferences*. 2021. Vol. 100. P. 1–7.
272. Kozlova T. European Values Through the Lens of Conceptual Metaphors and Rhetoric of Academic Written Discourse. *European Values in Ukrainian Education: Challenges and Frontiers* / ed. by O. Tupakhina, K. Sirinyok-Dolgaryova, R. Makhachashvili. Lviv-Torun, 2021. P. 140–148.
273. Kozlova T., Polyeshayev Y. A Cognitive Pragmatic Study of Australian English Phraseology. *Ad Alta. Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. Vol. 12, no. 1. P. 85–93.
274. Lakoff G. Contemporary Theory of Metaphor. *Metaphor and Thought* / ed. by A. Ortony. Cambridge : Cambridge University Press, 1993. P. 202–251.

275. Lakoff G. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago, London : University of Chicago Press, 1987. 632 p.
276. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago, London : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
277. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. New York : University of Chicago Press, 2003. 277 p.
278. Langacker R. Linguistic manifestations of the space-time (dis)analogy. *Space and Time in Languages and Cultures: Language, Culture, and Cognition* / ed. by L. Filipovic. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2012. P. 191–217.
279. Lanham W. L. *A History of English in South Africa* / ed. by Vivian de Klerk. Netherlands, 1996. P. 19–35.
280. Lehman F., Bennardo G. A Computational approach to the cognition of space and its linguistic expressions. *Mathematical Anthropology and Cultural Theory*. 2003. Vol. 1, 2. P. 1–83.
281. Lehner C. *Einstein and the Changing Worldviews of Physics*. Netherlands : Birkhäuser Boston, 2012. 363 p.
282. Leibniz G. *Philosophical Papers and Letters: A Selection*. Springer Science & Business Media : Netherlands, 1975. 736 p.
283. Leibniz G. W. *Philosophical Papers and Letters*, 2nd ed. / ed. by L. E. Loemker. Dordrecht : Reidel, 1969. 756 p.
284. Levinson S. *Space in language and cognition*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 389 p.
285. Levinson S., Wilkins D. P. The background to the study of the language of space. *Bilingualism-language and Cognition. BILING-LANG COGN*. 2006. P. 1–10.
286. Llewelyn S., Gore-Jones L. The Conceptual World of a Biblical Metaphor: the Metaphor of Sowing in 4 Ezra and Matthew. *Biblical Interpretation*. 2020. Vol. 28, no. 2. P. 202–227.
287. Lomas T. The spatial contours of wellbeing: A content analysis of metaphor in academic discourse. *The Journal of Positive Psychology*. 2018. Vol. 14. P. 362–376. DOI: 10.1080/17439760.2018.1450437 (date of access: 13.05.2025).

288. Low G. Metaphoric Modelling: Metonymy and the Need for Research Quality Guidelines. *Cognitive and Discourse Approaches to Metaphor and Metonymy* / ed. by J. L. Otal, etc. Castelló de la Plana : Publicacions de la universitat Jaume I, D.L., 2005. P. 45–51.

289. Lucek S. Metaphor variation of spatial conceptualizations in Irish English. *Cognitive Linguistic Studies*. 2017. Vol. 4, no. 1. P. 36–62.

290. Lynott D., Coventry K. On the ups and downs of emotion: testing between conceptual-metaphor and polarity accounts of emotional valence-spatial location interactions. 2014. Vol. 21. P. 218–226.

291. Macedo F. Space as Metaphor: The Use of Spatial Metaphors in Music and Music Writing. *Signata*. 2015. Vol. 6. DOI : <https://doi.org/10.4000/signata.1085> (date of access: 13.08.2024).

292. Madreiter I. Gendering conquered space: The meaning of spatial metaphors in Ancient Near Eastern contexts. *Spaces of Histories and Histories of Spaces: Metamorphoses of Perception, Acquirement, construction*: proceedings of the conference. University of Innsbruck, 2018. P. 2–8.

293. Manchester M. L. The Philosophical Foundations of Humboldt's Linguistic Doctrines. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing, 1985. 216 p.

294. Manzo J. Body as Landscape, Love as Intoxication: Conceptual Metaphors in the Song of Songs by Brian P. Gault. *The Catholic Biblical Quarterly*. 2020. Vol. 82, no. 3. P. 479–481. DOI: 10.1353/cbq.2020.0119 (date of access: 13.05.2025).

295. Marissa K. Analyzing neoliberal discourse: An integrated dialectical-relational critical discourse analysis-discourse theory framework utilizing conceptual metaphor. *Text & Talk*. 2020. Vol. 40. P. 147–170.

296. Markowitz D. The deception faucet: A metaphor to conceptualize deception and its detection. *New Ideas in Psychology*. 2020. Vol. 59, no. 12. P. 100816.

297. Marks M. Revisiting Metaphors in International Relations Theory. New York : Springer Nature, 2018. 235 p.

298. Maudlin T. Philosophy of Physics: Space and Time. Princeton : Princeton University Press, 2012. 200 p.

299. McMinn M. Psychology, Theology, and Spirituality in Christian Counseling. USA : Tyndale House Publishers, 2012. 400 p.
300. Meier B., Robinson M. Why the sunny side is up: Associations between affect and vertical position. *Psychological Science*. 2004. Vol. 15. P. 243–247.
301. Midgley M. The Myths We Live By. N.p.: Taylor & Francis, 2011. 296 p.
302. Miyamasu F. Metaphor Analysis as a Window into How Japanese Entry-level Medical Students Conceptualize Their Future Profession as Physicians. *Medical Science Educator*. 2020. Vol. 30, no. 3. P. 1083–1094.
303. Moody E. Studies in Medieval Philosophy, Science, and Logic. Berkeley : University of California Press, 2022. 474 p.
304. Moreland P., Craig W. Philosophical Foundations for a Christian Worldview. USA : InterVarsity Press, 2003. 653 p.
305. Muller C. Drawing Attention to Metaphor. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2020. 265 p.
306. Nascimento J. Learning from social anthropology: worldviews, world-making and social innovation. 2020. URL: <https://socialinnovation.blog.jbs.cam.ac.uk/2020/10/27/learning-from-social-anthropology-worldviews-world-making-and-social-innovation/> (date of access: 13.08.2024).
307. Nava A., Pedrazzini L. The General Service List: Vocabulary Selection Beyond Frequency. *A Cultural Journey through the English Lexicon*. Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing. 2012. P. 265–272.
308. Nicolai de Cusa. De docta ignorantia. Opera omnia iussu et auctoritate Academiae litterarum heidelbergensis ad codicum fidem edita. *Aedibus Felicis Meiner*. 1932. P. 61–114. URL: <https://shorturl.at/0NjiP> (date of access: 18.05.2025).
309. Niyaz N. Metaphorical Framing. Berlin : Grin Verlag, 2017. 17 p.
310. Noonan E., Liu W. Psychology and the Social Class Worldview: A Narrative-Based Introduction. Great Britain : Taylor & Francis, 2021. 136 p.
311. Núñez R., Sweetser E. With the future behind them: Convergent evidence from Aymara language and gesture in the crosslinguistic comparison of spatial construals of time. *Cognitive science*. 2006. Vol. 30. P. 401–450.

312. Nuttall L. *Mind Style and Cognitive Grammar: Language and Worldview in Speculative Fiction*. Great Britain : Bloomsbury Publishing, 2018. 224 p.
313. Pedraza A. *Linguistic Taboo Revisited: Novel Insights from Cognitive Perspectives*. Berlin : Walter de Gruyter, 2018. 346 p.
314. Pérez-Hernández L. XL burgers, shiny pizzas, and ascending drinks: Primary metaphors and conceptual interaction in fast food printed advertising. *Cognitive Linguistics*. 2019. Vol. 30. P. 531–570.
315. Pitt B., Casasanto D. Spatial Metaphors and the Design of Everyday Things. *Frontiers in Psychology*. 2022. Vol. 13. P. 1–12.
316. Poppi F., Kravanja P. Visual representation in painting of the conceptual metaphor LIFE IS A JOURNEY. *Semiotica*. 2019. Vol. 10, no. 230. P. 2–26. DOI: 10.1515/sem-2018-0009 (date of access: 13.05.2025).
317. Putra D., Wirawibawa I., Satria M. Spatial Orientation and the Patterns of the Traditional Settlement in the Eastern Bali: Investigating New Tourism Attractions. *Geo Journal of Tourism and Geosites*. 2020. Vol. 29. P. 615–627.
318. Radden G. The metaphor TIME AS SPACE across languages. *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht*. 2004. P. 1–40.
319. Raffensperger Ch. *Authorship, Worldview, and Identity in Medieval Europe*. Great Britain : Taylor & Francis, 2022. 364 p.
320. Rajabov B. Research on the Value of Greek and Roman Mythology to English Language and Literature. *Frontiers in Educational Research*. 2020. Vol. 3. P. 108–110. DOI: 10.25236/FER.2020.030522 (date of access: 13.05.2025).
321. Rasse C., Onysko A., Citron F. Conceptual metaphors in poetry interpretation: a psycholinguistic approach. *Language and Cognition*. 2020. Vol. 12. P. 1–33. DOI: 10.1017/langcog.2019.47 (date of access: 13.05.2025).
322. Raybould R. *An Introduction to the Symbolic Literature of the Renaissance*. Bloomington, IN : Trafford Publishing, 2006. 396 p.
323. Reddy M. J. The Conduit Metaphor: A Case of Frame Conflict in our Language about Language. *Metaphor and Thought* / ed. by A. Ortony. Cambridge : Cambridge University Press, 1993. P. 164–201.

324. Rewiś-Łętkowska A. The linguistic, conceptual and communicative dimension of metaphor: A corpus study of conversational Polish. *Journal of Pragmatics*. 2019. Vol. 153. P. 80–91. DOI: 10.1016/j.pragma.2019.03.005 (date of access: 13.05.2025).
325. Ritchie D. Lost in “Conceptual Space”: Metaphors of Conceptual Integration. *Metaphor and Symbol*. 2004. Vol. 19. № 1. P. 31–50.
326. Rodriguez J. Rise and fall: tropes of verticality in Middle English literature. Iowa City : University of Iowa, 2012. 184 p.
327. Russell J., Davies J. Space and time in episodic memory: Philosophical and developmental perspectives. *Space and Time in Languages and Cultures: Language, Culture, and Cognition* / ed. by L. Filipovic. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2012. P. 283–305.
328. Sabtan Y. Lexical Selection for Machine Translation. Manchester : University of Manchester, 2011. 360 p.
329. Safarnejad F., Ho-Abdullah I., Mat Awal N. A Cognitive Study of Happiness Metaphors in Persian and English. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 2014. Vol. 118. P. 110–117.
330. Sapir E. Mandelbaum D. G. Selected writings in language, culture and personality. Berkeley : University of California Press, 1949. 642 p.
331. Sapir E. The Collected Works of Edward Sapir. General Linguistics. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2015. 608 p.
332. Schubert T. Your highness: Vertical Positions as Perceptual Symbols of Power. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2005. Vol. 89. P.1–21.
333. Schultze-Berndt E. Sketch of a Jaminjung grammar of space. *Grammars of space. Explorations in cognitive diversity* / ed. by S. Levinson, D. Wilkins. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. P. 2–51.
334. Shaumyan S. Signs, Mind, and Reality: A Theory of Language as the Folk Model of the World. Netherlands : J. Benjamins, 2006. 315 p.
335. Shawn G., Piferi R., Brian K. Introduction to Psychology from a Christian Worldview: A Customized Version of Psychology in a Complex World by Jennifer

Bonds-Raacke Designed Specifically for Liberty University. N.p. : Kendall Hunt Publishing Company, 2021. 277 p.

336. Shymianova M. Spatial Metaphor as a Cognitive Mechanism. Proceedings of international scientific–practical conference ‘*Issues of Modern and Contrastive Linguistics, Comparative Literature and Translation*’. Urganch : Urgench State University, 2023. P. 173–178.

337. Shymjanova M. Orientational Metaphors in English Idioms. The 1st Young Researchers’ International Web Conference “*Language, Culture, Communication in the Expanding Intellectual Space*”. Book of Abstracts / ed. by T. Kozlova, O. Babelyk, A. Kryński. Czestochowa, Zaporizhzhia, Lviv, 2019. P. 77.

338. Sidiropoulou M., Hoidas S. Metaphorical conceptualizations of vertical and horizontal space in English press articles and their Greek translations. *Across Languages and Cultures*. 2014. Vol. 15, no. 2. P. 177–197. DOI: 10.1556/Acr.15.2014.2.2 (date of access: 13.08.2024).

339. Smith C. F. Developing a Biblical Worldview: Seeing Things God’s Way. USA : B&H Publishing Group, 2015. 200 p.

340. Storlie C., Giegerich V., Stoner-Harris T., Byrd J. Conceptual Metaphors in Internship: Creative Journeys in Counselor Development. *Journal of Creativity in Mental Health*. 2018. Vol. 13. P. 331–343. DOI: 10.1080/15401383.2018.1439790 (date of access: 13.08.2024).

341. Storch C., Nussinson R., Mentser S., Bar-Anan Y. “Heavy of Mouth” and “Heavy of Tongue”: Weight as a Conceptual Metaphor of Disability. *Metaphor and Symbol*. 2019. Vol. 34, no. 4. P. 197–208. DOI: 10.1080/10926488.2019.1683947 (date of access: 13.08.2024).

342. Subiyanto P., Putra Ya., Mbete I., Meko A., Made F. Conceptualization of God in the Book of Psalm: A Study of Metaphor Based on Cognitive Theory. *Education and Linguistics Research*. 2019. Vol. 5, no. 1. P. 46–53. DOI: 10.5296/elr.v5i1.14594 (date of access: 13.08.2024).

343. Suren N. An Analysis of Northern Sotho Idioms with Reference to Conceptual Metaphor Theory. *Language Matters*. 2019. Vol. 50. P. 115–136. DOI: 10.1080/10228195.2018.1539118 (date of access: 13.08.2024).
344. Suzuki K. Distributions of Temporal Metaphors in Japanese. *US-China Foreign Language*. 2015. Vol. 13, no. 2. P. 101–108.
345. Swan T. Spatial Metaphors in the History of English and Norwegian. *Neuphilologische Mitteilungen*. 2010. Vol. 111, no. 1. P. 55–67.
346. Teeri-Niknammoghadam K. The use of Motion-Implying front Grams in Spatial Metaphors of Importance in Finnish. *Cognitive Semantics*. 2019. Vol. 5. P. 91–120.
347. Terskikh M., Malenova E. Metaphorical Conceptualization of the Concept of Siberia in Modern American Mass Media Discourse. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2015. Vol. 214. P. 1125–1133.
348. Three-dimensional Kinematics of the Eye, Head and Limb Movements / ed. by H. Misslich. London, New York : Routledge, 2019. 458 p.
349. Török L. The Image of the Ordered World in Ancient Nubian Art: The Construction of the Kushite Mind, 800 BC-300 AD. Germany : Brill, 2002. 525 p.
350. Tovey M. Spatial Metaphors as Linguistic Primitives: A Comparison of UP-DOWN Metaphors in Three Languages. *The University of Western Ontario Journal of Anthropology*. 2023. Vol. 25. P. 152–159.
351. Trumble R. The Way of Science: Finding Truth and Meaning in a Scientific Worldview. USA : Prometheus Books, 2013. 375 p.
352. Ulrich R., Maienborn C. Left-right coding of past and future in language: The mental timeline during sentence processing. *Cognition*. 2010. Vol. 117, no. 2. P. 126–138.
353. Ural S. Solipsism, Physical Things and Personal Perceptual Space: Solipsist Ontology, Epistemology and Communication. Delaware : Vernon Press, 2019. 348 p.
354. Vafopoulos M. Being, Space, and Time on the Web. *Metaphilosophy*. 2012. Vol. 43, no. 4. P. 405–425.

355. Valk J. *Worldviews: A Comprehensive Approach to Knowing Self and Others*. Switzerland : Springer International Publishing, 2021. 307 p.
356. Van Trao N. The cross-cultural analysis of the metaphorical conceptualization of happiness in English and Vietnamese. *Hanoi University*. 2016. Vol. 14. P. 275–302. DOI: 10.1075/rcl.14.2.02ngu (date of access: 13.08.2024).
357. Verdaguer I., Castaño E. The metaphorical conceptualization of sadness in the Anglo-Saxon elegies. *Journal of Literary Semantics*. 2018. Vol. 47, no. 2. P. 85–102. DOI: 10.1515/jls-2018-2001 (date of access: 13.08.2024).
358. Vinci T. *Space, Geometry, and Kant's Transcendental Deduction of the Categories*. Oxford : Oxford University Press, 2015. 251 p.
359. Vuolteenaho J., Ameel L., Newby A., Scott M. Language, Space and Power: Urban Entanglements. *Studies across Disciplines in the Humanities and Social Sciences*. 2012. Vol. 13. P. 1–27.
360. Wadhwani D. Gales, Streams, and Multipliers: Conceptual Metaphors and Theory Development in Business History. *Enterprise & Society*. 2020. Vol. 21, no. 2. P. 320–339. DOI: 10.1017/eso.2019.56 (date of access: 13.08.2024).
361. Wallington A. Back to the future: Just where are forthcoming events located? *Space and Time in Languages and Cultures: Language, Culture, and Cognition* / ed. by L. Filipovic. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2012. P. 83–103.
362. Wallington A. Systematicity in metaphor and the use of invariant mappings. *Researching and Applying Metaphor in the Real World*. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2010. P. 209–244.
363. Wassmann J., Dasen P. Balinese Spatial Orientation: Some Empirical Evidence of Moderate Linguistic Relativity. *The Journal of the Royal Anthropological Institute*. 1998. No. 4. P. 689–711.
364. Weisgerber L. *Die Sprachliche Gestaltung der Welt*. Düsseldorf : Pädagogischer Verlag Schwann, 1962. 455 S.
365. Weisgerber L. *Vom Weltbild der deutschen Sprache*. I. Halbband. Die inhaltbezogene Grammatik. Düsseldorf : Pädagogischer Verlag Schwann, 1953. 267 S.

366. Whorf B. Language, Thought and Reality. Selected Writings / ed. by J. B. Carroll. New York, London : The Technology Press of Massachusetts Institute of Technology & John Wiley & Sons, Inc., 1956. 302 p.

367. Wierzbicka A. Semantics: Primes and Universals. Oxford : Oxford University Press, 1996. 500 p.

368. Winter B., Duffy S., Littlemore J. Power, Gender, and Individual Differences in Spatial Metaphor: The Role of Perceptual Stereotypes and Language Statistics. *Metaphor and Symbol*. 2020. Vol. 35, no. 3. P. 188–205.

369. Winters C. Argument is War: Relevance-Theoretic Comprehension of the Conceptual Metaphor of War in the Apocalypse. Leiden : Brill, 2020. 369 p.

370. Wiseman R. Embodied Simulation, Conceptual Metaphor, and Archaeological Interpretation. *Current Anthropology*. 2020. Vol. 61. 796–797. DOI: 10.1086/711909 (date of access: 13.08.2024).

371. Wittgenstein L. Tractatus Logico-philosophicus. New York, London : Harcourt, Brace & Company, INC., Kegan Paul, Tranch Trunber & Co, LTD., 1922. 189 S. URL: <https://archive.org/details/tractatuslogicop1971witt/page/n5/mode/2up> (date of access: 18.08.2024).

372. Wittgenstein L. Tractatus Logico Philosophicus. USA : Start Publishing LLC, 2012. 55 p.

373. Wnuk E., Ito Y. The Heart's Downward Path to Happiness: Cross-cultural Diversity in Spatial Metaphors of Affect. *Cognitive Linguistics*. 2021. Vol. 32. P. 195–218.

374. Xiaolu W., Yanjun Tu. The conceptual metaphors in law – a case analysis of PRC Company Law. *International Journal of Legal Discourse*. 2018. Vol. 3, no. 2. P. 269–285. DOI: 10.1515/ijld-2018-2011 (date of access: 13.08.2024).

375. Xiyao H. Jonathan Swift's Metaphorical Conceptualization of Nature as a Woman and His "Aesthetic" Critique of Science. *Partial Answers: Journal of Literature and the History of Ideas*. 2020. Vol. 18, no. 1. P. 1–23. DOI: 10.1353/pan.2020.0000 (date of access: 13.08.2024).

376. Zanker A. Conceptual Metaphors for Time in Homer. *Metaphor in Homer: Time, Speech, and Thought* / ed. by A. Zanker. Cambridge : Cambridge University Press, 2019. P. 61–102. DOI: 10.1017/9781108649162.005 (date of access: 13.08.2024).

377. Zanolie K., Dantzig S., Boot I. Mighty metaphors: Behavioral and ERP evidence that power shifts attention on a vertical dimension. *Brain and Cognition*. 2012. Vol. 78. P. 50–58.

378. Zhou De-Hui R., Chiu Yu-Lung M., Lo Tak-Lam W., Lo Wai Fan A., Wong Siu S. Metaphorical conceptualization of schizophrenia and the caregiving process from the perspective of primary family caregivers. *Schizophrenia Bulletin*. 2018. Vol. 44, no. 1. P. 427. DOI: 10.1093/schbul/sby018.1042 (date of access: 13.08.2024).

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

379. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (date of access: 17.07.2024).

380. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2011. 844 с.

381. Українська мова: Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. Зяблюк та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2004. 824 с.

382. Фразеологічний словник української мови. URL: <https://123.slovaronline.com/> (date of access: 17.07.2024).

383. A personal Kiwi-Yankee dictionary / ed. by Leland L. S. Dunedin : John McIndoe, 1990. 196 p.

384. American Heritage Illustrated Dictionary. 3rd ed. Boston, NY : Houghton Mifflin Co, 1993. 1630 p.

385. Australian Words and Their Origins / ed. by J. Hughes. Oxford : Oxford University Press, 1989. 661 p.

386. Bosworth J. An Anglo-Saxon Dictionary Online / ed. by T. Northcote Toller, Ch. Sean, O. Tichy. Prague : Faculty of Arts, Charles University, 2014. URL: <https://bosworthtoller.com/> (date of access 16.03.2025).
387. Bugeja P. Aussie Talk Australian 'Slang-uage': Sayings, Slang and Idiom the Aussie Way. Melbourne : Brolga Publishing, 2019. 120 p.
388. Cambridge Dictionaries on-line. URL: <http://dictionary.cambridge.org/> (date of access 16.03.2025).
389. Collins Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/> (date of access: 14.05.2025).
390. Dictionary of South African English. URL: <https://www.dsae.co.za/more/legalnotice> (date of access: 17.07.2024).
391. Etymonline. URL: <https://www.etymonline.com/> (date of access: 18.08.2024).
392. *Farlex Dictionary of Idioms*. URL: <https://www.thefreedictionary.com/> (date of access: 14.05.2025).
393. Green J. Green's Dictionary of Slang. URL: <https://greensdictofslang.com/entry/gf32vaq> (date of access: 16.05.2025).
394. Latin Dictionary. URL: <https://www.online-latin-dictionary.com/> (date of access: 20.08.2021).
395. Macbain A. An etymological dictionary of the Gaelic language. Stirling : Eneas Mackay. 494 p.
396. Meanings and origins of Australian words and idioms. URL: <https://slll.cass.anu.edu.au/centres/andc/meanings-origins/all> (date of access: 17.07.2024).
397. Miller L. Cusanus, Nicolaus [Nicolas of Cusa]. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* / ed. by E. N. Zalta. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/cusanus/> (date of access: 18.05.2025).
398. Mills A. A Dictionary of British Place Names. URL: [10.1093/acref/9780199609086.001.0001](https://doi.org/10.1093/acref/9780199609086.001.0001) (date of access: 19.01.2022).

399. Morgen D., Cohen J. The Husserl Dictionary. London, New York : Bloomsbury Publishing, 2013. 471 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/270901919_The_Husserl_Dictionary (date of access: 18.08.2024).
400. Orsman H. W. The Dictionary of New Zealand English. A Dictionary of New Zealandisms on Historical Principles / ed. by H. W. Orsman. Auckland : Oxford University Press, 1997. 965 p.
401. Partridge E. The New Partridge Dictionary of Slang and Unconventional English: J-Z / ed. by T. Victor, T. Dalzell. London : Routledge, 2006. 2189 p.
402. Plowman S. Great Kiwi slang. Auckland, N.Z. : Summit Press, 2002. 228 p.
403. Ramson W. S. A Dictionary of Australianism on Historical Principles / ed. by W. S. Ramson. Melbourne : Oxford University Press, 1997. 814 p.
404. Rowe K. Wordbook of Australian Idiom. Aussie Slang. USA : Trafford Publishing, 2005. 170 p.
405. Rynasiewicz R. Newton's Views on Space, Time, and Motion. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* / ed. by E. N. Zalta. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/newton-stm/> (date of access: 18.05.2025).
406. Strine Slang. URL: <https://web.archive.org/web/20180227173025/http://www.australianslang.org/> (date of access: 14.05.2025).
407. Wood A. The Illustrated Dictionary of Australian English. URL: <http://alanwood.id.au/aussie-english/a.html> (date of access: 08.08.2024).
408. Youridioms.com. URL: <https://www.youridioms.com/en/> (date of access: 14.05.2025).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

409. A Wicked Wastrel. NZ Truth. 1906. Vol. 69. URL: https://paperspast.natlib.govt.nz/newspapers/NZTR19061013.2.19.3?end_date=13-10-1906&query=kite+high&start_date=13-10-1906&title=NZTR (date of access: 15.05.2025).
410. Australian Libraries. The Digital Economy Within Everyone's Reach. URL: file:///C:/Users/Mary%20Shimyanova/Downloads/alia_report_to_government_austral

ian_libraries_the_digital_economy_within_everyones_reach_november_2017.pdf/
(date of access: 20.05.2025).

411. Barnes J. "A Man Apart:" The Unwritten Tragedy of Henry Lawson. *The Journal of the European Association for Studies of Australia*. 2016. Vol.7, no. 1. P. 16–31.

412. Boldrewood R. Robbery Under Arms. A Story of Life and Adventure in the Bush and in the Goldfields of Australia. London : Macmillan, 1898. 413 p.

413. Boxall G. History of the Australian Bushrangers. London : Unwin, 1908. 416 p.

414. Brink A. Looking on Darkness. New York : William Morrow and Company, Inc., 1975. 418 p.

415. Buley E. Australian Life in Town and Country. New York; London : G.P. Putnam's Sons, the Knickerbocker Press, 1905. 354 p.

416. Clowes E. On the Wallaby through Victoria. London : W. Heinemann, 1911. 360 p.

417. Dougie O. Reader's digest illustrated history of South Africa: the real story. Pleasantville, N.Y. : Reader's Digest Association, 1989. 520 p.

418. Fitzpatrick P. Jock of the Bushveld. London : DigiCat, 1907. 320 p.

419. Gibson G. H. Southerly Busters. Sydney : John Sands, Printer, 1878. URL: <https://www.gutenberg.org/files/45391/45391-h/45391-h.htm> (date of access: 16.05.2025).

420. Gordimer N. L. Loot. Great Britain : Bloomsbury Publishing, 2004. 256 p.

421. Gorman C. A Night in the Arms of Raeleen. The Harding Women. Sydney : Currency Press, 1983. 150 p.

422. Gray L. Women In Workboots: Inspirational Stories of Women Who Have Broken Through the Barriers in Male-Dominated Industries. Australia : Global Publishing Group, 2022. 214 p.

423. Harris K. Outback in Australia. Letchworth : Garden City Press, 1980. 284 p.

424. Hewett D. Bobbin Up. London : Virago, 1985. 228 p.

425. Johnston Ch. Dunedin. The City in Literature. Australia : Exisle Publishing Limited, 2003. 240 p.
426. Jus't Spatial Design ZA. URL: <https://justspatialdesignza.com/2022/04/27/the-center-the-in-between-and-the-periphery/> (date of access: 14.05.2025).
427. Knight E. South Africa after the War. London, New York : Longmans, Green, and co., 1903. 446 p.
428. Kynaston E. Australian Voices: A Collection of Poetry and Pictures. Australia : Penguin Books Australia, 1974. 192 p.
429. Lall S. V., Henderson J. V., Venables A. J. Africa's Cities. Opening Doors to the World. Washington DC : International Bank for Reconstruction and Development, 2017. 165 p.
430. Lewis M. Performing Whitely in the Postcolony. Afrikaners in South African Theatrical and Public Life. Iowa City : University of Iowa Press, 2016. 246 p.
431. Mackay H. Advance Australia ... Where? Sydney : Hachette Australia, 2011. 459 p.
432. Mason R. Collected Poems. Wellington : Victoria University Press, 1962. 116 p.
433. McCallum J. Australia's New Aged. Issues for Young and Old. Great Britain : Taylor & Francis, 2023. 158 p.
434. Meghan Maloney Photography. Ten Must Visit Locations in Northland. URL: <https://www.meghanmaloneyphotography.co.nz/post/ten-must-visit-locations-in-northland> (date of access: 14.05.2025).
435. Middleton O. A walk on the beach. London : Michael Joseph, 1964. 256 p.
436. New Zealand Tourism. North Island. URL: <https://www.newzealand.com/int/north-island/> (date of access: 14.05.2025).
437. Noah T. It's Trevor Noah: Born a Crime: Stories from a South African Childhood (Adapted for Young Readers). USA : Random House Children's Books, 2016. 304 p.

438. NZ History. A history of New Zealand 1769-1914 URL: <https://nzhistory.govt.nz/culture/history-of-new-zealand-1769-1914> (date of access: 14.05.2025).
439. Sargeson F. That Summer And Other Stories. London : Lehmann, 1946. 205 p.
440. Shackleton L. C. The Navigator. Ireland : LC Shackleton, 2025. 236 p.
441. Shute N. Beyond the Black Stump. USA : Random House, 2010. 256 p.
442. Siyabona Africa. Highveld, South Africa. URL: <https://www.nature-reserve.co.za/south-africa-info-highveld.html> (date of access: 14.05.2025).
443. Some South African ‘Schoolboyisms’. DOI: <https://doi.org/10.25159/0256-5986/5516> (date of access: 16.05.2025).
444. Sowetan Live. Now more teachers down chalk. URL: <https://www.sowetanlive.co.za/news/2010-08-20-now-more-teachers-down-chalk/> (date of access: 16.05.2025).
445. Stevenson J. Seven Years in the Australian Bush. Liverpool : W. Potter, 1880. 193 p.
446. Tara J. Fish Out of Water. Bungarra : Redback Publishing, 2019. 256 p.
447. Tiffany C. Mateship with birds. Sydney : Pan Macmillan Australia, 2012. 228 p.
448. Up North. Welcome to the Up North of New Zealand. URL: <https://upnorth.co.nz/> (date of access: 14.05.2025).
449. Waikato Regional Council. Upper North Island Strategic Alliance (UNISA). URL: <https://www.waikatoregion.govt.nz/services/regional-growth-and-development/unisa/> (date of access: 14.05.2025).
450. West B., Murphy F. A Brief History of Australia, Second Edition. New York : Infobase Publishing, 2021. 408 p.